

lloc adequat per a resumir o repetir el que en altres publicacions s'ha dit. Sí incidiré en els aspectes poliorcètics i en la relació amb el castell de Santa Anna, que sovint s'ha deixat de banda.

El Palau és un edifici de planta quadrada amb torres rodones en els angles i una rectangular a meitat del llenç Oest, bastit a finals del segle xv o al principi del xvi, de transició entre el gòtic autòcton i el renaixement importat, d'una qualitat artística i arquitectònica que el fan únic a l'àmbit de l'antic Regne de València. A pesar de la modernitat que representa la utilització del llenguatge renaixentista en dades primerenques, com a fortificació el Palau és totalment medieval. En aquesta data, a les nostres terres s'utilitza una poliorcètica antiquada, i inadequada per a fer front a la nova artilleria pirobalística basada en la força expansiva de la pólvora. No és de descartar que originalment les torres cantoneres foren de planta quadrada, i que recent finalitzades les obres se n'iniciaren altres de modernització poliorcètica, substituint les torres de planta quadrada per les de planta circular; així ho permet plantejar el canvi dràstic de material entre torres i murs –paredat front la tàpia–, i l'aparició durant les excavacions arqueològiques² del basament d'una torre de planta quadrada sota la torre circular del carrer de la Comare. No s'ha de descartar altres alternatives, com la possibilitat, tal com evidencien les fotografies històriques i alguns trams de la torre del carrer de la Comare, que foren originalment de tàpia i posteriorment refetes amb paredat.

Les torres de planta circular tenen un període d'ús curt. Són torres de transició entre l'arquitectura militar medieval i l'abaluartada, sovint denominada pre o proto abaluartada. És Ramiro López qui primer les utilitzarà en la construcció de la fortalesa de nova planta de Salses, al Rosselló, de finals del segle xv i principis del xvi. Aleshores el Rosselló, a la Catalunya Nord, era la frontera on s'enfrontaven la corona de França amb les de Castella i Aragó. A Oliva, i les poblacions de l'entorn, com Gandia o Dénia, allunyades dels fronts bèl·lics, aquest tipus de torres s'imposaran unes dècades més tard, després de finida la guerra de les Germanies, moment en què l'artilleria dels agermanats posà a prova les velles estructures defensives medievals. Les torres del Palau d'Oliva són més primitives que les de Salses, el que no vol dir que siguin més antigues. Diverses característiques formals i constructives evidencien que són torres dissenyades per a fer front a la nova artilleria, com la planta circular, pel convenciment que l'impacte del projectil no era directe, és a dir, rebotava so-

2 V. BURGUERA i P. COSTA, *Informe preliminar. Intervenció arqueològica a la torre del Palau dels Centelles. C/ Comare, 10, Oliva (València)*, Ajuntament d'Oliva, 1998.

bre la curvatura de la torre, perdent part de l'energia cinètica. Paral·lels un poc més evolucionats els podem veure a les torres del darrer recinte del castell de Dènia, a l'enrunat Palau del Governador. L'existència d'una tronera horitzontal evidencia que la defensa del Palau ja es feia amb artilleria de mà o armes de foc³ de reduït calibre. Aquestes torres de planta circular, més evolucionades, assoliran el zenit cap a meitat del segle XVI, de la mà del capità Aldana, Joan de Cerveró o Diego de Cárceres, alamborades a la base i separades de la resta vertical de la torre amb un cordó de pedra picada.

Amb la construcció del castell de Santa Anna, sobre un tossal prop de la població d'Oliva, s'evitava la possibilitat d'un bombardeig sobre la Vila i el Palau des d'una posició privilegiada.

Però les deficiències defensives del Palau, i per extensió del recinte emmurallat, no es solucionen amb aquesta possible modernització de les torres can-

³ Cal llegir l'article de Felip Sempere, "Notes sobre els Centelles al Regne de València i l'inventari del seu Palau d'Oliva", dins *Cabdells*, 4, on detalla l'armament existent en el Palau a l'any 1550.

toneres. L'existència d'un padastre a escassa distància del Palau, la muntanyeta de Santa Anna, obliga a fortificar-lo, perquè al contrari la instal·lació d'una bateria enemiga podria, en pocs dies, arruïnar les defenses del Palau i la Vila. El castell de Santa Anna és un bell exponent de l'arquitectura prebaluartada, hereu directe de la fortalesa de Salses, i junt a la fortalesa de Murla un dels millors exponents de tot el País Valencià. Però el castell de Santa Anna és una fortalesa poliòrquicament inútil: la planta quadrada amb sols dues torres en la diagonal del quadrat, deixa angles "morts", on es pot abrigar l'enemic sense ser molestat; la inexistència de fossat, possibilitant una fàcil escalada; i el que és més greu, l'existència de troneres a ras del sòl fàcilment accessibles per la carència del fossat. L'èscàs temps en què estigué en ús pot justificar aquestes carències, a banda dels probables problemes econòmics que comportava el manteniment del castell –soldats, pertrets, etc. Abandonat el castell era necessari la demolició, a fi d'evitar que l'enemic es fera fort darrere els murs del castell.

2. EL PROJECTE DE RESTAURACIÓ

2.1. Les restes actuals

La planta del Palau i moltes dependències internes encara resten mig ocultes en el caseriu de les illes delimitades pels actuals carrers de les Torres, l'Aula, duc d'Osuna i Vicent Albert o de la Comare. Creua l'antic Palau de part a part el carrer del Palau. Les restes sobre les quals s'intervé estan situades a la cantonada SE, formades per una torre de planta circular i un habitacle de planta rectangular delimitat pels llenços Est i Sud del recinte del Palau i per murs interiors paral·lels als exteriors.

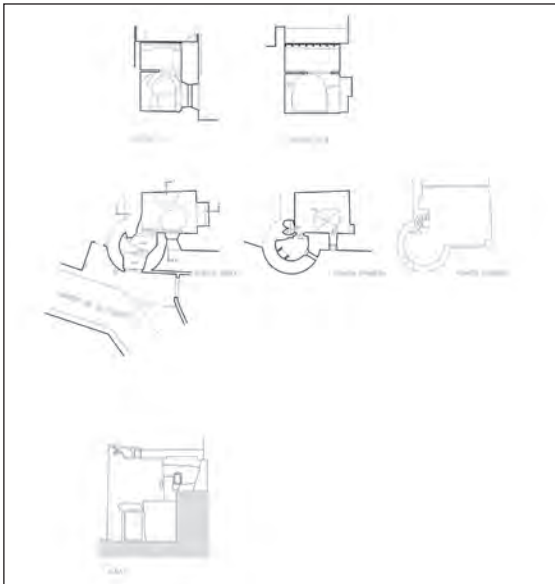
Aquestes restes tenen dues plantes, si bé hi ha evidències físiques d'una tercera. A la planta baixa s'accedeix directament des del carrer de la Comare, mitjançant un portal d'arc pla obert a la base de la torre, i des d'aquesta a la sala contigua. L'interior de la torre és de planta semicircular, amb un radi d'1,60 cm, cobert amb volta de canó. No presenta altres obertures que el portal, ni en tenia altres originalment; des de la torre mitjançant un arc rebaixat amb les brancalades retallades es passa a la sala de planta rectangular, d'uns 21 m² útils, coberta amb volta d'aresta de rajoles de pla. Aquesta sala presenta en els murs interiors dos arcs apuntats tapiats, de rajola massissa, que comunicaven amb sales contigües, avui de propietat privada; s'il·lumina mitjançant un finestral no original situat en el llenç Est. La planta primera reproduïx les formes i dimensions de la planta baixa; la torre es cobreix amb volta esfèrica rebaixa-

da i la sala amb sostre de biguetes de formigó, de factura recent; sil·lumina amb un finestral original des d'on es guaitava perfectament el castell de Dénia. No existeix comunicació entre les dues plantes, pel que l'accés a la planta primera s'efectua per mitjà d'un forat en la volta d'aresta, producte d'una solsidea, que deixa al descobert uns escalons ocults en el farcit de la plementeria, evidència d'una antiga escala. Aquests escalons i els negatius dels caps de biguetes en el mur evidencien una potent reforma, en què es construí la volta d'aresta, probablement reduint l'altura de l'espai original. Des de la planta primera s'accedeix al terrat, antiga planta segona mitjançant una escala de caragol amb arbre central d'algeps, de base amb forma de pota d'animal.

La coberta és plana, sobre el sostre de biguetes de formigó, però no correspon amb l'original, situada una planta més elevada i segurament inclinada.

La torre SE del Palau vista des del carrer de la Comare.

Estat del conjunt previ a la intervenció.

Detall del portal d'obertura recent.

Portal i planta de la torre,
vist des de la sala.

La sala, amb l'arc apuntat al fons,
vist des de l'interior de la torre.

Coexisteixen tres sistemes constructius, la tàpia, la fàbrica de rajola ceràmica i el paredat o maçoneria de pedra calcària. La tàpia, que correspon a fases més antigues, la localitzem als llenços perimetrals del Palau i als murs interiors. La cara externa presenta dos acabats diferenciats, de morter de calç i morter de calç amb rajoles –la denominada tàpia valenciana–, sempre amb un nucli interior de terra piconada. La cara externa no mostra signes de altres revestiments, pel que la tàpia valenciana quedaria vista; en canvi la interna estava revestida amb diversos lluïts i decorada. Els buits sobre aquesta tàpia estan delimitats per fàbrica de rajola, com els arcs apuntats o el pas entre la torre i la sala. El paredat el localitzem en la fàbrica de la torre, de pedra calcària mínimament carejada i de disposició irregular, unida amb morter de calç, segurament amb acabat rejuntat que cobriria gran part de la pedra.

La volta d'aresta, amb el forat que permet
accedir a la primera planta. Al fons el
sostre de biguetes de formigó.

Un dels dos arcs apuntats, a l'interior de la sala de la planta baixa.

s'ensorren. L'ús inadequat de l'espai com a porcellera també ha contribuït a una degradació dels acabats de la planta baixa i a la introducció d'una humitat permanent carregada de sals.

2.2. Justificació de la intervenció

La intervenció planteja enormes dubtes metodològics, per la dificultat tècnica d'intervenir sobre un conjunt en deficient estat, i, sobretot, perquè s'actua sobre una part mínima del Palau, entorn el 2%, el que impedeix conèixer l'entorn proper i alhora pot limitar les possibilitats futures de connexió i integració de la part restaurada amb la resta de l'edifici.

Per tant, el criteri principal a l'hora d'intervenir hauria de ser, i és en la mesura possible, la de limitar o contenir al màxim la intervenció, amb la finalitat de deixar l'obra oberta a futures intervencions, criteri no exempt de dificultats vist l'estat ruïnós de l'edifici. Hi ha una voluntat manifesta de minimitzar els resultats, encara que sembla contradictori amb la necessitat de superar les patologies existents, evitar-ne futures i eliminar els elements dissonants amb l'arquitectura del Palau. Però també hi ha altres intencionalitats, com la de poder mostrar les úniques restes del Palau a la societat, a fi de potenciar la possibilitat de recuperar altres zones. Per dimensions i característiques, aquest espai presenta escasses condicions museogràfiques, pel que la intervenció pre-

tén sobretot potenciar i mostrar els valors de l'edifici.

Hi ha altres problemes conceptuals. L'actual accés a aquestes restes del Palau, mitjançant portal obert en la base de la torre, forçat per ser l'únic espai de contacte amb el carrer, és el pitjor de tots els possibles, desvirtuant formal i conceptualment a la torre. Cabia la possibilitat d'accedir directament a la sala, per mitjà d'una finestra de recent obertura, però donava a una propietat privada. Durant el transcurs de les obres, l'Ajuntament d'Oliva va adquirir part d'aquesta propietat, possibilitant el tapiat del portal de la torre i l'accés directe a la sala. No existia comunicació entre les dues plantes, pel que era necessari projectar una nova comunicació vertical; cabien dues possibilitats, una des de la sala, el que suposava pràcticament destrossar l'esplèndida volta d'aresta i condicionar futures comunicacions amb espais del Palau externs a la intervenció; l'altra era aprofitar el reduït i ocult espai de la planta de la torre, mitjançant una escala de caragol, que a pesar d'una certa incomoditat era la que menys impacte creava al conjunt. En un futur, si s'ampliava l'àrea d'intervenció, es podria suprimir fàcilment aquesta escala metàl·lica. Originalment el Palau tenia tres plantes, que si bé formalment no era necessària la reconstrucció, si ho era per a mostrar les característiques de la torre i per a poder solucionar problemes d'estanquitat.

2.3. Les obres

Amb l'execució de les obres proposades en el projecte, es pretén:

- a) Superar les patologies existents.
- b) Eliminar afegits o intervencions inadequades.
- c) L'adopció de mesures per a l'adequat funcionament del conjunt.
- d) Recuperar les característiques pristines.

La patologia més important era l'elevada humitat, tant la procedent del subsòl per capilaritat, com la de l'aigua de pluja que incidia negativament en l'estructura, per la falta d'estanquitat de la coberta i per la degradació que provocava en els murs de tàpia, que amb la pèrdua de la crosta de morter debilitava el nucli terrós.

La humitat del subsòl, de difícil o impossible eliminació, es limita mitjançant el buidat de terra de l'interior i la substitució amb graves, sobre les quals s'instal·la una xarxa de tubs de PVC perforats, de 40 mm de diàmetre, connectada amb l'exterior, de tal forma que el reblit sota el paviment queda sempre ventilat. L'aigua de pluja es controla amb la construcció d'una nova coberta en l'elevació proposta i conduint les aigües adequadament a l'exterior; amb l'e-

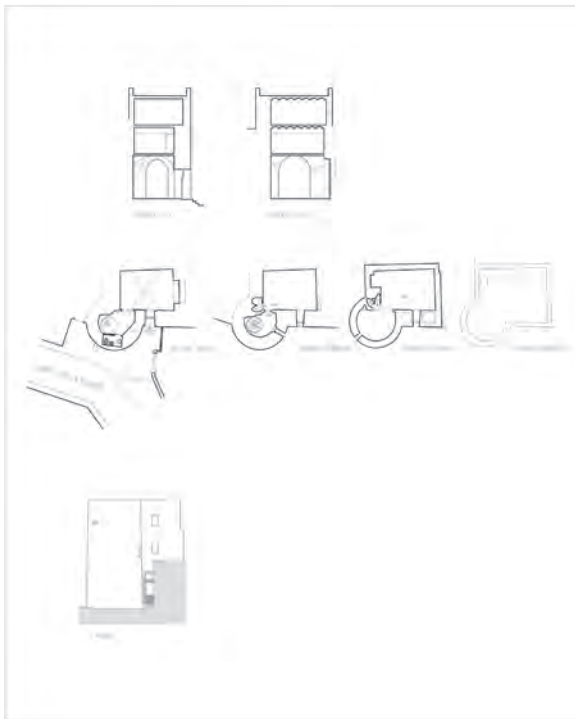
vació es segellen els actuals murs escapçats, evitant la infiltració de l'aigua pel mur. A pesar de tot, és un espai amb poca ventilació i excessiva humitat, pel que era important arbitrar mesures per a un manteniment posterior: a la porta d'accés se li dota d'una franja permeable que provoca un continu corrent d'aire amb la tronera i amb les finestres de la planta primera i segona, tancades amb un cristall fix, però separat dels murs.

L'abandó d'aquestes restes també s'evidencia en un sèrie d'actuacions poc respectuoses amb l'edifici, com les modificacions del paviment del sòl, esglaonat, l'obertura d'un portal en la base de la torre, l'obertura d'una finestra en la planta baixa del mur Est i la construcció d'un sostre de biguetes de formigó. L'obertura del portal que dona al carrer de la Comare, a una cota més baixa, obligava a la construcció de plataformes escalonades per a poder accedir a la sala, el que suposa un greu impediment a l'hora de visitar el conjunt. Procedia anivellar el paviment de la sala i la torre, que junt a l'excavació del local s'aprofità per a ventilar l'espai sota la solera. Per a accedir al conjunt, s'obrí un portal a la base de la torre, conceptual i formalment una intervenció irrespectuosa, pel que era necessari i urgent el tapiat. L'absència d'il·luminació natural obligà també a l'obertura d'una finestra a la base del llenç Est, junt a la torre, inexistent en origen, finestra que calia tapiar però que es transformà en el nou accés a les restes, accés relativament ocult, executat amb un llenguatge actual i diferenciat de la resta, per a no confondre a ningú sobre la contemporaneïtat de l'actuació, i que, a més a més, podia ser fàcilment tapiat si en futures intervencions es plantejava un accés alternatiu.

La intervenció estava també condicionada per la obligatorietat de mostrar les restes, fer-les accessibles. Solucionat l'accés des de l'exterior mitjançant una finestra de recent obertura, anivellat el paviment interior de la sala i la planta de la torre i construïda l'escala metàl·lica de caragol que comunicava la planta baixa amb la primera, el conjunt era visitable, amb limitacions perquè l'espai i les característiques arquitectòniques eren les que eren. A tot el conjunt se'l dotà d'un paviment nou –no n'existia cap, llevat del de morter de portland–, amb la característica que en cap moment el nou paviment entra en contacte amb els murs: és un signe de respecte i alhora un intent de significar que no és el paviment original. Així mateix, aprofitant l'espessor del mur de la torre, es disposà d'un petit bany i lloc per a dipositar les eines de neteja.

Totes aquestes actuacions vénen llastades per l'obligatorietat de recuperar formes prístines, interiors i exteriors, principalment en la torre, com a element més visible i significatiu. La torre estava escapçada, però amb restes suficients per a conèixer les característiques, tot amb l'ajut de documentació gràfica

d'altres zones del Palau. Per tant, sols calia seguir les indicacions de la torre: tapiar el portal i recuperar l'altura original, amb la inclinació que ens donaven les restes existents. La tronera, element característic d'aquesta etapa, recupera l'esplendor en estar a l'altura que li correspon. Al parapet se li dota d'un antepit neutre, donant que per l'escapçament ni hi havia evidències dels maurons. La reposició del paredat es realitza amb pedra calcària grisenca, de tal forma que el tram refet s'integra perfectament, a pesar que la fàbrica és diferent. La intervenció a la planta baixa de la sala és conceptualment diferent, a banda de refer el forat de la volta d'aresta, amb la mateixa tècnica constructiva, és a dir, amb rajola de pla, a la resta la intervenció és mínima: reposició puntual de rajoles dels arcs apuntats i del rebaixat, amb neteja i rejuntat, regularització del fons d'un arc apuntat tapiat, a fi que ressalti més l'arc, neteja dels murs, etc. En canvi, a les plantes primera i segona la intervenció és més potent; a la primera es substitueix el sostre de biguetes de formigó per altres de fusta amb revoltons de rajola de pla, alhora que es netegen i consoliden els murs; a la segona es recreixen els murs perimetrals amb una pseudofàbrica de tàpia valenciana, amb un ritme d'intercalació de les rajoles diferent de les fàbriques originals, i es construeix un nou sostre idèntic a l'inferior.

Estat del conjunt després de la intervenció.

Demolició del sostre de biguetes de formigó.

Transformació d'una finestra d'obertura recent en el nou accés al conjunt.

Recuperació de les brancalades i l'arc de comunicació entre la torre i la sala.

3. ELS RESULTATS

A pesar de la reduïda superfície de les restes arquitectòniques, la intervenció va resultar complexa. La voluntat de projectar una intervenció minimalista, com a conseqüència de la reduïda zona del Palau on s'intervenien, xocava amb un conjunt edilici on el manteniment havia estat nul, l'estat era molt de-

ficient, amb greus patologies que podien provocar ensorraments, on a més a més s'acumulaven nombroses intervencions irrespectuoses.

Allí on no era necessari intervenir dràsticament, com en la planta baixa o en l'escala de caragol, s'han conservat al màxim les característiques formals i constructives originals. En canvi, en les plantes superiors on era necessari controlar les patologies –humitats, degradació dels murs escapçats' la intervenció ha estat més potent. En tot moment s'ha fugit d'una intervenció mimètica que poguera confondre al visitant: nou i vell, modern i antic estan perfectament diferenciats.

S'ha tingut especial cura amb l'exterior. La intervenció en la part més visible de les restes, és a dir la torre, ha recuperat les característiques prístines i la intervenció passa pràcticament desapercebuda.

La tronera, una vegada reposada la fàbrica de l'entorn.

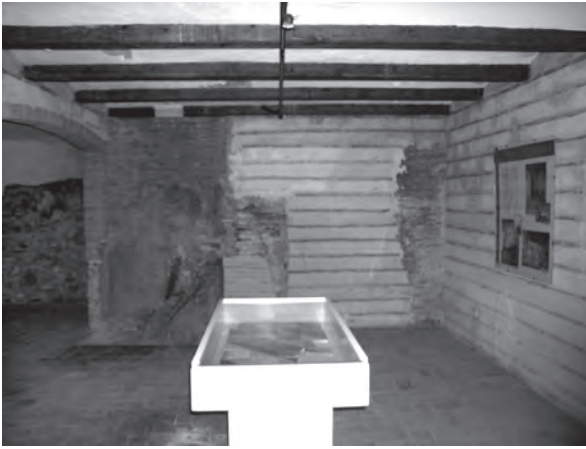
La torre de la Comare després de la intervenció.

La planta baixa, amb l'arc apuntat.

La planta primera.

La planta segona.

El nou accés.

4. CONCLUSIONS

Aquesta és, a pesar de tot, una intervenció de mínims, i que per l'estat també podríem nomenar demergència: evitar que la degradació i els ensorraments continuen. Però el Palau dels Centelles, pels grans valors artístics i arquitectònics que encara atesora, es mereix infinitament més.

Ha passat un llarg període de temps des de la finalització de les obres i no s'ha avançat en la recuperació del Palau. En aquests temps actuals de crisi econòmica, és possible que encara s'allargue més aquest període, però en cap moment s'ha de caure en la inactivitat o en el pessimisme: el Palau és clau per a la història d'Oliva i per a potenciar l'encara ben conservat centre històric.

EL CATALÀ A SARDENYA A TRAVÉS DE LA DOCUMENTACIÓ DELS COMTES D'OLIVA (SEGLES XVI-XVII) (2A PART)

JOSEP SENDRA I MOLIÓ
Llicenciat en Filologia Catalana

La primera part d'aquest estudi lingüístic (publicada en *Cabdells* núm. 10, pp. 15-76), basat en documents dels segles XVI i XVII datats a Sardenya, tractava sobre aspectes generals, fonologia i morfosintaxi. Aquesta segona part tracta del lèxic i finalitza amb una comparació entre aquell català antic i l'alguerés actual.

2.3. Aspectes lèxico-semàntics¹

El llenguatge que estem analitzant presenta molts arcaïsmes propis del model heretat de la desapareguda Cancelleria Reial. També abunden els mots encara vius, però reduïts actualment a determinats dialectes. D'altres mots continuen essent utilitzats avui, però amb un significat distint a l'emprat en els documents. I a més, trobem les interferències degudes a les llengües en contacte (dialectes sards, influència italiana, llatí i castellà), que acaben de configurar aquest model peculiar del català a Sardenya als segles XVI i XVII.

2.3.1. Arcaïsmes

Adimplir, variant d'*ademplir* 'complir' (DECLC, VI, 64): "adimplir dits nostres órdens"

1 **Nota prèvia:** Per a les cites bibliogràfiques utilitzem, en la majoria dels casos, el sistema "autor-any-pàgina". La referència completa es pot consultar en la Bibliografia final. Per als diccionaris, mentre no indiquem el contrari, remetem directament a la paraula de què es tracte. Per a les cites documentals, usem les següents abreviatures:

AHN: *Archivo Histórico Nacional*.

ARV: Arxiu del Regne de València.

ASC: *Archivio di Stato di Cagliari*. Seccions: AAR (*Antico Archivio Regio*); RD (*Regio Demanio*).

(1649); “totes les quals coses prometen y se obligan que adimpliran” (1679).

Algozir i altres variants de l'antiga forma *alguatzir* o *algutzir* (DCELC), d'origen àrab, modernament *agutzil*: “se hos trametrà algozir a vostres despeses” (1573); “aver dat y pagat dit señor Official al Alguzir Real” (1587); “Thomeo Porco, alguatgir de la Cort” (1611); “Juan Barrale, alguagir de la Cort” (1678).

Aparer ‘aparèixer’ (DCVB): “com appar per son compte y descàrrech” (1572). A l'Alguer s'utilitza actualment el verb *aparir* (DCA), probable calc de l'italià *apparire*.

Apellar (substituint modernament pel cultisme *apel·lar*), ‘recórrer a un jutge o tribunal superior perquè revoqui, anul·li o modifiqui una sentència d'un jutge o tribunal inferior’ (DCVB): “si voldrà ell devant del jutge de apellatió dir alguna cosa, puix en Sàcer y en Càller, ha ont serà apellat, tenen procuradors y advocats” (1561); “quant ell dóna una sentència, si se apellen de aquella, yngúria y maltracta los apellants, y no lis vol admetre les apellations” (1561); “las causas [de] apellació” (1617a).

Apensadament, ‘deliberadament’ (DCVB): “apensadament y ab ànimo deliberat volia matar a un minó [=minyó]” (1616b). Adverbi derivat de l'antic verb *apensar* ‘pensar, meditar’ (DCVB).

Àpoca, ‘rebut, document que acredita haver-se cobrat un deute’ (DCVB): “ne ferma la present àpoca de rebuda en poder de mi, escrivà enfrascrit” (1588b).

Arbitre, variant antiga d'*arbitri*, ‘facultat de decidir una cosa o altra segons el propi voler’ (DCVB): “y altres majors o menors penas a arbitre de Sa Ex[cel·lència]a” (1616a).

Assalteig, ‘assalt’: “per lo furt y asalteig de Juan Angel Falque y Lenardo Capay de Borere” (1588a). No figura al DCVB, però sí el verb antic *assaltejar*.

Asserir ‘assegurar, donar per cert’ (DCVB): “no tenir procura ni poder [...] sinó orde verbal, segons ascerex” (1617a).

Atrobar, ‘trobar’ (DCVB): “personalment atrobats en la present vila de Budusó” (1617a).

Benefet, forma antiga de *benifet*, ‘acte o efecte de fer bé’ (DCVB): “an seguits exequions y altres mals, per no écer benefet lo compartiment” (1561).

Cantitat, ‘quantitat’ (DCVB): “la cantitat de tres-sents vuitanta escuts” (1664).

Carcellatge, ‘dret que pagaven els presos al carceller’ (DCVB).² Per extensió, des-

2 Per al castellà, el *Diccionario* de la RAE (XXI ed., 1992) defineix *carcelaje* com “derecho que al salir de la cárcel pagaban los presos”. El DECLC (II, 569) comenta que, en certs llocs, s'havia convertit en una espècie de sou del carceller.

peses derivades de la custòdia de presoners, que segons els nostres documents, sembla que eren a càrrec de l'administració (almenys provisionalment, ja que podien ser afegides a les costes judicials que després s'exigirien al delinqüent):³ “pagà dit lochtinent [...] per carcellaje de Trumboni, que portaren en estes presons, 10 s[ous]” (1588a); “ha pagat lo lochtinent en Sàsser per carçellatge y protests y actes fets per Juan Niedo de Putço major, pres allà per furts, y al present en estas presons, tres liures” (1588a).

Catiu, ‘captiu’: “són tratats molt pigior que catius ni moros comprats” (1561). Evolució popular del llatí *captivus*. La forma *captiu* és un llatinisme erudit, segons el DCVB.

Cirurgià, ‘cirurgia’ (DCVB): “testimonis Sebastià Mone, silurgià” (1611); “Pedro Agneta, silurgià de la villa de Oçier” (1678).

Circa, ‘prop’ (DCVB), indicant aproximació quantitativa: “de edad de trenta-vuit ains en circa” (1611); “per les notísies, y experiència que ha tingut en espay de treze anys en circa que governa dit estat” (1649). També en el sentit d’envers, sobre’ (un assumpte o qüestió): “Prometent més avant que circa dites coses no fermerà de dret” (1617a); “circa dites coses vos donam y cometem tot lo poder necessari” (1649).

Clamorrent, participi present de *clamorar*, verb derivat de *clamor*, antigament ‘clam en dret, queixa o denúncia presentada contra qualcú’ (DCVB), apareix en el doc. de 1678: “instant axý bé al procurador de Cort fàssia les parts de ell, clamorant, qual dóna medio iuramento”; “que sia feta revista en lo cos del dit clamorant y de las feridas que aquell porta”; “admitex las querellas dadas per las subsditas clamorants”. Tant al DCVB com al DECLC (II, 731) figura *clamorejar*, però no *clamorar*, la qual cosa ens fa pensar en una creació lèxica a partir del substantiu *clamor* (per analogia amb la relació existent entre *clam* i *clamar*), sense excloure la influència del castellà *clamorear*.

Comanament, ‘manament, comanda’ (DCVB): “la valitat o invalidat de dits comanaments” (1561). Mot conservat a l’Alguer (DCA), potser per influència de l’it. *comandamento*.

Comenador, variant de *comanador* ‘cavaller que té una comanda en certes ordes militars’ (DCVB): “Don Álvaro de Madrigal, Comenador Major de Aragó y de Montalvan, del Orde de la Milísia de Sant Jaume de la Spasa” (1561).

3 E. GACTO FERNÁNDEZ, “La vida en las cárceles españolas de la época de los Austrias”, dins *Historia* 16, octubre 1978, pp. 11-46.

Comerci, ‘comerç’ (DCVB): “tot lo comerci y comunicació del present Regne” (1647).

Comorant o commorant, ‘que commora o habita’ (DCVB):⁴ “Juan Matheo de Viçia y Juan Thomas Pinçeto, mercaders genovesos comorants en lo append[issi] de la Llàpola” (1679). El verb *comorar* ‘estar, viure en un lloc’ es conserva en alguerés (DCA).

Comparent, participi de present de l’antic verb *comparer* ‘comparéixer’ (DCVB): “mestre Pere Pau Quesa, marit y pare, respective, de dits comparents” (1678). L’alguerés actual utilitza *comparir* (DCA), pres de l’it. *comparire*, com indica el DCVB.

Condecent, ‘convenient, apropiat’ (DCVB): “no lis prenían los deguinós [=delmes] dels porchs a tenps condecents, quants [=quan] heran aquellos de graxa” (1617a); “supplicant a Vostra Excel·lència lo condesent remey de tants mals” (1649).

Corter: variant de *quarter*, ‘cadascuna de les quatre parts en què es dividia el cos d’un home castigat amb pena de mort o assassinat’ (DCVB): “per la justícia feta de penjar y fer a corters a Pedro Pina” (1587).

Costumar, ‘acostumar’ (DCVB): “se fan pagar, no solament del cap de casa, com era costumad, però com és dit, mes encara dels fills” (1561); “per despeses del camí com se costuma, dich 3 l[liures]” (1588a). Mot conservat en alguerés (DCA), coexisteix als nostres documents amb la forma *acostumar*: “que paguen com era acostumat” (1561).

Custodir,⁵ ‘custodiar’: “deu tenir bones presons y ben custodits los delinqüents presoners” (1561).

Dèbitament, ‘degudament’, adverbi antic derivat de *dèbit* (DCVB): “que semblants casos y delictes sien dèbitament punits y castigats” (1616b); “cullint tots los drets, assions y emoluments deguts dèbitament a dit offissi” (1631).

Delliberació, ‘deliberació’ (DCVB): “a mayor delliberatió en som [sic] lloch y temps faedora” (1561).

Desparar, ‘disparar’:⁶ “hoí una arcabussada que no sabé qui la desparà” (1678).

4 Segon es desprén d’un document de 1611, sembla que *comorant* s’aplicava més aviat al foraster o estranger resident, en contraposició a *habitant*, que devia designar el natural del lloc o empadronat.: “foren testimonis Pere Joan Durant mercader genoves y Joan Thomas Garau silurgia en Caller comorant y habitant respectivament” (Corda 1987: 168).

5 Del llatí *custodire*, mentre que el modern *custodiar* s’ha format a partir de *custòdia* (DCVB).

6 El DCVB registra *desparar* amb el sentit de ‘fer cessar d’estar preparat o aparellat’, p.e. “desparar la taula” (cast. “*quitar la mesa*”) i altres significats semblants. En la veu *disparar*, cita

També figura al mateix document la forma disparar: “li posà la punta del cañó en la orella y ly dispara” (1678).

Determenat, ‘determinat’ (DCVB): “deçidit y determenat en dits térmens” (1547). També s'utilitza la forma moderna: “havem determinat suspendre lo negoci” (1571).

Eixoblidar, ‘oblidar’ (DCVB): “y sy se dexen y exobliden alguna cosa, és altra maquisia [=multa] y jurament fals” (1561).

Elet, ‘electe’: forma antiga del participi passat del verb *elèger* o *elegir* (DCVB): “en presència y assistència del Oficial, y Majors, y elects de les unes viles y altres” (1561).

Emobles, ‘immobles’: “ne obliga sa persona y béns mobles y emobles” (1631).⁷

Empediment, ‘impediment’ (DCVB): “cessant tot just empediment” (1561).

Emposar, ‘imposar’ (DCVB): “penes enposades en lo present mandato” (1573a). Apareix molt rarament, a diferència d'*imposar*: “coses fetes e penes en aquelles imposades” (1616a).

Emprontació, ‘improntació’:⁸ “per enprontació del spirit maligne és susedit que a furtat una hovela [=ovella]” (1521).

Encórrer, ‘caure en un dany, culpa, pena, falta, desgràcia, etc.’ (DCVB): “És encoregut en pena [...] en XV lliures” (1521); “encara que hatgia encorregut en pena de mort natural” (1647). També podem trobar la forma culta *incórrer*: “sens perjudisi de las penes incorregudes” (1647).

Encorriment, ‘acte i efecte d'encórrer’ (DCVB): “sens encorriment de pena alguna” (1617a).

Enferior, ‘inferior’ (v. nota 7): “elegéscan tres hòmens de la vila dels majors, dels migans y enferiors” (1561).

Enformació, derivat d'*enformar*, variant antiga d'*informar* (DCVB): “Proseguint dit noble Regidor la enformassió comensada contra a dit Roig” (1611).

desparar com a forma antiga i afegeix que “les [formes] començades amb *dis-* són relativament modernes i probablement d'influència castellana”.

7 No registrat al DCVB ni al DECLC; suposem que degué prendre aquesta forma per analogia amb altres mots com *emposar* o *encórrer*, que posseïen una variant culta començada per *im-* o *in-*. Martí (1994: II, 86) cita diversos exemples d'aquest tractament popular dels prefixos llatins en el *Libre de Antiquitats* de la Seu de València: *emperial*, *enculpat*, *enpediment*, *enquesidor*, etc.

8 Al DCVB només figura la forma *impronta*, definida com a “marca del dibuix d'una moneda o medalla, obtinguda amb cert relleu damunt paper, guix, etc.”, i provinent de l'it. *impronta* ‘segell, marca’.

- Enfrascrit**, ‘infrascrit’ (V. nota 7): “rebuda en poder de mi, escrivà enfrascrit” (1588b); “publicada per mi, notari y escrivà enfrascrit” (1631). Fora d’aquests casos, figura sempre *infrascrit*: “legida per mi, scrivà infrascrit” (1573b); “sobre les infrascrites coses fetes” (1616a).
- Engraixar**, ‘engreixar’: “no havent-i res engraxat [els porcs], los ha pres” (1561). Verb derivat de *graixa* (v. més endavant), mot que figura en el mateix document.
- Enseguir**, ‘seguir’ (DCVB): “los manaments de vostra Senyoria enseguir et conplir” (1521). També figura als textos la forma *inseguir* (v. més endavant).
- Ensertar**, ‘insertar’ (DCVB): “donar lo dit acte en poder del scrivà infrascrit per posar-lo y ensertar-lo en lo proçés” (1611). També trobem la forma *insertar*: “ultra del poder susdit e insertat” (1617a).
- Enterés**, ‘interés’ (v. nota 7): “vehent de fer plaer als hoficials per lo gran enterés” (1561).
- Enteressar**, ‘interessar’ (v. nota 7): “era enteressat en los dits danys per ser com era cap de esquadra de la Barranchelleria” (1678).
- Enterrogar**, ‘interrogar’ (DCVB): “testimoni citat, jurat y enterrogat sobre dita causa” (1611).
- Espectable**, ‘respectable’, del llatí *spectabile*, ‘digne de mirar’ (DCVB): “Procuradors Generals dels Spectables Compte de Oliva y de don Joan Massa” (1547); “lo Espectable Comte, y Regidor y Hofisials de les Encontrades” (1561).
- Espontàneament**, ‘espontàniament’: arcaisme i no castellanisme (DECLC, III, 664): “no per força ni engany, sinó espontàneament” (1664).
- Espuntó**: “Al qual [cadàver] troba en lo costat drest una lisiada gran, tot negre, y la pell girada de part a part, y denota haver-i hagut altres copts [sic], sy aquella és estada caiguda, o espuntons, no se pot especificar bé” (1678). Segons el DCVB significa ‘llança curta’, corresponent al cast. *espuntón*, que segons Coromines (DCELC, II, 399) prové de l’it. *spuntone*. El VLI, entre les accepcions d’aquest, cita “grossa punta di legno o di ferro” i “coltello a due tagli”. Aquesta última sembla més d’acord amb el context del document, que parla en diverses ocasions de coltellades, estocades i “punnaladas de daga” (a més d’arcabussades).
- Exegir**, ‘exigir’: “altres rendas caygudas ni que es puguen exegir” (1573b). No figura al DCVB ni al DECLC, però es pot trobar en textos catalans antics.⁹

9 Per exemple, en un document de 1484: “no exegirà ne puixe exegir ne fer exegir la dita leuda en la dita Ciutat de Barcelona” (A. DE CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, 1779, p. 294).

Facinorós, ‘facinerós, que obra criminalment’ (DCVB), del llatí *facinorosus*: “que jent tant facinorosa y perniciosa a la República sia punida” (1647). Actualment desplaçat per la variant *facinerós*, que es troba ja a principis del s. XVII (DECLC, III, 957-958).

Fee, ‘fe’: “en fee de la veritat, ne ferma la present àpoca de rebuda” (1588b).¹⁰

Fenir, variant antiga de *finir* ‘portar a la fi, posar fi, fer cessar’ (DCVB): “que lo Hoficial o Regidor yntroduesca y fenesca la causa devant del jutge superior” (1561). També trobem *finir*: “que les causes criminals sien finides dins tres mesos” (1561); “y las causas [de] apel·lació, introdusir-las, proseguir-las y finir-las” (1617a).

Ferma, ‘acte de fermar o donar vigor legal a un contracte o acord’ (DCVB): “se dóna ferma dels principals de la presente vila” (1617a); “testimonis presents a las sobreditas fermas” (1679).

Fermança, ‘cosa que es dóna o ofereix com a garantia’ (DCVB): “ab sentència absolutòria o comdenatòria, o ab fermanses” (1561); “en açò és vist fer fermanza”; “que primer sia convengut lo principal que la fermanza” (1617a). Mot caigut en desús en la llengua quotidiana, es manté en romanços i cançons populars, i en l’expressió *fer fermança* ‘prestar garantia’, usada pels pagesos gironins (DECLC, III, 977).

Fermar, ‘signar’, ‘establir amb força legal un tracte o conveni’ (DCVB): “ferma la present àpoca de rebuda en poder de mi” (1588b); “axí hu ferma y jura” (1631).¹¹

For, ‘lleï, jurisdicció’ (DCVB), que a l’igual de la variant *fur* prové de *forum*, apareix sovint en contractes: “sotsmeten-se al for y jurisditió del Illustríssimo y Reverendíssimo Bisbe del Alguer” (1617a); “se submetexen al for y jurisdissió del molt Spectable señor Governador” (1664).

Fraudar, ‘cometre frau, defraudar’ (DCVB): “fraudar ab dites farines” (1616a).

Graixa, ‘greix, substància grassa’ (DCVB), coexisteix en algun cas amb la forma *grassa* (considerada castellanisme): “quant és tota graxa sols se pren de deu porchs un porch, y quant és miga [=mitja] graxa de XV un porch, y quant és poch grassa sols se pren de XX porchs un porch” (1561); “no lis prenían los deguinós [=delmes] dels porchs a temps condecents,

10 Coromines no documenta la forma *fee* al DECLC; en canvi, sí que en parla per al castellà en el DCEL (II, 506). Com que l’origen del mot (*fidem*) i el resultat de l’evolució (*fe*) és el mateix en ambdues llengües, podem suposar que els estadis intermedis han estat també els mateixos.

11 El mot *firmar*, usat en l’actualitat, és considerat cultisme per Coromines (DECLC, III, 978), que es remet a l’etimologia (*firmus*, d’on deriva *ferm*).

quants [=quan] heran aquellos de graxa” (1617a).

Inseguir, ‘seguir, continuar, prosseguir’ (DCVB): “inseguint lo qual manament” (1547); “insiguint lo antedit provehiment del noble Sr. Regidor” (1678).

Juntar, ‘ajuntar, reunir’ (DCVB): “en continent rebreu les presents, hu o tots, a solas o juntats, pendreu la possessió de la ditte Officialia” (1631).

Líber, ‘lliure’ (DCVB), i derivats: “los judisis han de ser líberos y no subjetes a la voluntat de ningú” (1561); “poden vendre ses coses lliberament” (1561); “que lliberament los púguian capturar” (1647).

Lite, ‘litigi, plet’ (DCVB): “se esperava moure litte, qüestió e controvèrsia per los vassalls y comunitats” (1617a). Present avui en l’alguerés (DCA).

Llibell, variant de *libell*, ‘escrit de demanda o de requesta’ (DCVB): “en judissi legíttimament comparexerà, no en forma de solemne llibell” (1598).¹² També es pot trobar *libell*: “fermar qualsivol escritures, libells, actes e qualsivol gènere de instrument” (1617a).

Micer (*Misser*), tractament equivalent a *mon senyor*,¹³ que es donava a persones de molta autoritat i principalment a gent lletrada (DCVB): “magnífich y egregi señor miçer Salvador Lladó” (1573b).

Mília, ‘mil’ (DCVB): “faltàvan trenta-dos mília caps de bestiar” (1571); “valen vint-i-quatre mília lliuras” (1679). Forma presa de l’antic neutre llatí *mília*, plural de *mille*.

Molument, deformació vulgar d’*emolument* ‘benefici pecuniari que s’obté com a retribució per l’exercici d’un càrrec, prestació d’un servei, etc.’ (DCVB): “puix ell té ses rendes y moluments y maquisies [=multes]” (1561). Fora d’aquest cas, trobem sempre la forma *emolument*: “franchs e immunes de totes les rendes y emoluments” (1598); “la qual possessió té pres ab los drets y emoluments tocants y pertinents assa Excel·lència” (1631).

Nafrar, ‘ferir’.¹⁴ “Johando Pala, de la vila de Macomer, per quant a nafrat a Bernardino Corda de la matexa vila és encoregut en pena” (1521).

Obtemperació: derivat postverbal d’*obtemperar* ‘obeir, sotmetre’s a una cosa manada’ (DCVB): “En effetuasió y obtemperasió de la retrospectiva pro-

12 La variant *llibell* està documentada ací abans que l’exemple citat al DCVB, datat el 1747 a Mallorca.

13 Segons el DCVB, el mot prové del llatí *mi senior*, potser per conducte de l’italià *messere*.

14 Avui *nafrar* continua usant-se, però amb un camp lèxic reduït. Segons el DECLC (V, p. 866), tant *nafrar* com *nafra* ‘plaga, úlcera’ s’usen més aviat en al·lusió a les úlceres causades a una cavalcadura per la sella, així com a les que es donen a alzines sureres o a altres arbres (“una soca plena de nafres”), i a les imperfeccions o defectes en la rajola abans de coure-la.

visió dessa Mercè” (1631).

Pacció, ‘pacte’ (DCVB): “pactes, pactions, stipulacions de béns, obligacions de dret” (1617a).

Parer, ‘paréixer’ (DCVB): “del que se tenen agraviats, y en veritat par que ho són” (1561); “sa señoria mane provehir segons millor ly parrà” (1561).

Pecúnia, ‘diners, béns monetaris’ (DCVB): “qualsevol rendes y pecúnies que fins al die present seran caygudes” (1573a).

Perturbar, forma antiga de *pertorbar* (DCVB): “lo Procurador de la Cort molesta y perturba al dit don Nicolau del Arca” (1598); “dittes coses no vos empachen ni perturben” (1649).

Prima, ‘primera’ (DCVB): “a prima nit entrant per les portes de Càller” (1616b).

Propri, ‘propi’ (DCVB): “trelledada la sentència y declaratió [...] de son propri original” (1547); “pedre tot lo forment, llegums que axí haurà agabellat o comprat, y també lo seu propri de sas argiolas [=eres o camps]” (1616a).

Redigir, ‘posar per escrit, redactar’ (DCVB): “redigint en escrits la testificassió de aquells [testimonis]” (1611); “ne donen rellassió redigint aquella en escrits” (1678).

Regnícól, ‘regnícolá’ (DCVB): “los regnícóls y habitants de aquell víscan ab la pau y quietut que convé” (1647).

Regonéixer, ‘reconéixer’: “Confessa y en veritat regoneix [...]” (1588b); “haven[t] molt bé mirat, llegit y regonegut [...]” (1679). Segons el DCVB, *regonéixer* representa l’evolució normal del mot llatí *recognoscere*, amb sonorització de la -c- intervocàlica, mentre que *reconéixer* resulta d’una ultracorrecció per analogia amb el verb *conéixer*.

Request, ‘demanat, requerit’ (DCVB), antic participi del verb *requerir*: “ningun altre gènere de procés demanat o request” (1617a); “no vos empachen ni perturben, ans requestos o manats vos donen y presten tot consell” (1649).

Requirir, variant de *requerir* ‘demanar, cercar amb insistència’ (DCVB): “per bé que dit don Nicolau del Arca haja requirit y admonestat una y moltes voltes a dit Procurador” (1598).

Retroscrip, ‘escrit abans o més enrera’ (DCVB): “com està expressat en lo retroscrit mandato” (1588b); “La present y retroscripta provisió del Señor Regidor” (1631).

Sigüent, ‘següent’ (DCVB): “per les quals coses fa los sigüents procediments” (1611); “és de la sèrie i tenor sigüent” (1649). Abunda més als documents l’altra forma: “la qual és del tenor següent” (1547); “és de la sèrie y tenor següent” (1679).

- Sobredit**, ‘dit o anomenat més amunt’ (DCVB): “manam a vós, sobredit don Geroni de Sosa” (1649); “Testimonis presents a las sobreditas fermas són [...]” (1679).
- Sòlit**, ‘acostumat’ (DCVB), del llatí *solitum*: “que li réban comptes diffinitivament a l’orde sòlit” (1573b); “lur sòlita habitació” (1631). Es manté en alguerés (DCA), potser per influència de l’italià *solito*.
- Soplicar**: ‘suplicar’ (DCVB): “soplicant vostra Senyoria [...]” (1521); “Soplica lo Real Fisch [...]” (1561). Coexisteix amb la forma *suplicar*: “supplica lo Real Fisch que V. S. mane [...]” (1561); “supplica humilment a V. S. [...]” (1598).
- Súbit**, ‘immediatament, de seguida’: “tenia orde exprés [...] de que súbit sigui la mort de dit Pedro de Leyva, se agué pres possessió de la dita Officialia” (1631); “súbit ne fareu fer los actes necessaris” (1631). En aquests exemples, *súbit* és usat com a adverbi (com en italià *subito*), mentre que el DCVB i el DECLC registren aquest mot com a adjectiu amb el sentit de ‘sobtat’; en canvi hi figura com adverbi la forma *súbuto* (llatinisme), ‘sobtadament’.
- Submetre**, ‘sotmetre’ (DCVB): “se submetexen¹⁵ al for y jurisdissió del molt Spectable señor Governador” (1664). En alguerés actual s’usa *submitir* o *sotamitir* (DCA).
- Tatxar**, ‘taxar, aplicar una taxa’: “Està tachada en deu sous” (1647). Segons Coromines (DECLC, VIII, 202), *tatxa* i el verb corresponent (del llatí *taxare*) són les formes antigues en català; la moderna *taxa* és un llatinisme reintroduït.
- Testes**, ‘testimonis’ (DCVB): “Testes mossèn Jaume Barca y Juan Caho” (1588b); “Testes present[s] mestre Pere Pau Figo y mestre Antoni Usale” (1617a). Al doc. de 1664 figura *tests*, potser per error de còpia: “en presentia del Notari y tests [sic] infrascrits”.
- Torment, tormentar**: antigues variants gràfiques de *turment* i *turmentar*, respectivament (DECLC, VIII, 591): “tres pasas de corda per posar la tallo-la [=corriola] del torment en lo castell” (1589); “dènou brases de cànem del gros [que] comprà en Bosa per la Cort, per tormentar, dat al carçeller” (1588a).
- Tregua**, ‘treva’: “seran punits y castigats [...] y gitats de pau y tregua de tot lo comerci y comunicació del present Regne” (1647). Citat pel DCVB com

15 Notem la conjugació incoativa d’aquest verb, com si fos de la 3a conjugació (per confusió amb els verbs castellans acabats en *-mitir*).

a variant antiga de *treva*,

Trelladar, variant antiga de *traslladar*, en el sentit de ‘copiar’ (DCVB): “trelledada la sentència y declaratió per Sa Senyoria feta” (1547).

Trellat, ‘còpia, trasllat d’un escrit’ (DCVB): “de la p[rese]nt transació y cosas en aquella contengudes, los ne sia fets y dats [...] tants trellats com per les dites parts ne seran demanats” (1617a).

Tut, ‘segur, exempt de perill’ (DCVB): “lo ha capturat y posat en les presons de la p[rese]nt villa de Nulvi tut y segur” (1611).

Verdader, derivat de l’arcaisme *verdat*, ‘veritat’¹⁶: “havent tingut verdadera notíssia dels que axí mataren al dit mestre Pere Pau Quessa” (1678).

Visura, ‘examen pericial, inspecció’, del llatí *visum*, ‘vist’ (DCVB): “haver-me fet visura de uns actes” (1631). Actualment en desús (no així el verb *visurar*, usat encara en moltes zones, segons indica el DECLC, IX, 238).

2.3.2. Mots reduïts en l’actualitat a àrees dialectals concretes

Ans, ‘abans’: “se puga fer lo dit pagament, ans que la dita Casa de Oliva ne reba dany” (1573a); “fins a les vuyt ores tocades ans migjorn en avant” (1616a). També s’utilitza com a conjunció adversativa en el sentit de ‘sinó’: “no vos empachen ni perturben, ans requestos o manats vos donen y presten tot consell” (1649). Forma localitzada avui al Camp de Tarragona, zona de l’Ebre i País Valencià (DECLC, I, 322).

Baina, ‘estoig d’una espasa o d’una altra arma o instrument llarguer’ (DCVB): “ab la daga desenbainada que se la posava en la baina” (1611). Derivat del llatí *vagina*, s’utilitza a tot el País Valencià i part del català nord-occidental, mentre que coexisteix amb la variant *beina* a la resta del domini lingüístic (DECLC, I, 749). Quant als derivats, trobem tant *desembeinar*, en el text abans citat, com *desbainar* en un altre passatge del mateix document: “ab la daga desbainada en les mans”.

Ballestra, ‘ballesta’: “sots pena de perdre los gosos, cavalls, escopettes, balles tres y altres instruments ab los quals fasen dita cassa” (1617b). Tant el DCVB com el DECLC (I, 603) situen aquesta variant a Mallorca i a Menorca en l’actualitat. A l’Alguer s’utilitza la forma *balestra* (DCA), igual que en italià.

16 No es tracta d’un castellanisme: Coromines (DECLC, IX, 32) considera legítima la forma *verdader* en català. Tant ell com Alcover-Moll (DCVB) coincideixen a afirmar que *veritat* és un cultisme imposat per influència eclesiàstica, i que acabà desplaçant la forma popular *verdat*.

- Bolletí**, variant de *butlletí*, ‘paper expedit oficialment per acreditar una permissió o altra circumstància’ (DCVB): “que ningun compre ninguna de les susdites coses, sensa que de qui ne comprarà no porte bolletý [...] feta per lo escrivà conegut” (1561); “trobant-se en la villa de Nulvi [...] fent bolletins dins de la scrivania” (1611). En l’actualitat, amb la pronúncia de [o] àtona, sembla que es manté només a Mallorca (DCVB) i al País Valencià (DR, II, 1051).
- Clarícia**, ‘claredat’: “y per la veritat y clarícia de dit señor Official fas [=faig] la present” (1587). Mot conservat a les Balears i al nord del País Valencià (DECLC, II, 739).
- Colp**: “a donat un colp de bastó en cap a Barisone Simola” (1521). Aquesta forma, més fidel a l’etimologia (<*colaphus*, del grec *kólaphos*) que la seua variant *cop*, i que fou general, almenys en l’ús escrit, durant tota l’Edat Mitjana i més tard, es manté en l’actualitat al País Valencià i a Eivissa (DCVB; DECLC, II, 898).
- Cótzar**, ‘colze’: “més altra estocada de daga en lo bras esquerdo, que ly passa de part a part del cózar a demunt” (1678). Mot existent en l’alguerès actual (DCA), en clara connexió amb *cotze*, variant arcaica de *colze* (<*cubitu*) que perdura en rossellonés i en algunes zones del cat. central (DCVB; DECLC, II, 843-844).
- Demunt**, ‘damunt’: “segons demunt té dit” (1573b); “que effetue lo demunt dit” (1611). En l’actualitat, la forma *demunt* amb pronúncia [e] es troba en algunes zones del català nord-occidental i del valencià (DECLC, V, 842). Ara bé, com que aquest mot és pronunciat amb *e* neutra al català oriental, no podem excloure la possibilitat que *demunt* siga als nostres textos una simple variant gràfica de *damunt*.
- Desenganar**, ‘desenganyar’: “me han dit com desenganaran” (1571). Mot circumscrit avui a les Balears, a l’igual d’*enganar* (DCVB).
- Dispondre**, ‘disposar’: “segons dispon la Real Pramàtica” (1647); “sían punits y castigats en las més rigurosas penas que dispon la lley” (1678). Actualment predomina *disposar* en la llengua comuna, sobretot al Principat (on es manté, en canvi, el participi *dispost*); *dispondre* continua usant-se al País Valencià i a les Illes (DECLC, VI, 687).
- Dotor**, ‘doctor’: “lo Dotor don Juan Maria Tanda” (1649). El mot es manté amb la pronúncia /dutór/ a l’Alguer (DCVB), i a la resta del domini lingüístic és considerat vulgarisme, enfront de la forma culta *doctor*.
- Eixir**: “lo qual riu yx y devalla de les muntanyes” (1547); “ixen per los camins” (1616a); “iscan de la ditta villa de Ossier” (1649). En la llengua antiga

tenia un abast general, i en l'actualitat es manté en rossellonés, valencià i alguerés, mentre que en la resta dels dialectes predomina el sinònim *sortir* (del qual no hem trobat cap exemple als textos).

Escalera, 'escala': "se'n devallà fugint per la scalera" (1611). No es tracta necessàriament d'un castellanisme, sinó d'una forma femenina d'*escaler*, antic sinònim d'*escala* (DCVB). Tant aquest diccionari com el DECLC (III, 456) recullen *escalera* amb el sentit d'escala, encara que circumscrit a zones reduïdes del cat. nord-occidental.

Faena: "mestre Belardino Casaragia, fuster de la ciutat de Sàser, per la faena y claus que féu" (1588b). Preval actualment en valencià i tortosí, enfront de *feina*, forma derivada de l'anterior (DECLC, III, 924), i comuna a la major part de parlars catalans actuals.

Gitar, 'llançar': "gittà la capa en terra" (1611). Amb aquest sentit (el mateix de l'italià *gettare*) es manté a l'Alguer (DCA). Al doc. de 1647 trobem la declaració de "*gitats de pau i treva*" (bandejats, proscrius, fora de la llei) aplicada als bandolers: "als sobredits delinqüents, [...] declarar-los per gitats de pau y tregua de tot lo commerci y comunicació del present Regne, com a enemichs públichs" (1647). Al País Valencià, *gitar* es conserva només en el sentit de 'posar horitzontalment'.

Iglésia, 'església': "en la Iglésia de Sant Salvador" (1678). No es tracta d'un castellanisme, sinó d'un sinònim d'*església* documentat des d'antic i present avui arreu del domini lingüístic (DECLC, III, 587-588); en alguerés amb la pronúncia [igrézia] (DCA).

Juriol, 'juliol': "Datum en Càller a tres de juriol MDCXVII" (1617b). Forma viva i corrent en tots els dialectes (DECLC, IV, 96), particularment a les Illes i a tot el Principat, així com en algunes comarques valencianes.

Minyó 'noi; pàrvul o adolescent' (DCVB) figura en el doc. de 1616 (b): "Alexandre Olives, [...] pupil de edat de quinze anys, en companyia de altro minó". El mot es conserva a l'Alguer per designar un "ésser humà de pocs anys" (DCA).

Modo, 'manera': "que [els presoners] no tinguin ceps ni semblants modos de turments" (1561); "en lo modo, forma y manera que està expressat" (1679). Aquesta forma, documentada ja al segle XIV (DCVB), era usual a l'època en tot el domini lingüístic, i ho és en gran part en l'actualitat, fins i tot a l'Alguer (DCA). La forma moderna *mode*, segons el DCVB, es deu al "prurit de fugir de la semblança amb el castellà".

Noembre: "Dat en Osier a vint y quatre del mes de nohembre" (1587); "Die XXVIII de noembre MDLXXXVIII" (1588). Aquesta variant antiga de

- novembre* es manté encara en algunes comarques de Catalunya (DCVB).
- Orde**, ‘manament’: “segons lo orde y lletra de dit magnífic Receptor” (1573b); “tenia orde exprés de dit Excel·lentíssim Senyor Duc” (1631); “per adimplir dits nostres órdens” (1649). Forma més antiga que la variant *ordre*, ja que apareix documentada en el s. XIII, mentre que la variant en *-r-* no es detecta fins a la segona meitat del s. XVI, i no apareix als diccionaris fins al segle XIX. En la llengua antiga (i als nostres textos), *orde* sol tenir gènere masculí. En l’actualitat es manté al País Valencià i a les Balears, i predomina en el català occidental. En la llengua comuna, *orde* s’ha especialitzat en el sentit d’‘ordre religiós o militar’ (DECLC, VI, 98), enfront d’*ordre* ‘manament’.
- Veguer**, ‘magistrat la jurisdicció del qual derivava directament del rei i que administrava justícia civil i criminal en un districte o comarca’ (DCVB): “sotsmetent-se [...] al for y juridicció del Veguer Real de Càller” (1617a). Aquest mot s’utilitza actualment només a Andorra (DECLC, IX, 74).

2.3.3. Mots amb especialització o canvi de significat

- Acapte** apareix en el doc. de 1631 amb un significat que no li és propi: “*ab lo acapte degut assa Mercé*”. Es confon amb *acatament* ‘reverència, respecte, obediència’. Tant *acaptar* ‘adquirir, obtenir’ com *acatar* ‘reverenciar, respectar, obeir’ provenen en última instància d’un mateix verb llatí *captare*, la qual cosa podria explicar la confusió en el document. El significat correcte d’*acapte* és ‘acció d’adquirir, obtenir’ (DECLC, II, 537).
- Apoderat**, ‘poderós’ (DCVB): “per ser los caps de dits bandos gent apoderada” (1649).
- Apòstol**, ‘testimoni en un judici’, figura al doc. de 1617 (a): “apellar, jurar de calúmnia, apòstols demanar” (1617a). Aquest sentit, no registrat als diccionaris catalans, el trobem en castellà en el DCELC (I, 238): “testimonio que en el tribunal inferior se da al apelante para que pueda acudir en apelación, acepción que ya tiene el latín *apostolus*, procedente del griego, donde el vocablo significa también ‘envío’”.
- Arruixada**, ‘conjunt de coses que cauen sense interrupció’ (DCVB): “despararen a ell [...] y demás barranchells, una arroxada de arcabussades”.
- Buidar**, ‘desembossar, treure diners de la bossa’, al·ludeix a les rendes recaptades pels funcionaris locals, quan es transfereixen o dipositen en poder d’una instància superior. En el doc. de 1573 (b): “no té en poder rendas ningunas, perquè las té buydadas en poder del mag[nífic] Receptor”;

“que dit dret sia collit y boydat”; “aquells [diners] són ya boydats en poder del dit mag[nífic] Receptor”. També apareix *buidar* en un altre sentit, ‘anar-se’n, desocupar un lloc’ (DCVB): “ells y sas familias hàgian de boydar ditta villa y encontrada ab tots sos béns mobles y semovents” (1649).

Caure, ‘escaure’s, véncer (un deute)’ (DECLC, II, 643): “totes y qualsevol rendes y pecúnies que fins al die present seran caygudes y degudes y cobrades” (1573a); “dit magnífich offiçial diu no té rendas caygudas en son poder” (1573b).

Cautela, ‘document acreditatiu de la recepció d’una cosa’ (DCVB): “de aquí naxen molts plets y qüestions [...] y en axò se seguix en proves y cauteles” (1567); “pactes, pactions, stipulacions de béns, obligacions de dret, renunciacions, juraments y altres clàusules y cauthes” (1617a). També figura aquest mot en l’actual sentit de ‘prudència, circumspècció’: “los vassalls de la dita vila [...] dins quinze dias a major cauthela, [...] lloaran, aprobaran e ratificaran lo dit e present acte de transatió” (1617a).

Ciència, en la locució “de certa sciència” usada antigament als contractes i documents similars amb el sentit de ‘conscientment i voluntària, amb plena intenció’ (DCVB): “de llur grat y certa sciència” (1679).

Cinta, ‘cintura’: “la daga que portava en la çinta” (1611). En el sentit de ‘part del cos humà situada més avall de les costelles’, el DCVB el localitza només a Mallorca, mentre que en el sentit de ‘cinyell’ el considera arcaisme, a l’igual de Coromines (DECLC, II, 668).

Collir, ‘fer el cobrament d’un tribut, censal o altre pagament’ (DCVB), apareix molt sovint: “*las rendas que se colliran d’aquí avant*” (1573b); “cullint tots los drets, assions y emoluments deguts” (1631). També apareix en l’actual sentit d’arreglar els productes de la terra: “haver sembrat y cullit forment” (1616a).

Cometre, ‘comanar, lliurar alguna cosa a la cura o al càrrec d’algú’ (DCVB): “cometent la present causa a hu dels magn[ífics] y egregiis Doctors de la Real Audiència” (1598); “li dónan y cometen a dit síndihc [sic] y procuradors totes llur forces” (1617a).

Companya, ‘companya’: “denòtan ésser cosas divididas en compañía entre parts” (1678). En aquest sentit, el mot es troba en desús en l’actualitat, llevat d’algunes restes en la poesia popular tradicional (DECLC, VI, 153).

Composador, ‘componedor’ (DCVB), utilitzat al doc. de 1611 en un sentit delictiu, com es desprén del context: “tratà a dit noble regidor que era un

composador, lladre y cobertor de lladres, y que tenia ministres lladres, y que dits ministres furtàvan, y dit Sr. Regidor cobria”; “digué: «lladre, composador, que tens ministres lladres que van a furta, y tu los cubres»”. El DCVB registra diversos sentits de *composar* que s’ajusten a aquest context: ‘pactar, fer conveni per atorgar o obtenir una concessió (especialment a base de diners)’; ‘imposar certa quantitat a pagar (generalment injusta o arbitrària)’.

Composició, ‘conveni, pactes per resoldre un litigi o altre conflicte’ (DCVB), pren als nostres documents un sentit delictiu com el que hem vist per als mots *composador* i *composar* (apartat 2.3.1), i que recorda el castellà *componenda*: “admeten a composicions y prenen maquisias [=multes] y penes [...] lo que segons capítols de Carta de Lloch fer no poden” (1561); “lladre, cubredor de lladres, que ha fet moltes composissions” (1611).

Corba, ‘mena de cabàs’ (DCVB): “se vénan cada semana corbas de farina” (1616a).

Corretja (de porta, peça plana de ferro d’una frontissa): “per la faena y claus que féu y posà en la sala vella del castell y corregas de una porta [que] féu l’any propassat” (1588b). En el mateix sentit s’utilitza en l’alguerès actual (DCA).

Difnir, variant antiga de *definir*, pren d’aquest mot el sentit de ‘posar fi a una responsabilitat’ (DCVB) en el doc. de 1572: “entenent-se lo present compte de l’any 1566 que torní receptor, com dels anys abans resté diffinit”.

Delació: apareix en lloc de *dilació* ‘acte de diferir, deixar per a més tard’, en el doc. de 1617 (a): “promet que atendran y adimpliran [...] con dit és sens delació alguna”. Fora d’aquest cas, figura als documents la forma *dilació*: “sens dilació alguna” (1617a).

Dilació: a més del sentit indicat en l’apartat anterior, aquest mot ve a significar ‘llarga vida’ en les fórmules de salutació: “Magnífichs Ofiçials y Potes tats [...], salut y dilació” (1573a); “Al amat de Sa Magestat don Hierònim de Sosa, Regidor. Salut, y dilasió” (1649).

Encontrada, ‘contrada, regió’. Als nostres textos se sol utilitzar per a designar senyorijs feudals:¹⁷ “diferència de térmens entre les Encontrades

17 Aquest sentit específic del mot *encontrada*, aplicat als senyorijs feudals de Sardenya, ve remarcat per un document en castellà del 1618, referent al ducat de Mandas: “Los demás lugares deste estado están repartidos en tres districtos, que acá llaman Encontradas” (AHN, Osuna, llig. 2287, vol. 3, ff. 48-51).

de Montagut y Gal-lura” (1547); “potestat y offiçial de la Encontrada de Anglona” (1573b); “tots los barons y feudatarys y vassals de les encontrades, viles y llochs del Cap de Càller” (1616a).

Estat, en sentit polític, s’aplica en els nostres documents als senyorijs feudals: “lo Procurador de la Cort del Estat de Oliva” (1598); “té rendat las rendas civils del Estat i Marquesat de Quirra en lo present Regne de Cerdeña” (1679).¹⁸

Feu: s’aplica en el doc. de 1588 (a) al tribut en reconeixement del vassallatge (Ortu 1996: 116): “anaren a Càller a portar los dinés de les rendes de la Cort, de feu y jus [=jou]”.

Franc, ‘lliure, exempt de subjecció, de domini d’altri o d’impediment’ (DCVB): “franchs e immunes de totes les rendes y emoluments” (1598); “for-sant-lo en pagar les rend[es] y altres emoluments que los altres vassalls que no són franchs solen pagar” (1598).

Franquesa, ‘qualitat de franc’, i més específicament, ‘exempció d’un impost, d’un tribut o d’una altra càrrega o obligació’ (DCVB): “en virtut de ditla carta de franquesa, [...] de ser franchs e immunes de totes les rendes” (1598).

Grat, ‘gust, satisfacció’, apareix en l’expressió *de grat* ‘amb gust, per impuls de la voluntat’ (DCVB), fórmula usual a l’època en els contractes: “de son bon grat y certa sciència” (1617a); “de llur grat y certa sciència” (1679).

Guiar, ‘donar salconduit’ (DCVB), s’aplica als delinqüents indultats per la justícia: “hatgia de restar remés y guiat de tots los delictes que fins aquell die haurà comés” (1647).

Guiatge, ‘salconduit’ (DCVB): “se li offresca dos-cents ducats de premi y talló, y guiatge per un delinqüent” (1647).

Inhibir, ‘impedir en virtut d’autoritat’ (DCVB): “inhibir al alguagir que està executan[t]” (1598). El mateix sentit presenta el substantiu derivat *inhibitori*: “concedir lletres cittatòries per lo dit Procurador de la Cort, e inibitòries per lo Regidor, Offissial y altres jutges” (1598).

Lloar, ‘aprovar, donar per bo un acord o una determinació’, usat antigament en jurisprudència (DCVB): “los vassalls de la dita vila Buddusó [...] lloaran, aprobaran e ratificaran lo dit e present acte de transatió” (1617a).

Manada, ‘conjunt de coses que s’agafa amb una mà’: “Tres manadas de budells

18 Una de les accepcions que el DCVB dona del mot *estat* és “cadascun dels pobles o territoris que estan sota la jurisdicció d’un príncep o governant” i posa com a exemple una frase referida a un senyor feudal: “Els estats del duc de Sogorb eren molt extensos”. En castellà, una de les accepcions del mot *estado* és la de “país o dominio de un señor feudal” (RAE, acc. 7).

de bulu [=bou]” (1678). Amb aquest significat s'utilitza avui als Pirineus orientals (DCVB), així com a l'Alguer (DCA).

Medi, 'mitjà, allò que serveix per a obtenir un fi' (DCVB): “que jent tant facinorosa, y pernicioso a la República sia punida y castigada per tots los medis” (1647); “lo únich, últim y efficàs modo y medy” (1649).

Mossèn, tractament reservat en actualment al clergat, s'anteposava antigament al nom de persones d'autoritat o de categoria social elevada, tant eclesiàstics com seglars (cavallers, nobles, graduats en Dret, etc.): *mossèn Geroni Delitala, oficial de Macomar [=Macomer]* (1572); “mossèn Pere de la Fos, potestat de la baronia de Ósilo” (1573b).

Patent, 'edicte públic o manament de l'autoritat, segellat amb el segell principal i posat de manifest perquè consti als súbdits' (DCVB): “tinch despedit patent per offissi de la Officialia de ditto Encontrada” (1631).

Pedrenyal, 'pedra foguera, s'usa en el doc. de 1678 en el sentit d'arma de foc, a manera d'escopeta curta, que s'usava en els segles XVI i XVII i es disparava amb pedrenyera' (DCVB): “tots ab llur armas de pedreñalls y ab los gatills abaxats per donar-lys foch”.

Pobil, variant de *pubil* o *pubill*, amb el significat antic d'infant, persona menor d'edat' (DCVB): “quant al fet dels inventaris dels que moren sens testament y i aurà pobils, se cerve [=serve] lo capítol de cent y hu” (1561). En l'actualitat, les formes acabades en *-il*, *pubil*, *-ila* (bal.) o *povil*, *-ila* (val.) tenen el sentit de 'fill únic o filla única' (DCVB).

Prompte, 'preparat, disposat': “dit mag[nífic] oficial resta sempre prompte obeir los manaments del dit I-[ustr]e Sr. Regidor” (1573b). En aquest sentit es manté en alguerés (DCA), potser per influència de l'italià *pronto*.

Rata, 'prorrata, part que pertoca a cadascun dels participants', del llatí *rata* (DCVB): “li pagaria la rata segons més llargament és de veure en dit acte” (1664).

Real s'utilitza en lloc de *reial*, en el sentit de 'pertanyent o relatiu al rei':¹⁹ “altres Officials Reals y Ministres de la Cort” (1547); “per observació de dits Reals Privilegis” (1616a); “Jutge d'esta Real Audiència” (1649). També per referir-se a la moneda: “nou mil y sis-cents escuts, [...] a rahó de deu reals d'esta dita moneda cada escut” (1679). El mot *real* també figura als documents en el sentit etimològic propi, heretat del llatí *reale*, com a

¹⁹ Segons Coromines, el llatí *regalis* es convertí fonèticament en *real*, prompte modificat en *reial*, per influència del mot *rei* (a l'igual del que va ocórrer amb *lleial*, cas paral·lel).

‘que té existència efectiva’, i aplicat a l'àmbit jurídic com a ‘pertanyent o relatiu a les coses’ (DCVB): “té pres la real, actual y corporal possessió de la Officialia” (1631).

Recapte, ‘provisió de coses a consumir o usar’ (DCVB), i més concretament, comestibles: “no poden haver lo recapte que han mester per ses cases” (1616a).

Receptador, ‘qui recepta o acull un delinqüent’ (DCVB): “seran punits y castigats com a fautors y receptadors de bandejats” (1647).

Redreç, ‘millora’ o ‘reforma administrativa’ (DECLC, III, 203): “quant cauran [les rendes] en sos temps y térmens que los vassalls són obligats pagar-les conforme al llibre del redrés, las cullirà ab diligència” (1573b).

Remetre, ‘perdonar, eximir de càstig’ (DCVB): “que se sàpia quant se trauen de presó y com si és judicat, absolt o condenat, remés y composat” (1561); “se remetran dos persones qui podrien ser condenpnades per sos delictes fins a deu anys de galera” (1616c); “atgia de restar remés y guiat de tots y qualsevol delictes” (1647).

Rendar: s'utilitza en el doc. de 1679 com a sinònim d'*arrendar*.²⁰ “té rendat las rendas civils del Estat i Marquesat de Quirra”. També el seu derivat *rendament*, que coexisteix amb *arrendament* en el mateix document: “lo acte de dit rendament, rebut y otorgat ante Antoni Vidal”; “lo dit e preincert acte de arrendament”.

Ressecar, ‘retallar, reduir per eliminació’ derivat de *resecare* (DCVB): “convé ressecar alguns abusos que fins assí se han fet” (1616a).

Roba, ‘conjunt d'objectes que es posseeixen’ (DCVB, acc. 4): “no lis prenían los deguinós [=delmes] dels porchs a temps condecents, [...] sinó a temps molt hextraordinari, impedint que los amos no se poguessen valer de llur roba” (1617a).

Salt, ‘prat o bosc’ (DCVB), del llatí *saltus*, cast. *soto*: “posen en los salts que se an de guardar [...] maxelladors lladres y hòmens de mala fama y vida” (1561).

Sengles, ‘cadascun’: “ve dirigida a universos y sengles officiáis” (1571); “aprobaran e ratificaran lo dit y present acte de transacció y concòrdia, a totes y sengles coses en aquella e com dalt se conté” (1617a).

Sèrie, ‘contingut d'un escrit ordenat per les seves diverses parts’ (DCVB): “qual és de la sèrie y tenor següent” (1617a); “dita preinserta suplicasió, [...] y

²⁰ Aquest significat no figura al DCVB, que defineix *rendar* com a ‘produir com a renda o profit periòdic; cast. *rentar*’.

segons la sèrie y tenor de aquella” (1649).

Servar, ‘observar, obeir’: “que sirven los cappítols segons són hobliguats” (1561); “proveheix y mana Sa Señoria que sie servada la pràtica anti-gua” (1561).

Tenir-les, ‘tenir raons, disputes, baralles’ (DCVB): “dient que lo dit Roig las tenia ab lo dit Regidor y que li ha volgut dar de pugnaldes” (1611).

Tenor, ‘contingut d’un escrit, manera d’expressar-se, text literal’ (DCVB): “havem manat expedir les presents per tenor dells [sic] quals nós diem” (1649); “lo acte de dit rendament, [...] que és de la sèrie y tenor següent” (1679).

Univers, ‘tot en conjunt, sense excepció’ (DCVB): “dirigida a universos y sengles oficials” (1571); “manant a universsos y sengles ministres de justísia” (1649).

Vacar, ‘dedicar-se, aplicar-se a un treball o acció’: “inhibir al alguagir que està executant y vacant dietes [...] que pare en dita execussió” (1598).

2.3.4. Observacions sobre l’ús d’alguns sinònims

Sobretot els textos del segle XVII, notem un abús de redundàncies amb l’acumulació de sinònims, pràctica freqüent en el llenguatge administratiu de l’època, que si per una banda buscava donar al text la màxima claredat i precisió, per l’altra produïa un estil ampul·lós i barroc:²¹ “castich y punitió” (1616c); “Concedim licència, permís y facultat” (1617a); “ha de ser tractat, negociat, concordat, finit y acabat; lo tendran per ferm, rat, grat y agradable” (1617a); “punida y castigada” (1647); “no vos empachen ni perturben, ans requestos o manats vos donen y presten tot consell” (1649); “present y corrent any” (1678); “donat y ofert” (1679); “offert y dat” (1679); “apròvan, ratifiquen y confirman” (1679). De vegades un dels sinònims és un castellanisme ben arrelat ja a l’època: “gastos y despeses” (1617a); “parcialitats y bandos” (1649); “sercat eo tanca” (1678).

Analitzem a continuació l’ús d’alguns sinònims als nostres documents:

Dar, verb defectiu caigut avui en desús a la majoria de zones, alterna amb **do-**

²¹ Fenomen assenyalat per Duarte i Xirinachs (1992: 234) com un dels comportaments (fins i tot actuals) en el llenguatge administratiu, que cal “blasmar i bandejar” o “limitar a la mínima expressió quan siguin inevitables”.

nar: “y daré avís” (1571); “donar fi a la mia peregrinació” (1571); “comp-te donat per mi” (1572); “los donarà sempre que serà demanat” (1573b); “se los daran, satisfaran y pagaran” (1679). El verb *dar* sol aparèixer en les formes d’infinitiu, futur i participi: “sien obliguats a dar-lis de men-giar” (1561); “té offert y dat per fianzas” (1679); “se li daran çent assots” (1616a). Són molt rars els exemples d’altres temps verbals, com present d’indicatiu: “contra los quals dan clam y criminal querella” (1678). Tant *dar* com *donar* s’utilitzen avui en alguerès (DCA).

Encontrar i trobar: “trobant-nos personalment en la dita Encontrada” (1561); “encontrà a Pere Joan Roig, descabellat y senza capa” (1611); “ixen per los camins y encóntran als que pòrtan vituales” (1616a); “de manera que se tròban estes matèries” (1649).

Servei i servici:²² “no gosen ningun vassall tenir cavalls, ni per a servisi seu” (1561); “per los serveys y traballs” (1598); “serà com és del servey de Déu, y justícia” (1649). L’alguerès actual utilitza la forma *servici* (DCA).

2.3.5. Sardismes²³

(Abreviatures: log. = logudorés; camp. = campidanés)

Appendici ‘apèndix, prolongació, del camp. *appendici* (NDU) o *appendittsiu*, *-ittsu* (DES, II, 243),²⁴ sol utilitzar-se per a designar els suburbis de la ciutat de Càller, és a dir, la Llápola (actual Marina), Estampaig (*Stampace*) i Vilanova: “mana sa Exª la present ésser publicada per los llochs públichs y acostumats de la present Çiutat y appendissis” (1616a); “d’esta present Ciutat y sos Appendicis” (1647), “mercaders genovesos comorants en lo appendissi de la Llápola” (1679).

22 Segons el DCVB, la forma *servei* representa l’evolució popular del mot, mentre que *servici* és un llatíisme, documentat en català des de ben antic.

23 Per comoditat tipogràfica, en les cites de paraules sardes tretes del *Dizionario Etimologico Sardo* de Wagner prescindim dels signes diacrítics i utilitzem grafies com: <gi> davant *a*, *o*, *u*, per a representar la consonant palatal africada sonora (*angiòni*, *argiòla*, *giu*, *giustítia*, *múngia*); <gh> davant *e*, *i*, per a representar la velar sonora (*magheddare*); <c> davant *e*, *i*, per a representar la palatal africada sorda (*maceddài*). Aquestes grafies (coincidents amb les italianes) són les proposades per la *Limba Sarda Comuna* (2006). En canvi, respectem la <k> utilitzada pel DES davant *e*, *i*, en mots com *makeddare* o *makkíssia*.

24 El DES defineix el mot com a “quartiere vicino alle muraglie della città (a Cagliari quello di Stampace)”. Però, com es pot veure per la nombrosa documentació, el mot es fa extensiu a tots els suburbis de Càller, com en aquest document de 1573: “Lo honorable mestre Ursino de Boncoro pintor habitants de Vilanova appendisi de Càller” (Corda 1987: 92).

- Arjola** ‘era de batre’, i per extensió, ‘camp de cultiu’, segons podem comprovar al doc. de 1616a (Càller): “haver sembrat y cullit forment de la argiola”; “pedre tot lo forment, llegums que axí haurà agabellat o comprat, y també lo seu propi de sas argiolas”. El DES (I, 112) registra per al sard les variants *ariola* (central), *ardzòla* (logudorés), *argiòla* (campidanés), provinents del llatí *areola*. El mot *arjola* (pronunciat *aljòra*) es conserva en l’alguerés actual (DCA).
- Bulu**, ‘bou’, del log. *bulu*, provinent del llatí *bubulus* (DES, I, 234), en el doc. de 1678 (Pattada): “budells plens de sanch de bulu mig cuits”; “una llengua de bulu fetta en tres busints [=bocins]”.
- Deguinar**, ‘delmar’, del log. *deghinàre* (VSI), provinent del llatí *decimare*, s’aplica a la percepció del *deguino* o delme per part del feudatari: “en lo deguinar dels porchs se cometen molts abusos” (1561, Macomer).
- Deguino**, del log. *deghínu*,²⁵ ‘delme’ (<*decimum*). Com a renda feudal, s’aplica sobretot als porcs, però també es fa extensiu a les ovelles o a altres tipus de bestiar: “no té rendas caygudas en son poder, salvo lo deguino de porchs y de ovelles que se cullen ara” (1573b, Chiaramonti - Ocier); “pagar-nos lo dret del deguino del[s] porchs en dites viles” (1617a, Buddusò).
- Deret**, ‘dret’, probable adaptació del log. i camp. *derétu* (<**derectus*, variant de *directus*; DES, I, 462): “se obligant a la ley [...] y a tota ferma de deret y a llur propi for” (1617a, Buddusò).
- Donno**, ‘senyor’, del sard *donnu* (VSI), que a l’igual de *don*, deriva de *domnu*, contracció de *dominu*: “donno Joanne Pinna Filque de Jaramonte [=Chiaramonti]”, “donno Leonardo Piga de Perfugas” (1573, Chiaramonti).²⁶
- Drest, dresta**, ‘dret, -a’: probablement de *dréstu*, variant del log i camp. *déstru*, (<*dexter*; DES, I, 464) en el doc. de 1678 (Pattada): “al qual troba en lo costat drest una lisiada gran”; “una estocada de daga [...] que li entra un dit la part de la espalla dresta”.
- Fura**, ‘furt’, de *furare* (log.) o *furai* (camp.), del llatí *furare* (DES, I, 558-559)²⁷ en el doc. de 1521 (Macomer): “és susedit que a furtat una hovela [=ovella] [...] y és primera fura”; “més per un furt de un vadel [=vedell] [...] és segona fura, XXV l[liures]”.

25 El VSI el defineix com a “decino; dazio che si pagava ai feudatari per la pastura del bestiamé”.

26 La forma original *donnu* també apareix als textos en català, com aquest de 1580: “donnu Nanni Armas y donnu Antiogu Scanu procuradors de la vila de Guspini” (Corda 1987: 94).

27 El DECLC (IV, 234) cita *furar*, usat per Eiximenis, amb el significat d’escorcollar lladrupejant, però no fa cap referència a *fura* com a derivat postverbal.

Ju, juo, ‘jou, parella de bous’, del log. *giu* (DES, I, 711), del llatí *iugum*: “los qui tenien juos no solien pagar sinó XV sous per juo [...] y si entre dos feien juo, paguaven lo mateix” (1561, Macomer); “que anaren a Càller a portar los dinés de les rendes de la Cort, de feu y jus” (1588a, Ocier). El mot *ju* figura en el lèxic alguerés com a sardisme (DCA).²⁸

Maixell, adaptació del camp. *maceddu* ‘escorxador’ (NDU), derivat de *maceddài* (NDU, VSI)²⁹ ‘sacrificar caps de bestiar’ (del llatí *macellare*),³⁰ designa als nostres textos la confiscació (i posterior matança) d’animals com a sanció per envair els camps cultivats o sembrats.³¹ Els vigilants encarregats d’aplicar el *maixell* s’anomenen *maixelladors*: “posen en los salts que se an de guardar y vedazonis [=guarets] maxelladors lladres y hòmens de mala fama y vida, y vehent de fer plaer als hoficials per lo gran enterés, fan molts maxells; són furts, que no maxells, han suplicat los vasalls, y ne han donat clam de molts execos [=excessos] que fan; que sien los maxelladors que posaran hòmens de bé y de bona fama” (1561, Macomer).

Major, del sard *mayòre*, i més concretament *mayòre de giustítia* (DES, II, 57): autoritat que en les viles sardes equivalia, més o menys, a l’actual alcalde:³² “en presència y assistència del Oficial y Majors y elects de les unes viles y altres de tota la Encontrada” (1561, Macomer); “guardant-se-lis sempre ditta carta de franquesa per los Offsials, Lloctinents, Majors, Jurats” (1598, Ocier). Amb aquest sentit d’‘autoritat local’, *major* no ve registrat als diccionaris catalans, per la qual cosa considerem el mot com a sardisme des del punt de vista semàntic.

28 Fora de l’Alguer, la forma *ju* només es dona al rossellonés, per reducció del diftong [óu] a [u]. (DECLC, IV, 908).

29 Wagner (DES, II, 50) registra, a més, les formes *madeddare* (central) i *magheddare* (log.). Pensem, però, que *maixell* i *maixellador*, per proximitat fonètica, tenen més a veure amb el camp. *maceddai* (amb pronúncia palatal de la *c*, com en italià).

30 Per a l’alguerés actual, el DCA registra el verb *macel·lar* /masalár/ i el substantiu *macel·laiu* /masaláiu/ ‘carnisser’, que considera italianismes (de *macellare* i *macellaio*, respectivament).

31 Aquest sentit l’inclou el VSI en la veu *maceddài*: “macellare; acusar la penale, la multa”.

32 En els antics jutjats independents que existien a Sardenya, els *majores* eren els representants del jutge a nivell local (Ortu 1996: 36). Amb la implantació del sistema feudal que seguí a la conquesta catalana, el *major* passà a representar la comunitat de vassalls, a diferència del regidor i dels oficials, que representaven l’autoritat del feudatari. En el cas dels “Estats d’Oliva”, el *major* era designat pel comte o el regidor sobre una terna proposada per la comunitat (Ortu 1996: 151).

Maquícia, del log. *makkísia*, ‘multa’ (DES, II, 49)³³ en el doc. de 1561 (Macomer): “admeten a composicions y prenen maquisias y penes”; “lo Espectable Conte [...] té ses rendes y moluments y maquisies”.

Mardiedo: “porchs de mardiedo que téngan ya un any” (1617a, Buddusò). Del camp. *mardiédu* (NDU, VSI), log. *madriédu* (variant de *madrigádu*, DES, II, 89). Els tres diccionaris es refereixen a “le bestie matricine” (animals femelles que ja han parit) però el DES afegeix que tant *mardiédu* com *madrigádu* (mots que tenen la seua arrel en *matrix*) s’apliquen, per extensió, per a designar en determinades zones els animals adults. En alguerés actual existeix el mot *madrigado* /*madrigáru*/ ‘bestiam que ha parit’ (DCA).

Munja, del camp. *múngia*, log. *múndza* ‘tasca domèstica’, ‘treball’, ‘maltractament’, del llatí *munia*. “In sardo antico munia erano ‘prestazioni, servizi di carattere pubblico’” (DES, II, 137). Aquest diccionari recull també el sentit de ‘tribut’, que apareix en el doc. de 1561 (Macomer): “y no-ls imposen noves munges e noves imposicions prohibides per Pramàtiques”; “ara novament se fan pagar, no solament del cap de casa, [...] més encara dels fills, encara que no sien casats, noves munjes”.

Mustela, del camp. *mustèla* (DES, II, 147),³⁴ sembla adquirir el doc. de 1616b (Càller) el sentit de ‘carn’: “dita punalada ha traspatat quatre dobles de la capa, y axí bé en lo sayo, gipó y camisa, y lo ha encarnat en la mustela”.

Pavoril, del log. *pabarile* o *paborile* (VSI) ‘guaret, pastura’:³⁵ “lo pavoril de ditta vila” (1617a, Buddusò). S’aplica als terrenys de propietat col·lectiva que, seguint la rotació biennal, es trobaven període de repòs i eren destinats al pasturatge del ramat (Ortu 1996: 105).

Sbarjo: “los vassalls de dites viles [...] sían tenguts y obligats per conte del sbarjo y deguino” (1617a, Buddusò). Deformació del sard *sbarbagiu*, mot que designava el tribut que els pastors pagaven en reconeixement

33 El VSI de Spano defineix *macchissia* (log.) i *machizia* (sept., merid.), com a “pena di macello” (sacrifici de bestiar, com hem vist en tractar del mot *maixell*). Idèntica definició dona el NDU de Porru. Però Wagner (DES, II, 49) discrepa d’ambdós autors, i afirma que la *makkíssia* no era només ‘pena di macello’, sinó una multa per qualsevol delictes.

34 Aquest diccionari dona per a *mustela* (a més del nom d’un peix) el significat de “l’arista o filetto del porco (scamerita)”. En el nostre document sembla referir-se, per analogia, a la carn humana (tracta d’un adolescent víctima d’una punyalada).

35 Segons Wagner (DES, II, 217) el mot ve del sard antic *paperile*: “I paperiles erano cioè i terreni propri dei pauperes, che essi possedevano a titolo collettivo, per la cultura ed il pascolo senza vincoli diretti verso il fisco, ma sotto la sua vigilanza”.

del vassallatge i l'ús col·lectiu dels terrenys de pasturatge (Ortu 1996: 286). Es diferenciava del *deghinu* (delme), aplicat sobre porcs engreixats als alzinars de la reserva senyorial, per raó de l'ús d'aquesta, i no pel simple vassallatge (Ortu 1996: 121). Amb el temps, però, ambdós tributs tendiren a confondre's.

Sinnos: “y que ningun pastor puga portar dos sinnos, sots pena de frau, sens lissència del noble Regidor” (1617a, Buddusò). Plural del log. *sinnu* ‘senyal, marca’, subst. de verbal de *sinnare* ‘marcar els caps de bestiar’ (DES, II: 420).

Per extensió, s'aplica al ramat d'un cert nombre de caps (corresponent a l'italià *segno*),³⁶ marcats amb un mateix distintiu. També es troba al mateix document i amb el mateix significat, el mot català *senyal*: “pagar cascun any a Sa Ex[cel·lència]a [...] per cada señal de porhc [sic]”.

Vedazoni, deformació del sard sept. i merid. *bidazzóni*, log. *bidazzòne* (VSI), del llatí *habitatione* (DES, I, 203), terme que designa els terrenys subjectes a l'alternança entre cultiu i repòs (cat. *guaret*, cast. *barbecho*, it. *mag-gese*): “posen en los salts que se an de guardar y vedazonis, maxelladors lladres y hòmens de mala fama y vida” (1561, Macomer).

2.3.6. Italianismes

Acaparrar, ‘agabellar, arregar alguna cosa en quantitat’: “Ixen per los camins y acaparran y cómpren los tals forments, ordis y llegums” (1616a). De l'italià *accaparrare* (DCVB).³⁷

Acaure, ‘ocórrer, esdevenir’: “despeses y cosas menudes que acahuen en lo any de mil cinch-cents huytanta-sis” (1588a). El DCVB situa aquest mot avui només a l'Alguer (registrat també al DCA). Per influència de l'italià *accadere*, compost de *cadere* ‘caure’.

36 Ortu (1996: 268, nota 24) precisa que “il modulo vitale del gregge ovino o caprino è di 100-150 capi”. Per altra banda, el DCVB defineix *senyal* (acc. 4) com a “escamot; nombre de caps de bestiar que no arriba a ser ramat.” També podem trobar en un text en castellà “el derecho que debe pagar por una señal de cochinos” (doc. de 1674, Sàsser, citat per Carboni 1999: 68, nota 9).

37 Cita una frase de 1579: “Lo qual accaparrament redunda en perjuy”, molt semblant a una altra del document del qual tractem (1616a): “lo que redunda en dany y perjudissi comú”. Coromines (DECLC, I, 24) també admet l'origen italià del mot *acaparrar*, però considera que el DCVB s'equivoca en afirmar que la moderna forma *acaparar* siga presa del castellà, ja que en aquesta llengua no fou acceptat fins a final del s. XIX. Creu més aviat que el mot va entrar a la península a través del català, i el documenta per primera vegada en 1290.

Bal·la ‘bala, projectil’:³⁸ “ly tròban en la espalla dreita dos entradas de bal·las” (1678); “y altra entrada de bal·la en lo baix de la esquena” (1678). Amb grafia <ll> en l’original, reflecteix segurament la pronúncia de *l* geminada de l’italià antic *balla*, adoptat també pel sard (DES, I, 415).

Collana, ‘collar’: “sis collanes eo argolles fetes a les presons ab ses espigues”. Aquest mot s’utilitza en l’actualitat a l’Alguer (DCA, DCVB). De l’italià *collana* (DECLC, II, 823), mot que ha passat també al sard (NDU, VSI).

Potestat, en el sentit de ‘persona revestida de poder’, aplicat a les autoritats locals equivalents als actuals alcaldes: “Magnífichs officiāls y potestats dell stat de la molt Il·lustre Casa de Oliva” (1573a); “lo magnífich Francisco de la Foz, potestat de la baronia de Ósilo” (1588b). És probable trobar ací l’influx de l’italià *podestà*; encara que el mot *potestat*, en el sentit d’‘autoritat’, es troba documentat en català des de ben antic, Coromines afirma que “fora de l’ambient italià o eclesiàstic [...] el mot en aquesta forma sàvia no comença a prendre peu fins a mitjan segle xv” (DECLC, VI, 635). Per a l’alguerés, el DCA registra *podestà* ‘alcalde, batlle’, però el nom que rep actualment aquest càrrec a l’Alguer és el de *síndic* (com reconeix també el DCVB).

Talló, ‘recompensa’: “que qualsevol altra persona que capture viu algú de dits bandegiats, se li offresca dos-cents ducats de premi y talló” (1647); “y entregant lo cap de aquell en esta Ciudat, se li daran cent ducats de talló” (1647). De l’it. *taglione*, augmentatiu de *taglia*,³⁹ que pot haver penetrat al català de Sardenya a través del sard log. *tagliòne* o del sept.-merid. *tagliòni* (VSI). En aquest sentit, el mot *talla* es troba present en alguerés (‘Quantitat de moneda emprometida per prendre un delinqüent’, DCA).

2.3.7. Castellanismes

Agravi, ‘injúria, perjudici’, derivat postverbal d’*agraviar*, considerat castellanisme (DCVB): “matant-se cada dia ab qualsevol ocasió per menor que sia, y fent-se altres molts agravys” (1649)”. En alguerés existeix amb el

38 L’origen del mot *bala* és germànic (de l’alt alemany *balla*), i ha arribat al català general a través del francès *balle* (DCVB). Als exemples que presenten tant aquest diccionari com el DECLC (I, 561-562), extrets de textos antics, el mot català apareix escrit sempre amb una sola *l*.

39 El DEI dona per a *taglia*, entre altres significats, el de “prezzo che si promette a chi riesce a catturare bandito o simile”. *Talla* s’utilitza en català per referir-se a un pagament, no en el sentit de ‘recompensa’, sinó de ‘contribució, tribut, taxa’ (DECLC, VIII, 233), així com *talló* ‘recàrrec de contribució’ (p. 237).

significat d'empitjorament, contratemps, revés' (DCA).

Agraviar, 'injuriar, causar damnatge d'obra o de paraula als sentiments de qualcú' (DCVB): "aquest Oficial mana als vassalls cada nit vinguen dos, y tres, y quatre vassalls a guardar los presoners, del que se tenen agraviats" (1561). Considerat castellanisme per l'actual normativa, però fortament arrelat en tot el domini lingüístic i usat pels escriptors de la Renaixença, com reconeix Coromines (DECLC, IV, 651).

Alcançar: "se alcançarà lo fy" (1649). Considerat castellanisme pel DCVB, ha estat acceptat recentment per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Ànimo: "ab ànimo deliberat volia matar a un minó" (1616b). Existent en alguerès (DCA).

Antigua: "que sie servada la pràtica antiga" (1561).

Aquadrillat 'agabellat, unit amb altres persones per fer mal' fa referència a bandolers: "van aquadrillats ab armas prohibidas" (1647). Del castellà *acuadrillado* (DCVB).

Atope: "las morts perpetradas [...] en lo atope que tingueren entre alguns dels barranchells y la parcialitat de Pere Gaya" (1678). Derivat d'*atopar* o *atupar*, sinònims de *topar* 'xocar, pegar contra' (DECLC, I, 564). Encara que el verb siga genuïnament català, el substantiu *atope* amb *-e* final és un castellanisme morfològic, format per similitud amb *tope*.

Ausència.⁴⁰ "se ha prosehit contra de aquells per via de procés de ausència, segons dispon la Real Pramàtica" (1647).

Avalorar, castellanisme segons el DCVB,⁴¹ però admissible segons el DECLC (IX, 25) quan es tracta de mercaderies. En aquest sentit apareix en el doc. de 1664: "lo preu y valor en què seria estimada la casa [...] avalorant-se aquella segon lo temps que Sa Exª la prengué"; "per a que se avaloràs dita casa".

Averiguar, 'esbrinar', apareix en forma de derivats: "que done provas relevants en adveriguassió de dits delictes" (1678).

Bando, 'facció, partida', apareix diverses vegades en el doc. de 1649: "per les dissensions, y bandos que per espay de sinquanta anys han tingut, y tenen los vassalls"; "dites parcialitats y bandos se són magiorment continuats

40 Admés pel DCVB com a variant d'*absència*, és rebutjat pel DECLC (III, 714) com a "forma acastellanada". Per altra banda, en alguerès existeix el verb *ausentar-se* amb significat de 'calmar-se' (DCA).

41 No excloem que es pugui donar ací la influència italiana (d'*avvalorare*), tal com admet el mateix DCVB en el cas de la traducció de la *Divina Comèdia* per Andreu Febrer (s. xv). En canvi, el DECLC (IX, 25) parla "d'un compromís amb el francesisme *evaluar*".

fins vui”; “per ser los caps de dits bandos gent apoderada”. Castellanisme prou antic, ja que data del segle XIII (DCVB).

Barato: “cómpran aquellas a preus baratos y los [sic] tórnán aprés a vendre [...] a preus més cars” (1616a). Castellanisme més arrelat que la forma catalana *barat* (DCVB).

Barranxell, del castellà *barrachel*,⁴² pren als documents sards el sentit de ‘guarda rural’: “tant en lo bestiar rude com en lo bestiar domat, del qui corria a càrrech dels dits barranchells” (1678); “y imediatament desparà hu dels barranchells” (1678).

Cercat, ‘tanca, clos’: “lo siguioren per matar-lu fins lo sercat eo tanca de Juan Angel Sotgia” (1678).⁴³

Comparecer: “sia lícit comparecer y demanar contra qualsevol persones” (1617a).

Concurrir, per *concurrer*: “concurrint axí bé per meytat en los gastos que se tindrian” (1664).⁴⁴ Existeix en l’alguerés actual (DCA).

Condenar, per *condemnar*: “com si és judicat, absolt o condenat, remés y composat” (1561).

Corto: variant de *quarto* (DCVB), amb el mateix significat que *corter* o *quarter*: “penjar y fer a cortos [=esquarterar] a Pedro Pina” (1587).

Desagravi, ‘desgreujament’ (DCVB): “per lo bé dels vassals y desagravy de aquells” (1561).

Desausiat (de *desahuciado*): “matèries del tot desausiades del remey convenient” (1649).

Despedir: considerat castellanisme (DECLC, III, 90),⁴⁵ apareix en el sentit d’‘expedir, enviar’ (DCVB): “per lo bon horde y perquè les causes criminals sien despedides” (1561); “la ditta patent despedida en favor de dits

42 En realitat el seu origen és italià (ant. *barigello*, act. *bargello*), com reconeix Coromines (DCELC, I, 408), d’on passà al castellà (*barrachel*) amb el sentit d’‘oficial de justícia’. Durant les campanyes d’Itàlia fou reintroduït en italià amb la forma *barracello* (cita doc. 1607). Aquest mot ha passat també al sard: log. *barranzèllu*, camp. *barracèllu*, sept. *barrancèddu* (VSI). Toda (1888: 298-300) esmenta la *milícia de baracels* fundada a l’Alguer en 1589.

43 El DCVB admet el mot *cerca* amb el significat de ‘paret o mur que envolta un trast de terreny’ (acc. 4), però el DECLC (II, 675) afirma que aquest ús del mot “avui fóra castellanisme”.

44 Aquest exemple del castellanisme *concurrir* és anterior al citat pel DCVB, que data de 1688.

45 Coromines tracta ací de “deficient” l’article del DCVB d’Alcover-Moll, que confon *despedir* amb el llatanisme *expedir*, “escrit algun cop *despedir*”. Lètimòleg afirma rotundament que tant *despedirse* com *despedida* són derivats de *pedir*, i que “el castellanisme és indiscutible, si bé cal reconèixer que no és fàcil de desarrelar”.

nobles” (1631). També en el sentit de ‘donar comiat’: “yo·m despedeixch, de açí per a Sant Juan” (1571).

Entregar, per ‘lliurar’: “darà y entregará a la Ex[cel·lència]a sots pena de cinch-sens ducats [...]” (1617a); “capturassen y entregassen viu [...] algun de dits bandegiats” (1647); “los quals actes té entregat en presència del Notari” (1649). També en trobem un derivat: “la entregassió que farà de dit Pere Joan Roig al carceller de dites presons” (1611). Acceptat recentment tant per l’Institut d’Estudis Catalans com per l’Acadèmia Valenciana de la Llengua. El DCVB admet la possibilitat que es tracte d’un mot català genuí, documentat ja al segle XIV i format per metàtesi d’*entegrar* (<*integrare*>).

Espalda, en lloc d’*espatla* o *espatlla* ‘muscle’: “ly donà una estocada en la espalda esquierda” (1678). En el mateix document, més endavant, figura el mot *espalla*: “una estocada de daga en la esquena, que li entra un dit la part de la espalla dresta; més altra punjiada de daga en la espalla esquerra”.

Esquierdo, castellanisme arcaic (DCELC, II, 1014): “ly té donat una estocada en lo bras esquierdo” (1678); “ly donà una estocada en la espalda [sic] esquierda” (1678).

Fielment, per *fidelment*: “còppia de mà aliena del seu originali [sic] de verbo ad verbum, y fielment aprobada per mi” (1617a).

Foràneo, per *forà*: “Beneficiat Pere de Sotgiu [...] Vicari foràneo del districte de Castra” (1617a).

Ganado, per *bestiar*: “Avisa de que s’a mort molt ganado” (1571). Coexisteix amb *bestiar* en el mateix document: “faltàvan trenta-dos mília caps de bestiar”.

Gasto, per ‘despesa’:⁴⁶ “no és obligat [...] a gastos ninguns” (1573b). També figura als documents el mot genuí *despesa*, i en algun cas ambdós mots apareixen junts: “se hos trametrà algozir a vostres despeses” (1573a); “los gastos y despeses que de semblant litte [=lite ‘plet’] solen nàxer” (1617a).

Gatill,⁴⁷ de *gatillo*, ‘gallet o percutor d’arma de foc’: “tots ab llur armas de pedreñalls y ab los gatills abaxats per donar-lys foch” (1678).

Gènero: “ningun altre gènero de procés demanat o request” (1617a).

⁴⁶ Un derivat postverbal de *gastar* és *gast* ‘despesa’, documentat en 1331 (DCVB). Des del segle XVI predomina la forma castellana *gasto*.

⁴⁷ El DCVB no registra aquesta forma, però sí *gatillo* com a castellanisme.

- Grassa**,⁴⁸ per *greix*, alterna amb l'arcaisme català *graixa*: “y quant és miga [=mitja] graxa [se pren] de XV un porch, y quant és pocha grassa sols se pren de XX porchs un porch” (1561); “vendre y mactar dels porchs [...] axí ans de la grassa com després” (1617a).
- Grave**, ‘greu’: “fan los compartiments segons los par, cosa grave y de mal orde” (1561).
- Grillos**, per *grillons*: “que estiguen ab cadenes y grillos, segons les qualitats dels delictes de que seran inculpats” (1561).
- Insulto**, en el sentit antic d’atac o investida violenta’: “van continuant sa mala vida, commettent molts altres insultos, ab los quals tenen perturbada la pau” (1647).
- Introduzir**: “y las causas [de] apel·lació, introduzir-las, proseguir-las y finir-las” (1617a). Probablement del castellà *introducir*, encara que no descartem la influència d’alguna de les variants dialectals sardes: sept. *introduzi* (VSI), mer. *introdúxiri* (VSI) o *introdúsiri* (NDU).
- Invalitat**, per *invaliditat*, ‘invalidesa’: “reservada la declaratió sobre la valitat o invalitat de dits comanaments” (1561). Per influència del castellà *invalidad*.
- Isla**: “me han tengut a gran temeritat haver passat la isla en aquest temps” (1571). L’alguerés actual empra *ísola* /*isura*/ (DCA), de l’italià o del sard *isola* (VSI) o *ísula* (NDU, VSI).
- Lisiada**, ‘lesió, ferida’, derivat del verb castellà *lisiar*, ‘produir lesions’: “al qual troba en lo costat drest una lisiada gran, tot negre, y la pell girada de part a part” (1678).
- Lleve**, per *lleu*: “per qualsevol lleve causa” (1561). Segurament per influència del castellà *leve* (podria també tractar-se d’un llatanisme).
- Mandato**: “se hos fa lo present mandato” (1573a); “encara que les coses y causes foren tals, que requirissen més especial poder del present mandato” (1617a).
- Mayor**: “essent mayor lo número del[s] porchs” (1617a).
- Menospreu**,⁴⁹ per *menyspreu*: “en menospreu de la Justisia” (1649).
- Ministros**: “que los ministros en açò no usavan violència alguna” (1617a).
- Otorgar**, per *atorgar*: “lo acte de dit rendament, rebut y otorgat” (1679). La

48 Admesa en l’actualitat com a adjectiu (femení de *gras*), però considerada castellanisme quan s’usa com a substantiu, en lloc de *greix* (DECLC, IV, 621).

49 No figura al DCVB, que sí que registra en canvi *menospreci*, també com a castellanisme (a l’igual de tots els derivats de l’adverbi castellà *menos*).

forma *atorgar* també figura als nostres documents: “facultat que ab la present sa Senyoria lis atorgua” (1561); “los Privilegis, gràties, concessions [...] concedits y attorgats” (1616a).

Poio (de *poyo*, ‘pedrís, banc de pedra’): “trobant-se ell, testimoni, en la plaça segut en lo poio de la casa” (1611).

Quadrilla, ‘colla, grup de gent que actua conjuntament’: “se pugan exterminar del present Regne las quadrillas dels dits bandegiats” (1647).

Regonosser, de *regonocer*, variant antiga de *reconocer*: “conféssan y en veritat regonossen haver agut y rebut [...] la susdita cantitat” (1664).

Remediar, per *remeiar*: “que sia remediat en tal manera que no sien imposats nous drets” (1561); “remediar los mals que de aquells havían resultat” (1649). Coromines (DECLC, V, 645) la considera castellanisme, per bé que parla d’un intent de llatinitzar el mot per restauració de la *-d-*, que tingué lloc cap al 1500. Existent en alguerés (DCA).

Reo, per *reu*, ‘acusat’: “guiatgie per un delinqüent [...] com no sia reo de crimen læsæ Maiestatis” (1647). Considerat castellanisme, encara que antic, pel DCVB.

Respete, en lloc de *respekte*: “al respete que se deu a nostre Señor” (1649).

Resto: aplicat als comptes, ‘residu d’una substracció’, i per tant, sinònim de *saldo* (diferència entre el dèbit i el crèdit): “trametrà lo seu resto en poder del dit mag[nífic] receptor” (1573b). Coexisteix amb la forma genuïna catalana *resta*, ‘allò que resta o sobra’: “és estat Receptor del dit stat de las restas [que] resta a deure” (1573a). La forma *resto* s’utilitza actualment a l’Alguer (DCA).

Saio, ‘peça de vestit que cobria el cos des del coll fins més avall de la cintura’ (DCVB): “lo sayo, gipó y camisa” (1616b).

Trànsito: “y no hàgian, dégan ni presuméscan de tornar a viure, y abitar a ditta villa y encontrada, ni entrar en ellas, etiam per via de trànsito” (1649).

Tratar, per *tractar*: “són tratats molt pigior que catius ni moros comprats” (1561); “tratà a dit noble regidor que era un compositor, lladre y coberdor de lladres” (1611).

Valitat, per *validitat*, ‘vàlidesa’: “reservada la declaratió sobre la valitat o invalitat de dits comanaments” (1561). Per influència del castellà antic *validad*.

Vassallos: “ab los demás vassallos de la presente vila” (1617a).

Vender: “poguessen vender, mactar y trasportar de dits porchs” (1617a).

Villa: “Nicolau del Arca, de la villa de Oçier” (1598); “en dites encontrades y villes” (1616a); “señor de la Villa de Monte” (1631). Alterna amb la

forma catalana *vila*: “En la vila de Chiaramonte” (1573b); “la vila de Ossier” (1649).

2.3.8. Llatínismes i cultismes

Admonestar, grafia llatinitzant d'*amonestar* que reflecteix la seua etimologia:⁵⁰ “don Nicolau del Arca haja requirit y admonestat una y moltes voltes a dit Procurador” (1598).

Anuir, ‘atorgar, accedir, donar el consentiment’: “annuhint a la demanda del dit noble y magnífich Carniçer” (1679). Del llatí *annuere* ‘assentir amb un senyal’, el seu ús es limita al llenguatge jurídic (DECLC, VII, p. 335).

Divo (de *divus* ‘diví’, títol que s’aplicava als emperadors romans divinitzats): quan es cita en els contractes “la epístola del Divo Adrià” (1617a) com a font de Dret romà. Els diccionaris catalans només admeten la forma femenina *diva*; és probable que el masculí en -o d’aquest llatínisme s’haja pres del castellà o de l’italià.

Interim, ‘entretant’: “y en lo interim que pendeix aquest plet, inhibir al alguagir” (1598).

Ítem, ‘també, igualment’, sol introduir els capítols o apartats d’una enumeració, d’un contracte, d’un ordenament, etc.: “Ítem pose en rebuda dos-çentes çinquanta lliures” (1572); “Ítem és estat pactat, avengut y concordat [...]” (1617a).

Òlim, ‘en altre temps, abans’: “Salvador Porco, òlim receptor del stat de Oliva” (1572); “magnífich Juan Pedro Fois, òlim oficial de la Encontrada de Màrguine” (1589).

Primo, ‘en primer lloc’, usat en comptes, relacions i inventaris: “Primo pose en data dos mil çent y huytanta y çinch lliures” (1573); “Primo, quatre sanchs eo budells plens de sanch de bulu [=bou] mig cuits” (1678). També pot ser usat per a designar el primer dia del mes: “primo del mes de Febrer del present any” (1647).

Quòndam, ‘que fou’, del llatí *quondam*, ‘en altre temps’: “per mort del quòndam mossèn Miquel Sambiguchio” (1589); “donat per Pedro de Leyva, quòndam tunch Official de la ditta Encontrada” (1631). (v. el significat de *tunch* [=tunc] més avall).

Rat, ‘ratificat, vàlid’, del llatí *ratus*, participi de *reor*, aplicat als contractes o

50 Del llatí **admonestare*, segons el DCVB; el DECLC (I, 286) es remunta a *admonere* (derivat de *monere*), potser per encreuament amb *molestare*.

convenis: “lo tendran per ferm, rat, grat y agradable” (1617a); “tenir-les sempre y perpètuament per fermes, rates, grates, vàlides y agradables” (1664).

Ratihabició, del llatí *ratihabito*, *-onis* (de *ratus*, participi de *reor*, i *habeo*) ‘rati-ficació, sanció, confirmació’: “de la ratihabició del qual a major cauthela [...] vol ésser tengut y obligat” (1617a).

Salvo, ‘excepte, llevat de’: “no té rendas caygudas en son poder, salvo lo degui-no [=delme] de porchs y de ovelles” (1573b). Es tracta d’un llatinisme usat des de ben antic (DCVB).

Tunc, ‘aleshores, en aquell temps’ “donat per Pedro de Leyva, quòndam tunch Official de la ditte Encontrada” (1631). Segons el DCVB, aquest mot, no popular ni usual en català, només apareix usat en textos jurídics o burocràtics dels segles xv i xvi. Pel que es veu al nostre text, encara perdurava a Sardenya al primer terç del segle xvii.

2.3.9. Mots d’explicació difícil o dubtosa

Anyons, ‘anyells, corders’: apareix en el document de 1616 (a): “púgan comprar gallines, capons, pullastres, cabrits, agnons, perdius”. La grafia *agnons* reflecteix clarament l’etimologia (<**agnones*); ara bé, un derivat amb la forma *anyó/anyons* no figura als diccionaris catalans, ni tan sols com a arcaisme, mentre sí que n’existeixen als dialectes sards: log. *andzòne*, camp. *angióni*, gal-lurés i sasseres *añòni*, i una forma en sard antic amb la grafia *anione* (DES, I, 97). L’alguerés ha pres la forma *anjoni* (DCVB, DCA⁵¹). La forma *agnons* del document citat pot explicar-se per la influència sarda, a partir de l’arrel del mot català *anyell*, i l’encreuament amb les formes en *-one*, *-oni* dels dialectes sards.

Arrobar, ‘robar, furtar’: “que tens ministres lladres, y que dits ministres arrò-ban” (1611). Mot conservat en alguerés (DCA). Quant a l’origen, se’ns ocorren dues explicacions: una, a partir del català *robar*, amb afegiment d’una pròtesi vocàlica davant *r* inicial, fenomen que es dona en alguerés (Peano 1992: 615) i en sard (Wagner 1951: 315). L’altra és a partir del castellà antic *arrobar*, que tenia significat de ‘robar’ (RAE; DCELC, IV: 40).⁵²

51 El DCA registra *anjoni* com a sardisme, i defineix *anyell* com a “forma litúrgica per *anjoni*”.

52 Segons Coromines (DCELC, IV, 40), el mot *robar* és alié al sard, que manté la forma més genuïna *furare*; les formes *robadore* i *robaria* que figuren als Estatuts de Castelsardo (s. xiv) són catalanismes o genovesismes.

Cotta, mot que apareix encapçalant una llista de noms: “Cotta de testimonis que se han de citar y rebre” (1678). Pel context, sembla significar ‘nota, anotació’: el DCVB cita el verb *cotar* ‘anotar, posar notes o anotacions’ com a variant d’*acotar* (un dels significats que li atribueix al qual és precisament el de ‘testificar, assegurar una cosa en la fe d’un altre’). El DECLC (II, 1009; VI, 976) esmenta *cotar* com a ‘citar al marge’ i *cotació* com a ‘índex’. Per altra banda, la frase “acabareu de rebre los testimonis que per cotta vostre apportau” (1611) ens fa pensar en *compte* (pronunciat /kónta/ en alguerés actual), que podria haver esdevingut /kóttá/ per assimilació a la consonant dental.

Cubredor, per *cobridor*, o més pròpiament, *encobridor* (de malfactors): “lladre, cubredor de lladres” (1611). Pot reflectir la pronúncia oriental del mot català *cobridor* (o àtona > /u/), o haver-se format a partir de la forma verbal castellana *cubre*, com sembla desprendre’s d’altres passatges del mateix document: “tens ministros lladres que van a furta, y tu los cubres”; “dits ministros arròban, y tu cubres”.

Nomb, per *nom*, figura només en el doc. de 1617 (a): “jurar y fermar aquells en nomb y per part de dits vassalls”; “és estat patat [sic], avengut y concordat per y entre dites parts en los noms resp[ecti]ve susdits”. Probable error de còpia, com tants altres que es troben al mateix document. Potser la *-b* final siga per influència del castellà *nombre*.

Perdevenidor, ‘esdevenidor, futur’: “concedim licència, permís y facultat a dits vassalls, vehins y habitants de dites viles de Buddusó y Alà, presents, absents y perdevenidors” (1617a). Possible creuament dels sinònims *esdevenidor* i *pervenidor*.

Sembró,⁵³ ‘sembra, sementera’: “més forment del que haurà mester per provisió de ses cases y sembró de un any”; “forment y llegums [...] per provisió de ses cases y sembró” (1616a, Càller). Aquest mot, que no figura als diccionaris catalans, apareix també en un doc. de 1713, datat a la vila d’Uras:⁵⁴ “semenansa de un embut a sembró de forment”; “pastura de tres quarts a sembró de forment”. Pensem que es tracta d’un cas de creació lèxica, d’un substantiu d’acció i efecte amb el sufix *-ó*, provinent del llatí *-one* (Moll 1952: 292-293), com ocorre en casos semblants (*regar* > *regó*, *fregar*

53 En el doc. original figura *sembro* (sense accent gràfic, com era usual). Deduïm que es tracta de *sembró* per comparació amb la transcripció d’Anna Rita Pau (v. nota següent) i la forma *sembrón* dels documents en castellà que citem més endavant.

54 Transcrit per Anna Rita Pau (1993: 204).

> *fregó*, etc.) (Rull 2007: 419). També trobem *sembrón* en castellà (que tampoc figura als diccionaris d'aquesta llengua) en documents datats a Sardenya: “un trozo de tierra de sembrón [de] quatro estareles de trigo” (1766, Oristany);⁵⁵ “possehe en la villa de Narbolia y lugar dicho Sa Codina de sembrón quatro estareles de trigo” (1766, Oristany);⁵⁶ “un pedasso de tierra [...] de sembrón de cebada” (1777, Bitti).

3. COMPARACIÓ ENTRE L'ANTIC CATALÀ DE SARDENYA I L'ALGUERÉS ACTUAL

El dialecte alguerés, únic representant actual del català a Sardenya, es manté fidel en uns aspectes a l'antic català usat a l'illa, però se n'ha allunyat notablement en uns altres. Farem una relació d'ambdós tipus de fenòmens.

3.1. Trets de l'antic català de Sardenya conservats en l'alguerés actual

- a) Neutralitzacions en el vocalisme àton, pròpies del català oriental: *pare* [pára], *cotó* [kutó]. Observem que, en l'alguerés, la neutralització de les *a-e* àtones és en [a] i no en la vocal neutra, com a la resta del català oriental.
- b) Tendència a afegir una *a-* protètica davant *r* inicial: *arrestar* ‘restar’, *arrés* ‘res’, que hem observat en algun cas als nostres documents (*arròban*, *araticant*), i que segons Caria (1991: 123) pot ser deguda a la influència sarda.
- c) Distinció entre la /b/ bilabial i la /v/ labiodental.
- d) Despalatalització de *ll* i *ny* al final de paraula o davant consonant: *full* [ful], *cavalls* [kaváls], *estany* [astán]. Fenomen que hem vist reflectit als textos antics de forma directa (*Castel*, *vadel* ‘vedell’) o indirecta, a través de vacil·lacions en l'escritura que poden indicar una dificultat d'articulació (*danis*, *anni*, *ains*, *aiñs*, *ayn*).
- e) Confusió entre les terminacions *-ció* i *-cció*, que solen reduir-se a *-ció* (*ació*; Pais 1970: 62). Fenomen de probable influència sarda i reforçat per l'italià (*-zione*).
- f) Es mantenen els antics plurals esdrúixols en *-ns*: *hòmens* (Veny 1982: 111).
- g) Per a l'article definit, les formes masculines medievals *lo* i *los*, presents de forma constant en la documentació antiga (*lo regidor*, *los vassalls*). Però

⁵⁵ U. ZUCCA, *Il culto di San Giuseppe da Copertino in Oristano*, en *Insula. Quaderno di cultura sarda*, núm. 2, Cagliari, 2007, p. 56.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 90.

- l'alguerés presenta un tret que no apareix registrat als nostres documents: l'ús dels articles *el* i *els* (en forma elidida) darrere els mots acabats en vocal: *enviarà'ls hòmens*.
- h) Manteniment de les formes femenines medievals dels possessius: *mia, tua, sua*.
 - i) Manteniment dels numerals *desset* i *denou*, que també trobem en els documents i en el valencià actual, per bé que amb desplaçament de la síl·laba tònica.
 - j) Ús del quantitatiu *tant* sense intenció comparativa, en el sentit de 'molt, en gran quantitat', així com ocorre amb l'italià *tanto*.
 - k) Ús de l'adjectiu indefinit *ningun* (desaconsellat per la normativa catalana actual) en comptes de *cap*, com també ocorre en la nostra documentació. Així mateix, els adjectius *altro* i *altros*, dels quals trobem alguns exemples als textos.
 - l) Els pronoms febles adopten la forma plena davant del verb començat en consonant: *me desplau, se renta*. Però, a diferència del que sol ocórrer als nostres documents, en alguerés actual s'elideixen davant vocal: *m'envia, s'atura* (Pais 1970: 74).
 - m) El relatiu *quala*, forma femenina de *qual* (que apareix només una vegada, en el doc. de 1678) existeix com a forma d'ús popular a l'Alguer (Peana 1992: 625).
 - n) Ús de l'auxiliar *ésser* en els temps composts dels verbs intransitius, en la conjugació pronominal i en la veu passiva: *som tornats, se són continuats, és estat pactat*.
 - o) Ús de la preposició *a* per al complement directe de persona: *jo coneix a ton pare; veig a mon germà* (Peana 1992: 636), del qual hem trobat alguns exemples als documents.
 - p) La preposició *contra* pot anar seguida de "de": *jo vaig contra de tu* (Peana 1992: 636).
 - q) Desinència dels verbs incoatius en *-eix-* en el present d'indicatiu: *pateix* (Pais 1970: 136).
 - r) En les perífrasis d'obligació, l'alguerés fa ús de la fórmula "haver de + infinitiu" (*he d'anar*) com hem vist als documents, i també de la fórmula "tenir de + infinitiu", que apareix als nostres textos de forma esporàdica. I altres fórmules com *ésser menester, ésser necessari*, en lloc de l'impersonal *caldre* (Pais 1970: 138).
 - s) Quant al lèxic, l'alguerés conserva molts dels arcaïsmes que hem trobat als nostres textos: *comanament, comorar, costumar, gitar* ('llençar'), *lite* 'judici',

mediant, sòlit... Així mateix, alguns castellanismes com *agravi, concurrir, remediar...* també presents als documents. Quant als sardismes, cal tenir en compte que la situació geogràfica de l'Alguer, veïna a l'àrea del logudorès, ha fet que els préstecs siguin sobretot d'aquests dialecte; així, de la nostra llista de sardismes, l'alguerès conserva *arjola* 'era de batre', *ju* 'jou', *madrigadu* (sinònim de *mardiedu*, 'bestiar que ha parit'). Quant als italianismes, s'hi troben la majoria dels pocs que hem relacionat en l'apartat 2.3.6: *acaure* 'esdevenir', *collana* 'collar', *talló* 'recompensa', etc.

3.2. Trets innovadors de l'alguerès

L'alguerès s'allunya de l'antic català de Sardenya en diversos trets que en uns casos es tracta d'innovacions autòctones, i en altres, degudes a la influència dels dialectes sards veïns, així com de l'italià:

- a) Canvis fonètics que afecten les consonants líquides, tals com la mutació en /r/ de la *d* i *l* intervocàliques: *vira* ('vida' o 'vila'), *baral* 'badall', *taura* 'taula', així com de la *l* en contacte amb altres consonants: *crau* 'clau', *curpa* 'culpa', *brau* 'blau'. Pronúncia /l/ de la *r* seguida de consonant: *talda* 'tarda', *jalmana* 'germana'. El grup *-dr-* en posició intervocàlica esdevé *rr*: *farrí* 'fadrí', *perra* 'pedra' (Veny 1982: 108).
- b) Emmudiment de la *-r* final: afecta els infinitius (*cantar, fer, sentir...* però no els acabats en *-er* àton), mots acabats en *-dor* (*pescador*), en *-er* tònic (*carrer*) i alguns altres (*color*). En canvi, sona en mots com *ésser, militar, doctor, millor, flor* (Pais 1970: 65-66). En els plurals de mots com *dolor* /duró/, *servidor* /salviró/, es restitueix la vibrant en forma de *l*: /duróls/, /salviróls/ (Veny 1982: 109-110).
- c) Desaparició dels possessius *llur* i *llurs*, substituïts per *d'ellos, d'ellas* (Pais 1970: 100).
- d) Reducció dels tres graus de demostratiu del català medieval a només dos: proximitat (*aquest/aqueix*) i llunyania (*aquell*). L'alguerès actual manté la forma *aqueix* (intercanviable amb *aquest* per al grau de proximitat), mentre que la seua presència als nostres documents és escassíssima. Per al neutre, les formes *això* (en comptes d'*açò*) i *allò*, respectivament (Pais 1970: 113; Peana 1992: 623).
- e) Manteniment del numeral femení *dues* (Pais 1970: 95) que en els documents del nostre corpus dels segles XVI i XVII apareix suplantat per *dos*.
- f) El pronom feble neutre *ho* és reemplaçat per *lo*. Així mateix, la forma *lis* de datiu de 3a persona del plural s'ha aglutinat amb *hi*, donant lloc a la forma

- lishi*. En les combinacions binàries en què entra el reflexiu *se*, aquest es col·loca en segon lloc: *me se, te se, mos se, vos se*; en canvi: *se li*.
- g) Quant als verbs, l'alguerés manté la desinència zero (*jo cant*) en la 1a persona del singular del present d'indicatiu de la 1a conjugació, com en el català antic o en el balear actual, en contrast amb el català documental de Sardenya als segles XVI i XVII, que fa ús de les formes en *-e*, conservades en valencià.⁵⁷
- h) La 1a persona del plural del mateix temps, que antigament acabava en *-am*, en alguerés acaba en *-em* (*cantem*); en canvi, conserva la desinència *-au* (*cantau*) per a 2a persona.
- i) Els verbs en *-er* i en *-re* fan l'imperfet d'indicatiu en *-eva* (*creieva, valeva*), i els acabats en *-ir*, en *-iva* (*cosiva, vistiva*) (Veny 1982: 114).⁵⁸
- j) Tant el perfet simple com el perifràstic han estat substituïts pel perfet compost, amb l'auxiliar *haver* (*he mirat*) o *ser* (*só anat*) (Peano 1992: 627).
- k) També en el subjuntiu, l'alguerés actual s'allunya del model que hem observat, ja que adopta per al present les formes en *-i-* pròpies del català oriental: *miri, miris, miri, mirin; cregui, creguis...*, així com per a l'imperfet: *miressi, miressis, miressi, miressin* (Pais 1970: 124, 129).
- l) Quant als verbs incoatius, l'alguerés ha substituït les antigues formes velars en *-esc, -esca*, per unes altres de palatals, a l'igual del català central: la 1a pers. sing. pres. indicatiu de *patir* ha esdevingut *pateix*, igual que la 3a; el present de subjuntiu conté les formes *pateixi, pateixis, pateixi, pateixin* (Pais 1970: 136).⁵⁹
- m) Alguns verbs presenten una forma velaritzada per al futur i per al condicional: *vulgaré* 'voldré', *pugaré* 'podré', *tangaré* 'tindré', *pugariva* 'podria', *dungariva* 'donaria', *sigariva* 'seria' (Blasco 1984b: 168).

57 Segons Caria (1990: 41), a principis del 1700 és encara freqüent en la documentació algueresa la desinència en *-e*, tant per a la 1a persona del present d'indicatiu com de subjuntiu de la 1a conjugació, conservada en el valencià. Probablement la forma amb desinència zero, que en època proliferaria era comuna a tot el domini lingüístic, romandria viva en la parla popular dels algueresos, així com a les Balears; però la inèrcia i el caràcter uniformitzador del llenguatge escrit, hereu de la tradició cancelleresca, ocultaria aquest i altres trets arcaics.

58 Blasco (1984b: 168) considera que aquest fenomen, comú als dialectes de Benasc i Pallars, és degut a l'analogia amb la 1a conjugació (*-ava*). En canvi, Caria (1991: 121) afirma que és degut a la influència italiana; encara que se'n poden trobar mostres en el s. XVII i el XVIII, no acaba de consolidar-se fins al XIX.

59 Segons Caria (1990: 41) aquest fenomen comença a manifestar-se cap a la segona meitat del 1600, però tarda a generalitzar-se: a principis del 1700 encara es troben en ús les formes velars.

Blasco coincideix amb Caria (1990-1991) en afirmar que la majoria de trets evolutius particulars de l'alguerés comencen a manifestar-se tímidament cap als segles XVI-XVII, justament el període que estem estudiant. El mateix Blasco (1989: 332), en comparar la versió original de les *Instruccions* de Quint Tiberi Angelèrio sobre la pesta, redactades a l'Alguer en 1584, i la impressió realitzada a Càller en 1588, observa algunes correccions gràfiques i gramaticals, que l'indueixen a presumir "l'existència efectiva d'una norma de prestigi" (la de Càller). Pensa que el català de l'Alguer començava a allunyar-se del català meridional, "més uniforme perquè es trobava subjecte a les directrius de la capital".⁶⁰

Quant a la cronologia en l'aparició d'aquests canvis en l'alguerés, Caria (1990: 35) comenta que, en una primera fase, la llengua utilitzada en la documentació pels notaris, amanuenses o secretaris oficials de la ciutat és el català cancelleresc típic de l'època medieval, i no s'hi observen canvis notables fins a la segona meitat del 1500. Més endavant (p. 42) assenyala la importància de les pestes dels anys 1581-82, 1652 i 1681 que delmaren la ciutat, la qual fou repoblada per forasters. A més de pagesos i pastors sards, s'establiren a l'Alguer pescadors genovesos, sicilians i napolitans, mercants ligurs i provençals, etc. Tots aquests factors, units al fet que en aquella època el castellà ja exercia una certa influència en el lèxic, porten l'autor a afirmar que "el 600 es pot considerar clau de volta de l'evolució dialectològica de l'alguerés".

En els documents dels segles XVI i XVII que hem analitzat, tots datats fora de l'Alguer (Càller, Sàsser, Tempio i diverses localitats dels "Estats d'Oliva"), no hem detectat a penes els trets diferencials que devien distanciar l'alguerés del català general de l'illa, que encara que començaven a manifestar-se, no assolien un caràcter general fins una època més tardana. El registre administratiu dels escrits sembla seguir la norma lingüística que, segons Blasco (1989: 332), marcava la ciutat de Càller com a centre d'irradiació, enfront de les innovacions de l'Alguer.

3.3. El català de Sardenya: oriental o occidental?

L'any 1864, els intel·lectuals de la Renaixença catalana, després de segle i mig d'aïllament, tingueren notícia de l'existència d'un enclavament a Sardenya

⁶⁰ Posa com a exemple, entre altres, la forma del subjuntiu *fassi* (p. 334), documentada per primera volta en el text alguerés del 1584, i substituïda per *fassa* en 1588, "segons la norma purista de Càller".

on encara es parlava català.⁶¹ En 1869, Manuel Milà i Fontanals publicà en “Lo Gay Saber” un poema de l'alguerés Josep Frank. En la introducció, l'erudit català afirmava que aquell parlar “no es lo de Valencia ni lo de Lleyda, sino lo de las nostras parts orientals de Catalunya” (Milà 1890: 547). La classificació que Milà va fer de l'alguerés, basada en el vocalisme àton, incloïa aquest parlar en el català oriental i no ha estat discutida a penes posteriorment. Però estudis recents, tant de l'antic català de Sardenya com de l'alguerés actual, han mostrat l'existència d'un panorama més complex, on conviuen trets orientals amb occidentals (a més d'innovacions pròpies i d'influències externes), i han permès de revisar una classificació basada únicament en un criteri fonètic.

Al llarg del nostre estudi hem pogut comprovar que el català utilitzat a Sardenya durant els segles XVI i XVII mostra un conjunt de característiques, algunes pròpies dels actuals dialectes catalans orientals i altres dels occidentals. Si prenem com a punt de partida la llista de criteris utilitzats per Joan Veny (1982: 22-24) —més fiable, al nostre entendre, que el simple criteri del vocalisme àton utilitzat per Milà—, podrem distingir i classificar les característiques que hem detectat en l'anàlisi dels nostres documents:

1) Principals trets orientals observats:

- a) Vocalisme àton caracteritzat per la confusió entre /a/-/e/ àtones (*donas, cosas, apròvan, donarían, die, farramenta...*) i en menor grau, entre /o/-/u/ (*pullastres, aquestus*).
- b) Desinència dels verbs incoatius en *-eix-* o *-esc-* en el present d'indicatiu i de subjuntiu: *proveheix, encarestexen, presumesca, compartescan*.

2) Principals trets occidentals observats:

- a) Conservació dels grups *-qua-* i *-gua-*, tant en posició tònica com àtona (*quatre, guardar*), llevat d'algun cas aïllat (*corters*, 1587).
- b) Plurals etimològics en *-ns* d'antics mots esdrúixols llatins: *hòmens, tèrmens, òrdens*.
- c) Pronoms febles en forma plena, fins i tot davant vocal: *me donarà, lo embiaré, se obliga, vos done, los trahuen*.
- d) Desinència *-e* de la 1a persona del singular del present d'indicatiu dels

61 En 1864, Ignazio Pillito, arxiver de Càller, envià uns textos en català als Jocs Florals de Barcelona, que causaren la sorpresa general. En una carta posterior, informà a Milà i Fontanals sobre la pervivència del català a la ciutat de l'Alguer, com va poder comprovar en 1868 Francesc Martorell i Penya. En 1886, Eduard Toda i Güell visità l'Alguer i recollí les seues experiències en el llibre *Un poble català d'Itàlia: l'Alguer* (v. Bibliografia). Sobre el “redescobrimnt” de l'Alguer i els successius retrobaments, v. Caria (1984).

verbs de la 1a conjugació (*pose, mane, revoque...*) com en valencià actual.

- e) Desinències del present de subjuntiu iguals a les del valencià actual: *conste, pague, puga, tinga, puguen, eviten...* Només en la segona meitat del segle XVII trobem algunes formes de transició cap a l'actual paradigma oriental en *-i*: *púguia, vísquian, tórnia...*, i només una forma en *-i*: *sigui* (1631).
- f) Quant al lèxic, si exceptuem els arcaïsmes actualment en desús en tot o quasi tot el domini lingüístic (*adimplir, custodir, eixoblidar, espectral, fenir, tut*, etc.), s'observa una major abundància de mots utilitzats avui en el català occidental (en particular el valencià), alguns d'ells comuns també al balear: *eixir, bolletí, faena, baina, colp, dispondre*, etc.

Com hem dit, hem fet aquesta classificació a partir del català utilitzat als nostres documents durant els segles XVI i XVII. Si haguéssim pres com a base l'alguerès actual, hauríem trobat alguns canvis que acosten més aquest dialecte als parlars orientals, com els temps del subjuntiu en *-i* (*tinguin, tinguessin*). Però, en contrapartida, l'alguerès presenta la /e/ tònica derivada de la E llarga i la I breu llatines, que sona tancada com en català occidental: *plenu > pré, frigidu > fréd* (Veny 1982: 106), i no oberta com en oriental. Precisament Badia (1984: 57) considera aquest criteri més important que el del vocalisme àton per a diferenciar els parlars occidentals dels orientals.

Ens trobem, doncs, davant d'una barreja d'elements orientals i occidentals, que fan difícil la inclusió del català de Sardenya en qualsevol dels dos blocs convencionals. Aquest fenomen de coexistència d'ambdós tipus d'elements ha estat observada per diversos autors, i ha donat lloc, en els últims anys, a diverses postures sobre l'adscripció del català de Sardenya a un determinat grup.

Per a Carbonell (1994: 9) pesen més les aportacions de procedència oriental: "La predominança d'immigrants procedents de les comarques de l'est del Principat determinarà que el català parlat i escrit a Sardenya tingui sobretot les característiques dialectals del català oriental, sense excloure, però, trets d'altres dialectes catalans i, naturalment, fortes interferències del sard".

En canvi, Rafael Caria (1990: 35), en estudiar els documents algueresos dels segles XVI i XVII, assenyala que el lèxic, les formes verbals i la morfosintaxi són fonamentalment "de procedència occidental-valenciana, i si volem més aviat valenciana", sense excloure el pes del català centre-oriental i balearic. En un altre lloc (2006: 41) afirma que "l'alguerès modern al principi nasqué com a híbrid de les quatre grans varietats dialectals (català central, valencià, rossellonès i balearic) entre el final del segle XV i el principi del

xvi; una mena d'estàndard resultat de la natural mútua influència entre les susdites varietats geolingüístiques catalanes". Destaca les relacions comercials amb València, particularment en els segles xv i xvi. Es pronuncia per una col·locació eclèctica o intermèdia de l'alguerés dins el diasistema català, amb característiques que el configuren com un dialecte prou singular de la llengua catalana.

Eduard Blasco (1989: 337) destaca la "prevalència de balearismes i valencianismes", producte de la diversa procedència dels colonitzadors de Sardenya: "la fusió d'elements lingüístics diversos degué crear un anivellament de les particularitats més notables dels parlars d'origen, donant forma a un sistema lingüístic particularíssim." En observar l'especial posició del català de Sardenya respecte dels dos diasistemes catalans (oriental i occidental), troba un gran paral·lelisme entre la situació de l'alguerés actual i la del balearic: "també aquí naufraguen els intents d'incloure aqueixa àrea dins el domini oriental", i posa com a exemple del tancament d'o àtona en *u*, que no afecta totes les localitats del diasistema. Més endavant (p. 338) proposa una nova classificació dels dialectes catalans, ja que "la distinció entre oriental i occidental recolza sobre criteris poc homologables i generalitzables", i que cal basar-se en una tria de criteris, sobretot de caràcter morfosintàctic, més que fonètic: "a parer meu és dins la morfosintaxi on més s'identifica la tipologia lingüística d'un sistema". Proposa la inclusió, tant del balear com del català de Sardenya, en una "àrea lateral o aïllada" i deixar de banda per aquests dos diasistemes la distinció oriental-occidental.

Pel que fa l'anàlisi dels nostres documents, hem pogut observar que la confusió de les vocals àtones afecta sobretot /a/-/e/, mentre que la confusió entre /o/-/u/ és molt menor, com succeeix actualment en el balear. I la gran quantitat d'elements morfosintàctics i lèxics de tipus occidental que hem trobat al llarg del nostre estudi ens inclina a sumar-nos a les postures que reclamen per al català de Sardenya (incloent-hi l'alguerés) una posició eclèctica respecte dels tradicionals blocs occidental i oriental.

4. CONCLUSIONS

En l'estudi de la mostra de documents en català que hem escollit, datats a Sardenya i relacionats amb l'administració dels comtes d'Oliva i ducs de Gandia, ens hem centrat en l'anàlisi de les característiques de tipus fonològic, morfosintàctic i lèxico-semàntic del català de Sardenya per tal d'ajudar a cobrir la mancança d'aquest tipus d'estudis, que ja han assenyalat Jordi Carbonell (1984:

96) i Eduard Blasco (1989: 329). De fet, són molt més abundants els treballs de lingüística externa (sobre la situació i ús del català en diferents llocs, àmbits i èpoques) que els de lingüística interna, encaminats a mostrar *com era* aquell llenguatge usat als segles XVI i XVII i conservat als documents.

Però també de la datació i lloc de redacció dels escrits podem traure diverses conclusions, que poden servir per a recolzar (o matisar) postures ja existents sobre la natura i l'ús del català escrit utilitzat a Sardenya durant els segles XVI i XVII.

Així, sobre l'ús del català a la Sardenya septentrional, no pretenem negar la validesa de la tesi de Wagner (1951: 185-186) que afirmava un major ús del català en la zona meridional de l'illa, enfront d'un major ús del sard i del llatí (i a partir del segle XVII, del castellà) en la zona septentrional, de Sàsser i del Logudor. Però dona la casualitat que bona part dels nostres documents en català estan datats precisament en el nord de l'illa, on s'ubicaven els senyorius dels comtes d'Oliva: Buddusò (1617a), Chiaramonti (1573a), Macomer (1521, 1561), Nulvi (1611), Ocier (1587, 1588, 1598), Ósilo (1588b), Pattada (1678), a la veïna regió de Gal-lura (Tempio, 1547), i a la mateixa ciutat de Sàsser (1589, 1611, 1631, 1664). I només es tracta d'una petita mostra del material documental datat en aquestes i altres localitats pròximes que es pot trobar als arxius. La qual cosa ens mou a pensar que l'ús documental del català en aquelles zones era major del que s'havia cregut des d'un principi, i a reforçar les postures d'Eduard Blasco (1989) i de Giulio Paulis (1984) sobre una major acció lingüística del català en la meitat septentrional de Sardenya, avalada per l'existència de catalanismes en el logudorès.

Quant a l'ús documental del català a Sàsser, sembla que era molt major del que Wagner havia imaginat, i del que afirma Arce (1960: 128; 1982: 150) de manera tan rotunda ("En Sassari empieza el español hacia 1610, porque nunca penetró el catalán"). Paulis (1984: 162) s'encarrega de desmentir-ho, tot aportant com a prova els estatuts dels gremis, redactats en català durant els primers decennis del segle XVI. En aquella ciutat reial, la segona en importància de Sardenya i veïna als "Estats d'Oliva", els titulars de diversos senyorius de l'illa i els seus representants havien d'atendre nombrosos assumptes financers, judicials i notariais relacionats amb l'administració feudal i patrimonial. Els documents datats a Sàsser que aportem, encara que pocs, poden ajudar a confirmar un major ús administratiu del català en aquesta ciutat.

L'afirmació que fa Wagner (1951: 186-187) sobre l'ús exclusiu del sard a Macomer (principal localitat del senyoriu de Màrguine) fins al 1624, en que fou substituït pel català, es refereix a l'arxiu parroquial. Quant a l'administració

feudal, ja hem vist que existeixen documents en català anteriors a aquesta data, com els nostres de 1521 i 1561.

Pel que fa al català escrit a Sardenya, hem pogut observar la coexistència de pautes heretades del model cancelleresc amb el caos ortogràfic comú en aquella època a tot el domini lingüístic català, i influït pel context lingüístic de l'illa. Per molt que el caràcter conservador del llenguatge burocràtic tendís a ocultar les innovacions que anaven produint-se de manera paulatina i progressiva, aquestes no podien deixar de manifestar-se en major o menor grau. I hem pogut observar les nombroses interferències de tipus fonètic, gramatical i lèxic que presentava el català amb els diversos codis lingüístics que compartien el seu espai: els dialectes sards, el llatí, el castellà i la influència italiana.

Quant a la ubicació d'aquella variant del català en la classificació dialectal, ens hem trobat amb la dificultat d'encabir-la íntegrament en el grup oriental. Per bé que el vocalisme àton presenta neutralitzacions pròpies d'aquest bloc, l'abundància de trets (sobretot morfosintàctics i lèxics) propis dels parlars occidentals suposa un fort contrapés en la balança. Trobem molt raonables algunes postures que reclamen una reconsideració del lloc que ocupa el català de Sardenya en el conjunt de dialectes de la llengua, com la de Blasco ("àrea lateral o aïllada") o de Caria ("col·locació eclèctica o intermèdia"), en un nou grup al marge de la dicotomia occidental-oriental.

Esperem haver contribuït, amb aquest modest treball, a una millor coneixença del català usat a Sardenya en els documents dels segles xvi i xvii. Una llengua que —ho repetirem una vegada més— no ha mort a l'illa. Queda la "fidelíssima ciutat" de l'Alguer com a testimoni viu d'una presència secular, a més dels centenars —per no dir milers— de paraules catalanes adoptades pels dialectes sards.

FONTS DOCUMENTALS I BIBLIOGRAFIA

FONTS DOCUMENTALS

ARCHIVIO DI STATO DI CAGLIARI (ASC)

Antico Archivio Regio (AAR): vol. C4, f. 5, 9, 25, 39; vol. c5, ff. 163-164.

Regio Demanio (RD), Feudi: vol. 24, núm. 12.

ARCHIVO HISTÓRICO NACIONAL (AHN)

Sección Nobleza, Osuna, lligall 633.2: expedients núm. 5, 11, 22, 33; llig. 640, núm. 1; llig. 1010, núm. 52, 54, 155; llig. 1037, núm. 2; llig. 4069.

ARXIU DEL REGNE DE VALÈNCIA (ARV)

Reial Audiència, Processos, 3a part, Apèndix, núm. 8806, ff. 504v-505f, 507-509, 512-515v, 537v-538f. 593-595, 639-667v, 676v-678v, 678v-682.

BIBLIOGRAFIA (utilitzada per a aquesta 2a part)

Diccionaris

[DCA] Sanna, Josep (1988): Diccionari català de l'Alguer, L'Alguer/Barcelona.

[DCELC] Corominas, Juan (1974): Diccionario Crítico-Etimológico de la Lengua Castellana, Ed. Gredos, Madrid.

[DCELC] Alcover-Moll (1983): Diccionari Català-Valencià-Balear, Palma de Mallorca.

[DECLC] Coromines, Joan (1986): Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana, Curial, Barcelona.

[DEI] Battisti, Carlo i Alessio, Giovanni (1975): Dizionario Etimologico Italiano, Università di Firenze, Istituto di Glottologia.

[DES] Wagner, Max Leopold (1960-1964): Dizionario Etimologico Sardo, Heidelberg.

[DR] Ferrer Pastor, Francesc (1980): Diccionari de la Rima, València.

[NDU] Porru, Vissentu (1832): Nou Dizionariu Universali Sardu-Italianu, Casteddu (=Càller) [Edició facsímil: Càller, Edizioni 3T, 1981].

[RAE] Real Academia Española: Diccionario de la Lengua Española, XXI ed., Madrid, 1992.

[VLI] Zingarelli, Nicola (1996): Vocabolario della Lingua Italiana, Bologna.

[VSI] Spano, Giovanni (1851-1852): *Vocabolario Sardo-Italiano e Italiano-Sardo*, Cagliari, Tipografia Nazionale (Edició facsímil d'Arnaldo Forni Editore, Sala Bolognese, 1967).

Altres obres consultades

- ANGELÈRIO, Quint Tiberi (1994): “Instruccions dades axí al principi com en tot lo progrés de la pesta”, dins *Quaderns de l’Alguer*, núm. 1 (Edició a cura de Joan Armangé).
- ARCE, Joaquín (1960): *España en Cerdeña. Aportacion cultural y testimonios de su influjo*, Premio “Menéndez Pelayo” 1956, Consejo Superior de Investigaciones científicas, Instituto “Jerónimo Zurita”, Madrid.
- (1982): *La Spagna in Sardegna*, Cagliari, editrice T.E.A. [Versió italiana de l’obra anterior].
- BADIA I MARGARIT, Antoni (1984): *Gramàtica històrica catalana*, Tres i Quatre, València.
- BLASCO FERRER, Eduard (1984a): *Storia linguistica della Sardegna*, Tübingen.
- (1984b): “El dialecte català de l’Alguer”, dins CARBONELL I MANCONI, *Els catalans a Sardenya*, pp. 167-170 (v. referència).
 - (1989): “El català medieval i hodiern de Sardenya: història lingüística i cultural, tipologia, aspectes sociolingüístics”, dins *II Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (1986), vol. VIII, València, pp. 329-342.
- CARBONELL, Jordi (1984): “La llengua i la literatura medieval i moderna”, dins CARBONELL I MANCONI, *Els catalans a Sardenya*, pp. 93-98 (v. referència).
- (1994): *La llengua catalana a Sardenya*, Lliçó inaugural del curs acadèmic 1994-95, Universitat Autònoma de Barcelona.
- CARBONELL, Jordi i FRANCESCO MANCONI (1984): *Els catalans a Sardenya/I Catalani in Sardegna*, Barcelona/Milano.
- CARBONI, Francesco (1999): “La corrispondenza di Don Domingo Gonzales, Reggidore ed Amministratore Generale degli Stati di Oliva in Sardegna, negli anni 1670-1676”, dins *Actes de les Ires Jornades Internacionals sobre la història dels Centelles i el Comtat d’Oliva* (1997), Oliva, pp. 62-76.
- CARIA, Rafael (1984): “Els «retroaments» a l’Alguer dels segles XIX i XX”, dins CARBONELL I MANCONI, *Els catalans a Sardenya*, pp. 183-186 (v. referència).
- (1990 i 1991): “L’alguerès des d’una perspectiva històrica”, dins *Revista de l’Alguer*, núm. 1 (1990), pp. 33-53, núm. 2 (1991), pp. 119-133.
 - (2006): “El català a l’Alguer: apunts per a un llibre blanc”, dins *Revista de Llengua i Dret*, núm. 46, pp. 29-102.
- CORDA, Mario (1987): *Arti e mestieri nella Sardegna Spagnola. Documenti d’archivio*, Università, Facoltà di Lettere e Filosofia, Cagliari.
- DUARTE I MONTSERRAT, Carles (1980): *El català, llengua de l’administració*, Ed. Indesinenter, Barcelona.
- DUARTE, Carles i MARTA XIRINACHS (1992): “El llenguatge administratiu català com a llengua d’especialitat”, dins *Ponència del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana*

- (1986), vol. IV, àrea 3 (Lingüística Social), pp. 219-235.
- MANUNTA, Francesc (1989): “Castellanismes en l'alguerés”, dins *II Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (1986), vol. VIII, València, pp. 615-619.
- MARTÍ I MESTRE, Joaquim (1994): *El Libre de Antiquitats de la Seu de València*, Institut Universitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, València/Barcelona.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1890): “La llengua catalana a Sardenya”, dins *Obras completas*, III, Barcelona, pp. 547-555.
- MOLL, Francesc de Borja (1952): *Gramàtica Històrica Catalana*, Madrid.
- ORTU, Gian Giacomo (1996): *Villaggio e poteri signorili in Sardegna*, Ed. Laterza, Roma-Bari.
- PAIS, Joan (1970): *Gramàtica algueresa*, Transcripció, introducció i notes de Pascual Scanu, Barcino, Barcelona.
- PAU, Anna Rita (1993): *L'uso del catalano nei documenti notarili ed ecclesiastici nelle zone nord-orientali della diocesi di Ales dal XVI al XVIII secolo*, Università di Cagliari, Facoltà di Magistero, 1993-94 [Tesi de llicenciatura inèdita].
- PAULIS, Giulio (1984): “Els mots catalans dels dialectes sards”, dins CARBONELL i MANCONI, *Els catalans a Sardenya*, pp. 155 -166 (v. referència).
- PEANA, Joan (1992): “Els problemes lingüístico-socials del català de l'Alguer”, dins *II Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (1986), vol. IV, Àrea 3 (Lingüística Social), Palma de Mallorca, pp. 613-648.
- REGIONE AUTONOMA DELLA SARDEGNA (2006): *Limba sarda comuna. Norme linguistiche di riferimento a carattere sperimentale per la lingua scritta dell'Amministrazione regionale* (Accessible en www.regione.sardegna.it/documenti/1_72_20060418160308.pdf).
- RULL I MURUZÁBAL, Xavier (2007): *Els substantius d'acció i efecte en català*, Tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili, Facultat de Lletres, Departament de Filologia Catalana, Tarragona.
- SENDRA I MOLIÓ, Josep (1998): *Els comtes d'Oliva a Sardenya*, Beca “Serafi de Centelles” de l'Associació Centelles i Riusech 1996, Servei de Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva.
- TODA I GÜELL, Eduard (1888): *Un poble català d'Itàlia: L'Alguer*, Barcelona (Edició a cura de Rafael Caria, Ed. Gallizzi, Sassari, 1981).
- VENY, Joan (1982): *Els parlars catalans*, Ed. Moll, Palma de Mallorca, 3a edició.
- WAGNER, Max Leopold (1922): “Los elementos español y catalán en los dialectos sardos”, dins *Revista de Filologia Española*, IX, pp. 221-265.
- (1951): *La lingua sarda. Storia, spirito e forma*, Berna.

L'ENIGMA SANXIS MAIANS I DUES CONCESSIONS NOBILIÀRIES DE LA CASA D'ÀUSTRIA

DOMÉNEC-XAVIER CANYAMÀS I VALLCANERA
Historiador local

1. UN CARRER AMB NOM INCERT

No anava malencaminat Salvador Cardona Miralles, quan en el llibre *Iniciación a la historia de Oliva* (València, 1988) buscava els lligams entre la comtessa de Maians i l'origen del nom del carrer de Sanxis Maians. El mateix Cardona considerava que, de no tractar-se de la mateixa persona, no hi havia cap dubte que fos algun familiar en haver-se obert aquest carrer en terrenys propietat dels Maians. També assenyalava que l'esmentada comtessa, a qui ja abans de la Guerra Civil li dedicaren un carrer a l'exemple –perpendicular al de Sanxis Maians–, va donar al poble d'Oliva els terrenys on s'ubica actualment el col·legi Verge dels Desemparats allà pels anys quaranta.¹ De fet, s'ha constatat que les terres dels Maians abraçaven moltes fanecades als voltants i que n'eren explotades en règim d'arrendament fins ben entrat el segle xx.

Salvador Cardona no estava en condicions de saber-ne més d'aquesta història car, com ell reconeix, l'Arxiu Municipal fou cremat en esclatar la guerra en 1936. Ara, l'enigma que tractava de desxifrar va revelant-se a poc a poc, al temps que coneixem més dades sobre aquesta nissaga de terratinents.

Sanxis i Maians són els cognoms dels descendents de Ramón Sanchiz y del Castillo i Josefa Mayáns y Calvo de la Puerta. El matrimoni va tenir cinc fills: Luis (mort a l'edat de sis mesos), Gonzalo, Ana María, María Luisa i Pilar;² un dels quals esdevingué segona comtessa de Maians: Ana María Sanchiz y Mayáns. És palés, doncs, que tant la comtessa com els seus germans gaudien a Oliva de propietats rebudes per herència de la matriarca. Açò reforça la hipòtesi que el nom del carrer de Sanxis Maians es féu en reconeixement a la família propietària de les terres, i d'ací que no figure cap nom propi al dit carrer.

1 DD AA, *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, València, 1988, pp. 481 i 490.

2 *Antepasados de Luis Antonio Ortiz de Pinedo* [en línia].
<<http://ortizdepinedo.com>>

Cal considerar també la possibilitat que les propietats familiars d'Oliva passaren a mans d'Ana María Sanchiz amb posterioritat o bé que en foren administrades per ella. És el que hom evidencia si ens atenem al testimoni de Cardona, quan menciona la donació de terrenys que fa la comtessa al poble d'Oliva, així com de la lectura de les actes de confiscacions de finques fetes a Oliva l'any 1936, on apareix Ana María Sanchiz com a persona afectada i no cap altre dels seus germans.³ Acabada la Guerra Civil només continuaven amb vida Ana María i Pilar i cap d'elles tenia fills, ço explicaria la seua voluntat de donar el dit predi a la municipalitat.

Panell ceràmic al carrer de Sanxis Maians.

El nom del carrer de la comtessa de Maians fa honor a la comtessa per la seua forma femenina, però també al títol nobiliari, d'igual manera que trobem al nomenclàtor els carrers del comte d'Oliva i dels comtes de Centelles, títols lligats a la història de la ciutat. A més, tant el carrer de Sanxis Maians com el de la comtessa Maians foren retolats més o menys alhora i, per tant, no tenia cap sentit que una mateixa persona en tingués dedicats dos. Ara sabem que els Sanxis Maians en van ser cinc, la qual cosa dóna llum als dubtes que hi havia al respecte.

Referent a la grafia del cognom hem d'aclarir que Sanxis (o Sanchis) és la forma valenciana del patronímic Sanchiz o Sánchiz i fou la que van adoptar les autoritats locals quan van retolar el carrer. En aquest estudi hem optat per mantenir el nom i cognoms dels protagonistes més recents en la seua forma castellana, però no així quan fem referència al cognom Maians de manera individualitzada, al títol nobiliari o en tractar personatges històrics, els quals han estat adaptats a la llengua valenciana seguint els criteris normatius.

3 AHN, PS-Barcelona, 915, 8, 1. AHN, PS-Barcelona, 619, 1, 4.

2. UNA FAMÍLIA D'IL·LUSTRE AVIOR

Reconstruir la història dels Sanxis Maians és un trencaclosques que de vegades completament desafiant l'atzar o rebuscant informació als llocs més inversemblants i que, de tant en tant, vénen a contradir allò que fins ara se'n coneixia. A fi de confeccionar un estudi rigorós al voltant d'aquesta família pocs són els documents que es mostren fiables al cent per cent, per això ens hem de fonamentar en els que estan ben documentats i alhora poden ésser contrastats. A més, la investigació ens ha permès, fins i tot, completar alguns buits d'informació que hi havia als arxius familiars.

La família Sanxis Maians residia habitualment a Madrid i gaudia d'una posició social acomodada. N'era un bon exemple de propietaris de classe alta que vivien fonamentalment de rendes. Les poques notícies que tenim d'ells ens han arribat principalment per la premsa de l'època i, sobretot, arran d'un procés judicial obert en 1937, durant la Guerra Civil, contra Gonzalo i Ana María. Aquest va ser un període crucial per als Sanxis Maians que comportaria canvis significatius a les seues vides.

Del procés contra Gonzalo i Ana María convé assenyalar que ambdós van ésser detinguts i enjudiciats per un delictes de desafecció al règim.⁴ Se'ls acusava de ser de tendència dretana i àdhuc, en el cas d'Ana Maria, d'haver estat afiliada a un partit polític. Durant el juí van testimoniar al seu favor alguns simpatitzants de la República, cosa que els va servir d'atenuant. No obstant això, en la sentència tots dos van ser declarats culpables i condemnats al pagament d'una multa de deu mil pessetes, pèrdua dels drets polítics durant deu anys i quatre mesos i un dia de presó; pena que Gonzalo va punir a la càrrec de Porlier i Ana María en la de Ventas. Entre altres acusacions menors incloses al sumari figuraven la tinença de béns fungibles trobats durant el registre policíac domiciliari i el tracte personal mantingut per Ana María Sanchiz amb persones considerades desafectes que restaven refugiades a l'ambaixada de Txecoslovàquia.⁵

4 L'acusació per desafecció al règim s'aplicava als qui eren acusats de pertànyer a la dreta o bé per ser considerats perillous. Fins a l'abril de 1938, els encausats –que podien ser condemnats fins a tres anys de presó– eren jutjats pels Jurats d'Urgència, formats per un jutge i dos jurats pertanyents a cadascun dels partits del Frente Popular o organitzacions sindicals adscrites a la causa republicana. En el cas que tractem, la detenció de Gonzalo i Ana María no fou el resultat d'una delació, sinó que els seus noms van aparéixer als arxius d'Acción Popular, el partit de dretes liderat per Gil-Robles.

5 AHN, FC-Causa General, 301, exp. 23.

Examinant la instrucció judicial hem conegut alguns detalls de la seua vida, com ara la solvència econòmica d'Ana María, la dedicació de tots dos a obres socials o la malaltia de Gonzalo, que el duu a viure a casa de sa germana, on morirà al maig del 38. També hi trobem unes curioses anotacions de Gonzalo Sanchiz datades l'any 1932, on figura Oliva en la relació de les diferents fonts d'ingressos i d'inversions familiars.⁶

En revisar la documentació del cas, ens adonem que enlloc no s'hi menciona la condició aristocràtica de Gonzalo. No és gens estrany ja que una de les primeres decisions del nou règim fou l'omissió dels tractaments de noblesa. Però, com veurem, els Sanxis Maians emparenten amb altres elements de l'aristocràcia i, en conseqüència, llurs cognoms assoliran un gran renom entre les classes més rellevants de l'Estat espanyol.

La matriarca Josefa Mayáns y Calvo va nèixer a l'abril del 1839 i morí al juny de 1900. Es va casar en 1869, com hem dit, amb Ramón Sanchiz.⁷ Era filla de Luis Mayáns y Enríquez de Navarra, personatge il·lustre de la història d'Espanya i que fou, entre altres, alcalde major del Ferrol, diputat a Corts, president del Congrés dels Diputats, ministre del Tribunal Suprem de Guerra i Marina, ministre de Gràcia i Justícia i ministre d'Estat; a més de participar en la redacció de la Constitució espanyola de 1876 promulgada per Cánovas del Castillo. Sota la seua presidència, es van inaugurar les obres de reforma del Congrés dels Diputats, tal com el coneixem hui en dia en la Carrera de San Jerónimo, a Madrid. Luis Mayáns va nèixer a Requena (poble de sa mare), però la seua infantesa va transcórrer a Ontinyent, lloc de residència de la família paterna i d'on fou nomenat fill predilecte.

L'únic fill baró de Josefa Mayáns que sobrevisqué fou l'esmentat Gonzalo Sanchiz y Mayáns. Nascut a Madrid vers el 1871, va morir el 9 de maig de 1938, dos mesos després d'haver estat alliberat de la càrrec. Era llicenciat en Dret i en Filosofia i Lletres per la Universitat de Salamanca.⁸ Va contraure noces amb la valenciana María Calatayud y Rovira.⁹ Gonzalo Sanchiz fou l'únic dels germans Sanxis Maians que tingué descendència, dues filles i dos fills: Ana

6 *Ibíd.*, p. 50.

7 *Antepasados de Luis Antonio Ortiz de Pinedo* [en línia].
<<http://ortizdepinedo.com>>

8 AHN, Universidades, 4741, exp. 23. AHN, Universidades, 6823, exp. 7.

9 Algunes fonts la consideren filla del marquès de Cremades, però no hem pogut acreditar la validesa d'aquest títol nobiliari, ja que no consta en la relació de títols vigents ni tampoc en la de títols vacants.

María, María de la Concepción, Ramón y Gonzalo María.¹⁰

En 1924, Gonzalo Sanchiz y Mayáns va rehabilitar el títol de marqués de Montemira,¹¹ convertint-se en el seu segon titular.¹² Dels seus descendents cal destacar que és besavi de la famosa dissenyadora Ágatha Ruiz de la Prada, actual baronessa de Santa Pau i marquesa de Castellodosrius, amb Grandesa d'Espanya. També que una néta, Eugenia Sanchiz y Mendaro, va emparentar amb Alberto de Borbón y Pérez del Pulgar, duc de Santa Elena, títol que ostenta a hores d'ara un besnét, Alfonso Gonzalo de Borbón y Sanchiz, i ensems amb el de marqués de Santa Fe de Guardiola. I que una altra besneta, Tatiana Osorio de Moscoso y Sanchiz, gaudeix del ducat de Montemar.¹³

María Luisa Sanchiz y Mayáns, nascuda en 1875, fou la muller de Rafael Salvador-Sanchiz y Monserrat-Castillo¹⁴ (1864-1932), marqués de Cruïlles i baró de Patraix i de Planes, amb qui es va unir en matrimoni en 1896.¹⁵ Com a curiositat, cal dir que al lloc web GeneAll.net apareix amb el nom de María Luisa de Gonzaga María de los Ángeles Estafanía Ana Josefa Ramona Sanchiz y Mayáns. L'acumulació de noms propis era habitual entre els membres de la noblesa, encara que només n'empraren un o dos com a molt. Aquesta proliferació de noms de vegades suposa un problema afegit, ja que augmenta la confusió a l'hora d'identificar-los en aparèixer anomenats de diferents maneres als documents.

La relació de parentiu entre María Luisa Sanchiz i el seu marit Rafael Salvador-Sanchiz anava encara més enllà, ja que eren cosins germans. Rafael era fill de María Asunción Sanchiz, germana de Ramón Sanchiz y Castillo. Aquesta branca dels Sanchiz estava arrelada a terres valencianes amb residència estable a la ciutat de Gandia, indret on nasqué María Asunción en 1830.¹⁶

10 *ABC*, 31 de gener de 1920.

11 Títol de noblesa concedit per Carles III en 1776 a Pedro-José de Zárate y Navia Bolaño, coronel del regiment Dragones de Lima, al virregnat del Perú.

12 *Gaceta de Madrid*, 23 de març de 1924.

13 Segons relació de títols nobiliaris vigents a la Diputación Permanente y Consejo de la Grandeza de España.

14 Descendent de Joaquín-Juan Montserrat y Cruïlles, a qui el rei Carles III concedí el marquesat de Cruïlles en 1735 i que posteriorment fou virrei de Nova Espanya des del 1760 fins al 1766.

15 *Antepasados de Luis Antonio Ortiz de Pinedo* [en línia].
<<http://ortizdepinedo.com>>

16 Fou aquesta una aristòcrata a qui trobem en el llistat de membres de la Real Orden de las Damas Nobles de María Luisa, una orde militar exclusivament femenina creada pel rei Carles IV, a instància de la seua muller María Luisa de Parma.

Malauradament, en la Causa General¹⁷ apareix el nom d'una tal María Luisa "Sanchez" Mayáns en la relació de persones assassinades durant la Guerra Civil.¹⁸ Sens dubte es tracta de María Luisa Sanchiz però amb una falta ortogràfica en la transcripció del primer cognom. Com a conseqüència de la sublevació militar al juliol del 1936, es produí a Madrid una brutal repressió per part de milícies incontrolades contra membres de la dreta, propietaris, aristocràcia i clero. Entre els papers que li van ser confiscats a Gonzalo, en ser detingut al novembre del 37, trobem unes anotacions escrites a mà, on llegim que María Luisa fou arrestada en la finca Los Cierros de la Asunción (El Escorial) el 12 d'agost de 1936 i posteriorment traslladada a Madrid on va ser afusellada dies més tard.¹⁹

De Pilar Sanchiz y Mayáns ens ha arribat molt poca informació. Creiem que era la més menuda dels quatre, però es desconeix l'any del seu naixement. En canvi, sabem que fou l'última dels germans a morir, concretament el 4 gener de 1953.²⁰ Va emparentar també amb un altre membre de la noblesa, Luis de Nieulant y Fernández de la Reguera, cinqué comte de Nieulant.²¹ La premsa de l'època es feia ressò de l'esdeveniment l'any 1900:

El conde de Nieulant, primogénito del marqués de Sotomayor, ha contraído matrimonio en Valencia con la bellísima señorita Dª Pilar Sanchiz y Mayans, de ilustre familia valenciana. Los nuevos esposos salieron para Niza donde pasarán la luna de miel.²²

La casa pairal de Luis de Nieulant era a la ciutat de València. L'antic palau dels comtes de Nieulant s'erigia a la desapareguda plaça de Villarrasa, actualment carrer del Marqués de Dosaigües. Aquest edifici, bastit al segle xv, va ser restaurat a finals del Vuit-cents i enderrocat en 1958 per a eixamplar el carrer.²³

17 Procés iniciat pel règim franquista en 1940, per tal d'aclarir els delictes comesos durant la guerra a la zona republicana.

18 AHN, Causa General, 1533, exp. 44, p. 260.

19 AHN, Causa General, 301, exp. 23, p. 33.

20 ABC, 6 de gener de 1953.

21 Títol de noblesa concedit per Carles IV en 1791 a Luis de Nieulant y Dumas de Manse, capità general de Castella la Vella i conseller d'Estat

22 *La Unión Vascongada*, 17 de febrer de 1900.

23 F. J. DELICADO MARTÍNEZ i C. BALLESTER HERNÁN, "Ruina y recuperación del patrimonio artístico español: El legado valenciano", dins *Ars Longa, Cuadernos de Arte*, núm. 11, Departament d'Història de l'Art, Universitat de València, 2002, p. 156.

D'Ana María Sanchiz y Mayáns tractarem en el punt següent, però primer cal destacar que en 1922, abans de ser comtessa de Maians, ja intentà recupear el títol de marquesa de Casa Cagigal sense assolir-ho.²⁴ Tot indica que va haver de rebuscar en la història dels seus avantpassats, per tal de trobar-ne un altre que rehabilitar i ho féu en el de comte de Maians. No li degué resultar gens fàcil a Ana María Sanchiz reconstruir, amb total fiabilitat, dos-cents anys d'història familiar des del naixement d'aquesta dignitat. Però els estudis aportats devien ser rigorosos, vistos els dictàmens favorables emesos per la Diputació de la Grandesa i la Comissió Permanent del Consell d'Estat.²⁵

Signatura d'Ana María Sanchiz y Mayáns.

3. DOS TÍTOLS AMB NOMS I COGNOMS

L'arxiduc Carles d'Àustria, pretendent al tron espanyol a la mort del rei Carles II, en considerar-se el legítim rei d'Espanya, va concedir títols, honors i dignitats entre alguns partidaris que li feren costat durant la Guerra de Successió. Aquesta forma de procedir va continuar fins que en 1725 es signà la Pau de Viena. En 1711, Carles d'Àustria es convertí en Carles VI, emperador del Sacre Imperi Romanogermànic amb capital a Viena.

Segons consta a la Diputación Permanente y Consejo de la Grandeza de España, el comtat de Maians fou atorgat per l'arxiduc Carles el 24 de febrer de 1719 a Lluís Maians i Pasqual.²⁶ Aquestes dades són fruit de l'aportació feta per Ana María Sanchiz a l'expedient de rehabilitació del títol en 1929. Per tal de contrastar la identitat d'aquest primer titular, vam recórrer a la relació de dignitats nobiliàries concedides per l'arxiduc i publicades en 1942 per Vicente Castañeda y Alcover, membre de la Reial Acadèmia de la Història, tal com

²⁴ Gaceta de Madrid, 10 de maig de 1922

²⁵ M.ª T. FERNÁNDEZ-MOTA DE CIFUENTES, *Relación de Títulos Nobiliarios vacantes y principales documentos que contiene cada expediente que, de los mismos, se conserva en el archivo del Ministerio de Justicia*, Ed. Hidalguía, Madrid, 1984, p. 220.

²⁶ *Diputación Permanente y Consejo de la Grandeza de España* [en línia].
<<http://www.diputaciondelagrandeza.es>>

figuren a l'Arxiu d'Estat de Viena.²⁷ El cas va ser que, de manera inesperada, hi apareixen dos Maians: el primer Àlvar de Maians i Pasqual, a qui l'arxiduc concedí un títol de Castella en 1717²⁸ i l'altre Francesc de Maians, un militar nomenat comte en 1754. El títol de Castella atorgat a Àlvar de Maians es corresponia amb el comtat de Maians rehabilitat en 1929. Per tant, quedava clar que hi havia dos comtes de Maians. Aquesta curiosa situació necessitava d'una resposta que no vam trigar a descobrir.

La concessió de dignitats nobiliàries les féu l'arxiduc, indistintament, d'acord amb les lleis d'Aragó o de Castella, en aquell moment dos regnes amb identitat diferenciada. És a dir, els uns eren nobles per la Corona d'Aragó i els altres per la de Castella. Ulteriorment, amb la derogació dels Furs per part de Felip V, ço va canviar, però el descobriment als papers de Castañeda ens revelava una situació d'allò més curiosa: hi havia dos Maians, ambdós amb títol de comte i, com després veurem, amb arrels a la ciutat d'Oliva. Ara sols calia escorcollar per a saber-ne un poc més de l'assumpte.

El comtat de Maians actualment vigent és el que ens ha arribat per mitjà dels descendents de Maians i Pasqual. Si bé el nom i l'any difereixen entre la informació aportada per Castañeda i la informació oficial, pensem que el nom del primer comte devia ser Lluís, ja que aquesta és la branca ontinyentina de la família de Gregori Maians. No hem trobat de moment cap explicació al nom d'Àlvar que apareix al document, però tampoc li donem major importància puix que açò no li resta veracitat al personatge.

La línia successòria que s'aportà quan fou sol·licitada la rehabilitació del títol en 1929 se'n mostra fiable, inclús els noms que semblaven més dubtosos coincideixen amb altres que llegim als escrits de Gregori Maians i dels quals en parlarem més endavant. Quant a l'any d'atorgament, la diferència és insignificant pel temps transcorregut i més si tenim en compte que, per a contrastar la informació, calia adreçar-se als arxius de Viena, cosa bastant difícil per als investigadors de principis del segle xx. L'altre comtat de Maians, el concedit a Francesc de Maians, no s'ha transmés; però el personatge ha estat una troballa força interessant del qual tractarem a l'apartat següent.

L'historiador Vicente Castañeda confirma la validesa dels títols nobiliaris concedits per l'arxiduc en estar reconeguts pel Tractat d'Utrecht.²⁹ Però cal ma-

27 *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. 110, 1942, pp. 171-174.

28 Al document d'Alcover hi apareix erròniament l'any 1817.

29 La publicació del professor Castañeda no va produir cap rectificació en les dades que figuren a la Diputación Permanente y Consejo de la Grandeza de España.

tisar que, acabada la Guerra de Successió, Felip V va derogar els títols atorgats per Carles d'Àustria fins que es signà la Pau de Viena en 1725, on els austríacites recuperaven plenament béns i honors tal com llegim a l'article novè:

[...] por la qual amnistia serà permitido, y licito à todas las dichas personas, y à qualquiera de ellas, de bolver à la entera possession, y goze de todos sus bienes, Derechos Privilegios, Honores, dignidades è inmunidades, para gozarlas tan libremente, como las gozaban al principio de la ultima guerra, ò al tiempo que las dichas personas se aplicaron al uno, ò al otro Partido, sin embargo de las confiscaciones determinaciones y sentencias dadas, ò pronunciadas, las cuales seràn como nulas [...].

Amb la Pau de Viena, hom reconeixia les dignitats concedides per Carles d'Àustria abans de l'acord però no les posteriors. Cal tenir-ho en consideració, perquè en algun indret hem vist que l'atorgament del títol de comte a Francesc Maians es féu l'any 1724, data totalment errònia atés que Maians aqueix any restava empresonat a Segòvia. Per tant, si donem per bona la informació de Castañeda, el títol hauria estat concedit en 1754 sent emperadriu consort Maria Teresa d'Àustria, filla de l'arxiduc Carles.

D'ençà del primer titular, el vigent comtat de Maians (el que prové de Maians i Pasqual) no fou ostentat de manera oficial per cap descendent fins al 1983. Com hem dit, Ana María Sanchiz havia sol·licitat la rehabilitació del títol en 1929,³⁰ però l'arribada de la Segona República a l'abril de 1931 va paralitzar les seues pretensions. Un decret ministerial signat per les noves autoritats al juny de 1931 i ratificat per la Llei de 30 de desembre del mateix any, posava fi a la concessió de nous títols i distincions nobiliàries.³¹ Aquesta situació va continuar fins que es produí l'escaient canvi legislatiu en 1948.³² Aleshores, Ana María Sanchiz, ja amb una edat molt avançada, va insistir en la recuperació del títol segons publicava el BOE al març de 1950,³³ només dos anys abans de la seua mort.

30 *Gaceta de Madrid*, 12 de novembre de 1929.

31 *Gaceta de Madrid*, 2 de juny de 1931.

32 Per mitjà de la Llei de 4 de maig de 1948 i del Decret de 4 de juny de 1948, es restablia la legalitat vigent anterior al 14 d'abril de 1931. Un any abans, en 1947, havia estat aprovada la Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado per la qual Espanya quedava constituïda en Regne i el dictador Franco, com a cap d'Estat, s'atribuïa la prerrogativa reial d'atorgar títols nobiliaris. La finalitat no era altra que afalagar tant els adeptes al règim, com els qui considerava herois de guerra pel bàndol nacional.

33 BOE, 4 de març de 1950.

Ana María Sanchiz y Mayáns va nèixer el 20 de gener de 1873 a San Lorenzo d'El Escorial. Es va casar amb Félix López Montenegro y González de Gregorio (†1927) qui fou diputat a Corts i cavaller de l'Hàbit de Calatrava.³⁴ El matrimoni residia a Madrid al districte de Chamberí en un luxós edifici d'estil modernista construït a principis del segle xx, obra del prestigiós arquitecte López Otero.³⁵ En aquest indret va morir Ana María el 3 de desembre de 1952,³⁶ sense deixar descendència ni haver vist resolt l'expedient de rehabilitació del comtat de Maians. Amb la seua mort, el dret nobiliari passà als hereus del seu germà Gonzalo i, per tant, en quedava relegat al segon lloc per darrere de la dignitat principal de la casa: el marquesat de Montemira.

Edifici a Madrid on va morir la comtessa de Maians.

No va ser fins al 1964 quan un nebot, Gongalo Sanchiz y Calatayud, sol·licità personar-se en el lloc de sa tia en l'expedient de rehabilitació.³⁷ I el mateix succeïa l'any següent, quan era la reneboda María Teresa Sanchiz y Mendaro qui ho sol·licitava en el lloc de son pare,³⁸ però va haver de cedir els drets al

34 M. L. RUIZ DE BUCESTA Y ÁLVAREZ, "Un eminente alfareño: Leandro López-Montenegro y Virto de Vera", dins *Boletín ARGH*, núm. 1, Fundación Dialnet, Logroño, 2009, p. 27.

35 T. SÁNCHEZ DE LERÍN GARCÍA-OVIES, "Modesto López de Otero: Vida y Obra", Tesi doctoral, UPM, Madrid, 2000, pp. 126-130.

36 *ABC*, 4 de desembre de 1952.

37 *BOE*, 9 de juliol de 1964.

38 *BOE*, 16 d'abril de 1965.

seu germà Gonzalo Ramón Sanchiz y Mendaro pel principi de masculinitat en 1972, el qual es convertí en el tercer comte de Maians al setembre de 1983.³⁹ Ni més ni menys que cinquanta-quatre anys van haver de transcórrer, perquè Gonzalo collira els fruits sembrats per Ana María Sanchiz en 1929. Això no obstant, la història sempre ha considerat Ana María Sanchiz y Mayáns com la segona comtessa de Maians, car va ser ella qui instà a la rehabilitació de la dignitat nobiliària alhora que en féu honor en vida.⁴⁰

Ja al segle XXI, Gonzalo-Ramón Sanchiz féu una distribució dels títols de noblesa entre els seus fills: li cedí al primogènit el marquesat de Montemira i el comtat de Maians anà, en 2002, a mans de Francisco de Borja Sanchiz y del Rosal.⁴¹ Aquesta decisió va estar recorreguda per Juan Gonzalo Lugo y Sanchiz, fill de María Teresa Sanchiz y Mendaro, en considerar que el principi de masculinitat pel qual sa mare fou obligada a renunciar al dret de successió contravenia l'article 14 de la Constitució espanyola. En un primer moment, l'Audiència Provincial fallava a favor del demandant, però l'afectat va recórrer davant el Tribunal Suprem, que en 2012 deixà sense efecte la resolució de l'Audiència i, amb això, quedava vacant la possessió del títol. En la sentència emesa per l'òrgan superior, s'instava a Juan Gonzalo Lugo a interposar una demanda contra altres familiars per tal de recuperar-lo.⁴²

Molt s'ha especulat sobre els lligams familiars entre el comte de Maians i l'erudit oliver Gregori Maians i Siscar i, més encara, entre els actuals portadors de l'il·lustre cognom. Una carta de Gregori escrita en 1747 fa referència a la seua família ontinyentina: "He estado ausente de Oliva algunos días por aver asistido en Ontiniente a mi primo D. Luis Mayans, que murió día 28 de julio [...]". I també llegim en una missiva de 1748: "[...] yo devo entender en las cosas de mi sobrino, D. Vicente Mayans, cuyo padre D. Luis murió [...]".⁴³ És palès que la informació coincideix amb la línia successòria del comtat de Maians. Es tractaria de Lluís Maians i Pasqual i del seu fill Vicent Maians i Blasco, qui amb el temps seria l'avi del ministre Luis Mayáns y Enríquez de Navarra. Segons

39 BOE, 27 de setembre de 1983.

40 Sembla que tothom li reconegué aquest privilegi, ja que Ana María feia ostentació del títol de comtessa, la ciutat d'Oliva li dedicà un carrer i quan va morir, l'esquela mortuòria li donava el tractament d'"Il·lustríssima Senyora".

41 BOE, 5 de juny de 2002.

42 *Levante-EMV*, 17 de juny de 2012.

43 A. MESTRE, *Epistolario XIV. Mayáns y los altos cargos de la Magistratura y Administración borbónica*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, 1996, pp. 508 i 566.

les dates que coneixem, quan Lluís Maians va morir al juliol de 1747 el seu fill tenia catorze anys,⁴⁴ doncs és evident que Gregori es preocupava per la situació en què quedava el nebot.

Gregori Maians mai no menciona tenir un cosí amb un títol nobiliari ni tampoc trobem en la seua obra cap referència al tal Álvaro Mayáns del document de Castañeda. El fet que hagués un títol nobiliari de Castella a la família de l'erudit és un detall que passa desapercebut perquè Gregori, quan parla del comte de Maians, es refereix a l'altre, a Francesc Maians, segons veiem en una carta escrita en 1761, on aclareix un suposat parentiu amb el militar:

El conde Mayans que está en el Colegio Theresiano es tan querido de la Emperatriz Reina que públicamente le ha abrazado en funciones públicas. Su educación i ascensos corren por su cuenta. Tiene bellísimo entendimiento i está admirablemente instruído. Los jesuítas le reputan por el más aventajado de su Colegio. Es hijo del Senescal Mayor, el conde Mayáns, i nieto de Francisco Mayans capitán que fue en tiempo de Carlos segundo. Decíenden de una familia honrada de Oliva que antiguamente vivía en el castillo de Rebollet. Quieren ser parientes míos i si yo fuera allá lo disimularía pero realmente no lo son ni al memoria de que nuestros antepasados lo ayan sido. En Oliva ai varias familias de Mayans, todas diferentes, i la mía distinta de todos por la generosidad que en este reino se estima más que la mera nobleza. Añada V.Rma. vivir en un reino donde no avía distinción entre grandes títulos i cavalleros que se cubrían delante del rei en las Cortes los que tenían la prerrogativa de asistir a ellas, como los míos, lo que en Castilla sólo tienen los grandes.⁴⁵

Resulta com menys curiós veure a Gregori Maians gallejar del seu tractament de generós⁴⁶ (títol de noblesa que desapareix amb l'abolició dels Furs), per considerar-lo més rellevant al de comte. Ara bé, ens il·lustra magníficament sobre la procedència de Francesc Maians i confirma que aquesta branca no té cap relació familiar amb ell. L'alt funcionari a qui la carta mostra al servei dels Habsburg en 1761 és un fill del militar.

D'altra banda sabem que, després de la Pau de Viena, Gregori va sol·licitar a un amic els papers que testimoniaven les mercés i els beneficis que son pare,

44 La línia successòria fixa el 1733 com l'any de naixement de Vicente Mayáns Blasco.

45 A. MESTRE, *Epistolario II. Mayáns y Burriel*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, 1972, pp. 675-676.

46 Tractament honorífic medieval amb què es premiava els serveis prestats a la Corona.

Pasqual Maians, havia rebut de l'arxiduc Carles.⁴⁷ Són ben conegudes les implicacions polítiques de Pasqual Maians en favor del bàndol austriacista. L'any 1705, durant la Guerra de Successió, la família de Gregori Maians va fugir d'Oliva per dirigir-se en primer lloc a València i després a Barcelona. L'historiador Castellví rememora el fet en mencionar entre els qui es plegaren al general Basset a "Don Pascual Mayans y don Luis, su hermano, natuales de Oliva [...]".⁴⁸ Els Maians van romandre a la ciutat comtal fins que, acabada la guerra, tornaren a València; emperò, durant els anys d'estada a Barcelona van mantenir una estreta relació amb els Àustries. El mateix Gregori Maians va ser investit per l'arxiduc Carles membre de l'Orde de Santiago quan només tenia onze anys.⁴⁹

4. FRANCESC DE MAIANS: UN HEROI EN L'OBLLIT

El segon comtat de Maians el concedí el Sacre Imperi Romanogermànic al militar Francesc de Maians en 1754.⁵⁰ Fem primerament una ullada a la història per recordar, a grans trets, el context sociopolític al començament del segle XVIII.

El darrer monarca espanyol de la casa d'Àustria va ser el rei Carles II. La seua mort sense descendència l'any 1700 va originar un conflicte bèl·lic anomenat Guerra de Successió, en el qual es disputaven el tron l'arxiduc Carles, fill de l'emperador Leopold I d'Àustria i Felip de Borbó, duc d'Anjou i nét de Lluís XIV de França. Aquest enfrontament internacional, amb implicació de diferents estats, va tenir també unes dimensions peninsulars, atés que els territoris de la Corona d'Aragó es van posicionar a favor dels Àustries mentre que Castella ho féu pels Borbó. En 1703, l'arxiduc Carles és aclamat rei de la monarquia espanyola a la cort de Viena i reconegut per Catalunya, València i Aragó, i llavors el conflicte es transformava en guerra civil.

L'aportació de Francesc de Castellví ha estat fonamental per traure de l'oblit Francesc Maians, rellevant militar austriacista durant la Guerra de Suc-

47 A. MESTRE, *Don Gregorio Mayans y Siscar, entre la erudición y la política*, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, 1999, pp. 15-44.

48 F. CASTELLVÍ, *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el 1725*, Fundación Francisco Elías de Tejada, Madrid, 1996, vol. I, p. 625.

49 A. MESTRE, *Don Gregorio Mayans y Siscar, entre la erudición y la política*, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, 1999, pp. 15-44.

50 El títol atorgat a Francesc Maians només era vàlid al Sacre Imperi Romanogermànic.

cessió. Castellví, historiador i també militar, lluità en la guerra amb el grau de capità i posteriorment s'exilià a Viena, on va escriure *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, obra que ha esdevingut imprescindible per conèixer el conflicte armat entre els Àustries i els Borbó, així com la figura del seu company Maians.

Francesc-Josep Maians del Pero fou un militar d'Oliva⁵¹ nascut al segle XVII que inicià la seua carrera castrense al servei del rei Carles II. En 1701 va esclatar la Guerra de Successió, però no va ser fins al 1703 quan es produïren els enfrontaments a l'interior del territori espanyol. En 1705 Maians era capità de dues companyies borbòniques a Lleida, quan hi arribaren les tropes de l'arxiduc Carles. El coronel Desvalls, al front dels austriacistes, oferí al governador Melo una capitulació honrosa, però aquest es resistia amb l'esperança de rebre reforços. La situació cada vegada era més difícil i la manca de queviures obligava la tropa a desertar. Finalment, Desvalls ocupà el castell sense trobar-hi resistència i el governador va capitular amb la condició de quedar tots lliures.⁵² Maians canvià de bàndol i en 1706 ja era sergent major del Regiment d'Infanteria de València, on va coincidir amb un altre militar oliver, el tinent coronel Gabriel Ripoll.⁵³

Després de la batalla d'Almansa a l'abril de 1707, on no participà Francesc Maians en no fer-ho cap unitat de l'exèrcit reial de Carles d'Àustria, les tropes borbòniques avançaren en la conquesta del territori valencià. A primers de maig, Maians era a la defensa de Requena però els austriacistes, en veure el nombrós exèrcit borbònic que assetjava la ciutat, decidiren de rendir-se. L'oliver fou un dels dos oficials que van ser presos com a ostatges.⁵⁴ Un dia després feien l'entrada triomfal a Requena els ducs d'Orleans i de Berwick.⁵⁵

Entre 1709 i 1710, Maians va fortificar la ciutat d'Estadilla (Osca) i en 1712 era comandant a Falset (Tarragona), on va rebre ordres del mariscal Starhemberg perquè comunicara als fusellers de donar quarter als borbònics capturats i així possibilitar l'intercanvi de presoners. Al juliol de 1713 és nomenat tinent coronel del Regiment d'Infanteria Mare de Déu dels Desemparats, unitat mili-

51 F. CASTELLVÍ, *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el 1725*, Fundación Francisco Elías de Tejada, Madrid, 1999, vol. III, p. 701.

52 *Ibíd.*, 1997, vol. I, pp. 584-585.

53 *Ibíd.*, 1998, vol. II, p. 234.

54 *Ibíd.*, 1998, vol. II, p. 458.

55 El duc de Berwick, de nom James Fitz-James Stuart, era fill il·legítim del rei Jaume II d'Anglaterra i d'Arabella Churchill.

tar amb oficials valencians que, sota el comandament del coronel Josep-Vicent Torres Eiximeno, va ser creada per a defensar Barcelona.⁵⁶

L'any 1714 fou realment difícil per al militar oliver. Des de l'abril del 1713 les tropes de Felip V assetjaven Barcelona, però en veure que no aconseguien ocupar la ciutat es demanà ajuda al rei Lluís XIV de França, qui envià reforços a canvi de certes condicions. Una d'elles va ser que el mariscal Berwick comandara l'exèrcit borbònic.⁵⁷ El 16 de juliol de 1714 Maians, al front d'un nombrós contingent, defensava el fossat barceloní des del baluard de Sant Pere fins al de Llevant. El 12 d'agost i els dies posteriors, mentre es lliurava la terrible batalla del baluard de Santa Clara, va assumir amb dos-cents homes la defensa del baluard de Llevant. L'11 de setembre, dia de l'assalt definitiu de les tropes borbòniques a la ciutat, era comandant al paratge del convent de Sant Agustí i va lluitar en els combats del Pla d'en Llull.⁵⁸

La capitulació de Barcelona es produí el 12 de setembre del 1714. El duc de Berwick havia promés que no hi hauria cap repressió contra els resistents al setge. Malgrat això, sembla que va canviar de parer i faltà a la paraula donada. En conseqüència, una vintena de caps militars austriacistes, entre els quals hi havia Maians, Torres Eiximeno i el també general valencià Joan-Baptista Basset, van ser arrestats el 22 de setembre.⁵⁹ Tretze d'ells, on es trobava Maians, foren traslladats al castell de Santa Bàrbara d'Alacant. El marquès de Villadarias, capità general de València, va sol·licitar el seu allunyament de terres valencianes i el rei decidí el trasllat dels presoners a altres indrets de la península. El 27 d'octubre els detinguts abandonaven Alacant en dos grups: uns en direcció a la ciutadella de Pamplona (el grup de Maians) i els altres cap al castell de Fuenterrabía.⁶⁰ Arribaren a Pamplona el 27 de novembre, després d'un mes de viatge que van fer en calessa, engrillonats dia i nit, de dos en dos.⁶¹ Començaven un calvari que els deixaria seqüeles de per vida.

En arribar al seu destí, el rei Felip va ordenar que els presos foren incomunicats i, fins i tot, que els sentinelles no mantingueren cap conversa

56 F. CASTELLVÍ, op. cit., 1999, vol. III, pp. 40, 41, 43 i 701.

57 A. MUÑOZ GONZÁLEZ i J. CATÀ i TUR, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Muñoz/Catà Ed., Madrid, 2005, p. 13.

58 F. CASTELLVÍ, op. cit., 2002, vol. IV, pp. 129, 164 i 250.

59 *Ibid.*, p. 366.

60 A. MUÑOZ GONZÁLEZ i J. CATÀ i TUR, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Muñoz/Catà Ed., Madrid, 2005, pp. 27-36.

61 F. CASTELLVÍ, op. cit., 2002, vol. IV, p. 317.

amb ells. Els historiadors Muñoz i Catà han investigat les dures condicions carceràries que van patir:

[...] Van romandre aïllats, tancats sense veure la llum i sense parlar amb ningú durant els primers sis mesos, fins que van obtenir el permís per poder confessar-se i, més endavant, escoltar missa tots plegats els dies de festa. A més a més, convé remarcar que la Cort de Madrid no va preveure el manteniment dels presos dins dels presidis, ni amb aliments ni amb roba, ni tan sols un llit, que havien de llogar. Per menjar es van veure obligats a vendre els objectes personals que portaven, plats, culleres, forquilles, ganivets, canelobres d'argent, els anells, i fins i tot els vestits. Una part de la seva estada a la presó la van passar totalment despullats. Les malalties que patiren foren nombroses. [...] ⁶²

Aquesta humiliant situació va durar fins al febrer de 1719, quan els presos foren reagrupats a l'alcàsser de Segòvia.

El 4 de desembre del 1723 el general Basset va aconseguir, atés el seu deplorable estat de salut, un permís per a eixir de la presó sense abandonar la ciutat. Maians i Torres Eiximeno van sol·licitar el mateix benefici, però el ministre de Justícia Luis Miraval els ho va denegar. El secretari reial José de Grimaldo va consultar aquesta decisió amb el confessor del rei Gabriel Bermúdez, partidari de traslladar-los a altres ciutats de Castella. Mesos més tard, davant la insistència de Grimaldo, Miraval va recomanar d'enviar Maians a Lleó i Torres a Talavera. Però la cort va optar per Ayamonte i Cadis, respectivament. ⁶³

Finalment, no es produí el desplaçament per dos motius: la manca de diners per al trasllat i la pèssima salut de tots dos. Els anys de presidi havien fet malbé el seu estat físic i psicològic. Maians estava quasi cec ⁶⁴ i Torres no podia alçar-se del llit, necessitava l'ajut de Maians per poder valdre's. S'alimentaven dels pocs diners que rebia Torres i qualsevol separació hauria tingut conseqüències impredecibles. Van dirigir un memorial al rei, on suplicaven romandre units en cas de ser traslladats per a poder ajudar-se mútuament. El 3 de novembre de 1724, la cort va acceptar que pogueren eixir de l'alcàsser i tornar

62 A. MUÑOZ GONZÁLEZ i J. CATÀ i TUR, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Muñoz/Catà Ed., Madrid, 2005, p. 239.

63 A. MUÑOZ GONZÁLEZ i J. CATÀ i TUR, *25 presos polítics del 1714*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2011, pp. 91-92.

64 Sembla que fos a conseqüència d'haver estat mesos tancat a fosques.

només a dormir. El dia 8 de novembre, Maians pogué sortir definitivament de l'alcàsser de Segòvia.⁶⁵

A l'estudi de Muñoz i Catà s'assenyala que Francesc Maians era casat, tenia tres fills i que, mentre va romandre encarcerat, la seua família vivia d'almoïna. Hom suposa que, a l'igual de la resta d'empresonats, li degueren ser confiscats tots els béns, situació que va durar, com hem vist, fins que en 1725 es signà la Pau de Viena. Finalment, el 2 d'octubre del 1725 tots van ser alliberats.⁶⁶

Figurant amb l'uniforme del regiment Nostra Senyora dels Desemparats (Gentilesa de l'Associació de Miquelets del Regne de València).

Cal ressenyar que els presoners mai no van ser processats ni jutjats. L'absurd va arribar fins al punt que de vegades les autoritats, en resposta a les seues comunicacions, negaven de conèixer-los o de ser sabedors dels motius pels quals estaven detinguts.⁶⁷

Després de l'alliberament, Francesc Maians es dirigí a València per retrobar-se amb la família i posteriorment s'exilià a Viena, on en 1727 fou nomenat coronel⁶⁸ de l'exèrcit imperial de l'emperador Carles VI i se li concedí una pen-

65 A. MUÑOZ GONZÁLEZ i J. CATÀ i TUR, *25 presos polítics del 1714*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2011, pp. 92-93.

66 *Ibíd.*, pp. 50, 51 i 93.

67 A. MUÑOZ GONZÁLEZ i J. CATÀ i TUR, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Muñoz/Catà Ed., Madrid, 2005, p. 243.

68 C. PÉREZ APARICIO i A. FELIPO ORTS, "Un drama personal i col·lectiu. L'exili austriacista valencià", dins *Pedralbes. Revista de Historia Moderna*, núm. 18(2), Universitat de Barcelona, 1998, p. 339.

sió de 152,5 florins mensuals.⁶⁹ En 1752 va ascendir al grau de general de batalla (*Generalfeldwachtmeister*)⁷⁰ i ja en 1754 va ser premiat amb el títol de comte sobre el seu nom, és a dir, sense feu, convertint-se en el comte de Maians. Es desconeix la data de la seua mort.

El mateix camí va fer el coronel Torres Eiximeno qui, després d'instal·lar-se a Viena, fou nomenat conseller en el Suprem Consell d'Espanya i secretari del Reial Segell. En el seu testament signat en 1730, nomenava marmessor, entre d'altres, a Francesc Maians.⁷¹ Menys sort va tenir el general Basset, qui no pogué abandonar Segòvia per una invalidesa que el mantenia postrat al llit. Atés caritativament pels jesuïtes i menyspreat pels borbònics, Joan-Baptista Basset i Ramos, convertit mesos abans en tinent general per Carles VI, moria vell i en la misèria el 15 de gener del 1728.⁷²

5. EPÍLEG

El que en principi no era més que simple curiositat per conèixer la procedència del nom d'un carrer va originar aquesta breu investigació, la qual ens ha permès complementar alguns aspectes quasi desconeguts de la historigrafia local.

Hem aprofundit sobre la procedència d'un títol nobiliari que encara perviu: el comtat de Maians. També hem esbrinat els lligams olivers d'un il·lustre home d'estat, Luis Mayáns y Enríquez de Navarra i, com no, la dels seus descendents els Sanxis Maians. Personalment ha estat molt satisfactori recuperar la memòria d'aquesta família que visqué el seu protagonisme a les acaballes del XIX i durant la primera meitat del segle XX.

D'altra banda, hem conegut, gràcies a Castellví i el laboriós treball fet per diversos historiadors catalans, la figura del general Francesc Maians, valerós defensor de la causa austriacista, com també de les lleis i els privilegis que gaudien els territoris de la Corona d'Aragó abans del regnat de Felip V. El militar oliver va mantenir-se lleial al seu senyor, a pesar de la terrible repressió borbònica

69 A. ALCOBERRO, *L'exili austriacista (1713-1747)*, vol. II, Fundació Noguera, Barcelona, 2002, pp. 218-219.

70 A. SCHMIDT-BRENTANO, *Kaiserliche und k.k. Generale (1618-1815)*, Österreichisches Staatsarchiv/A. Schmidt-Brentano, 2006, p. 62.

71 C. PÉREZ APARICIO i A. FELIPO ORTS, *op. cit.*, p. 339.

72 El lloc i la data de la mort del general Basset van ser descoberts recentment pel marí i historiador Alfonso Ceballos-Escalera, segons publicava la revista *El Temps* en l'edició del 10 de març de 2009.

que hagué de patir. A Catalunya, Maians és reivindicat per sa lleialtat i valentia però, sobretot, per la dignitat amb què va afrontar el destí juntament amb altres companys d'armes. Una dignitat que mai no va perdre tampoc el poble pel qual lluitaren, malgrat haver estat trepitjada en 1707 a terres castellanès.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

FONTS

Articles

- CADENES, Núria (2009): “15 de gener del 1728”, dins *El Temps*, núm. 1.291, pp. 63-66.
- DELICADO MARTÍNEZ, Francisco Javier i Carolina BALLESTER HERNÁN (2002): “Ruina y recuperación del patrimonio artístico español: El legado valenciano”, dins *Ars Longa. Cuadernos de Arte*, núm. 11, Departament d’Història de l’Art, Universitat de València, p. 156.
- LEÓN SANZ, Virginia (1991): “Los españoles austriacistas exiliados y las medidas de Carlos VI (1713-1725)”, dins *Revista de Historia Moderna*, núm. 10, Anales de la Universidad de Alicante, p. 175.
- (2007): “Abandono de patria y hacienda. El exilio austracista valenciano”, dins *Revista de Historia Moderna*, núm. 25, Anales de la Universidad de Alicante.
- PÉREZ APARICIO, Carmen i Amparo FELIPO ORTS (1998): “Un drama personal i col·lectiu. L’exili austriacista valencià”, dins *Pedralbes. Revista d’Història Moderna*, núm. 18(2), Universitat de Barcelona, p. 339.
- RUIZ DE BUCESTA Y ÁLVAREZ, Manuel Luis (2009): “Un eminente alfareño: Leandro López-Montenegro y Virto de Vera”, dins *Boletín ARGH*, núm. 1, Fundación Dialnet, Logroño, p. 27.
- SÁNCHEZ DE LERÍN GARCÍA-OVIES, Teresa (2000): “Modesto López Otero, vida y obra”, Tesi doctoral, UPM, Madrid, pp. 126-130.

Hemeroteca

ABC.
BOE.
El Sol.
Gaceta de Madrid.
La Unión Vascongada.
Levante-EMV.

Arxius

Arxiu Històric Nacional (AHN)

Centre Documental de la Memòria Històrica
 PS-BARCELONA,915,8,1.
 PS-BARCELONA,619,1,4.
 Fiscalía del Tribunal Suprem
 FC-CAUSA_GENERAL,301,EXP.23.
 FC-CAUSA_GENERAL,1533,EXP.44.
 Universidad Central
 UNIVERSIDADES,4741,EXP.23.
 UNIVERSIDADES,6823,EXP.7.

Llocs web

Antepasados de Luis Antonio Ortiz de Pinedo
 (<http://ortizdepinedo.com>)

Compact Genealogy
 (<http://www.compactgen.com>)

Diputación Permanente y Consejo de la Grandeza de España
 (<http://www.diputaciondelagrandeza.es>)

BIBLIOGRAFIA

- ALCOBERRO, Agustí (2002a): *Lexili austriacista (1713-1747)*, vol. I, Fundació Noguera, Barcelona.
- (2002b): *Lexili austriacista (1713-1747)*, vol. II, Fundació Noguera, Barcelona, pp. 218-219.
- CASTELLVÍ, Francesc de (1997): *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, vol. I, Fundación Francisco Elías de Tejada, Madrid, pp 584-585 i 625.
- (1998): *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, vol. II, Fundación Francisco Elías de Tejada, Madrid, pp. 234, 244 i 458.
- (1999): *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, vol. III, Fundación Francisco Elías de Tejada, Madrid, pp. 40-41, 431 i 701.
- (2002): *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, vol. IV, Fundación Francisco Elías de Tejada, Madrid, pp. 129, 164, 250, 317, 351, 352 i 366.
- DD AA (1988): *Iniciación a la Historia de Oliva*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, València.
- FERNÁNDEZ-MOTA DE CIFUENTES, María Teresa (1984): *Relación de títulos nobiliarios*

vacantes y principales documentos que contiene cada expediente que, de los mismos, se conserva en el archivo de Ministerio de Justicia, Ed. Hidalguía, Madrid, p. 220.

LÓPEZ-NIETO Y MALLO, FRANCISCO (2006): *Honores y Protocolo*, El consultor de los Ayuntamientos y Juzgados, Madrid.

LUQUE GARCÍA, ANTONIO (2005): *Grandezas de España y títulos nobiliarios*, Ministerio de Justicia, Madrid.

MARTÍNEZ GALLEGO, FRANCESC ANDREU (2000): *Lluís Mayans i Enríquez de Navarra, 1805-1880. Liberalisme moderat, burgesia i Estat*, Serveis de Publicacions de l'Ajuntament, Ontinyent.

MESTRE SANCHIS, ANTONIO (1972): *Epistolario II. Mayans y Burriel*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, pp. 675-676.

- (1996): *Epistolario XIV. Mayans y los altos cuadros de la Magistratura y Administración borbónica, 1. (1716-1759)*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, pp. 508 i 566.

- (1999): *Don Gregorio Mayans y Siscar, entre la erudición y la política*, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, pp. 15-44.

MUÑOZ GONZÁLEZ, ANTONIO i JOSEP CATÀ I TUR (2005): *Repressió borbònica i resistència catalana*, Muñoz/Catà Editors, Madrid, 15 pp.

- (2011): *25 presos polítics del 1714*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 13 pp.

PÉREZ DE AZAGRA Y AGUIRRE, ANTONIO (1944): *Reseña genealógica sobre la Casa de Butrón Múgica*, Ed. Moderna, Bilbao.

SCHMIDT-BRENTANO, ANTONIO (2006): *Kaiserliche und k.k Generale (1618-1815)*, Österreichisches Staatsarchiv/A. Schmidt-Brentano, p. 62.

SOLER SALCEDO, JUAN MIGUEL (2011): *Nobleza española. Grandeza inmemorial 1520*, Vision Libros, Madrid.

ANNEX 1

SUCCESSIÓ DEL COMTAT DE MAIANS
(TÍTOL ESTABLERT EN 1719)

LUIS MAYÁNS Y PASCUAL**1R COMTE DE MAIANS**

└ VICENTE MAYÁNS BLASCO (*1733)

└ LUIS MAYÁNS BALBA (1762-1842)

└ LUIS MAYÁNS Y ENRÍQUEZ DE NAVARRA (1805-1880)

└ JOSEFA MAYÁNS Y CALVO DE LA PUERTA (*1839)

└ **ANA MARÍA SANCHIZ Y MAYÁNS (1873-1952)**

2A COMTESSA DE MAIANS

GONZALO SANCHIZ Y MAYÁNS (1871-1938)

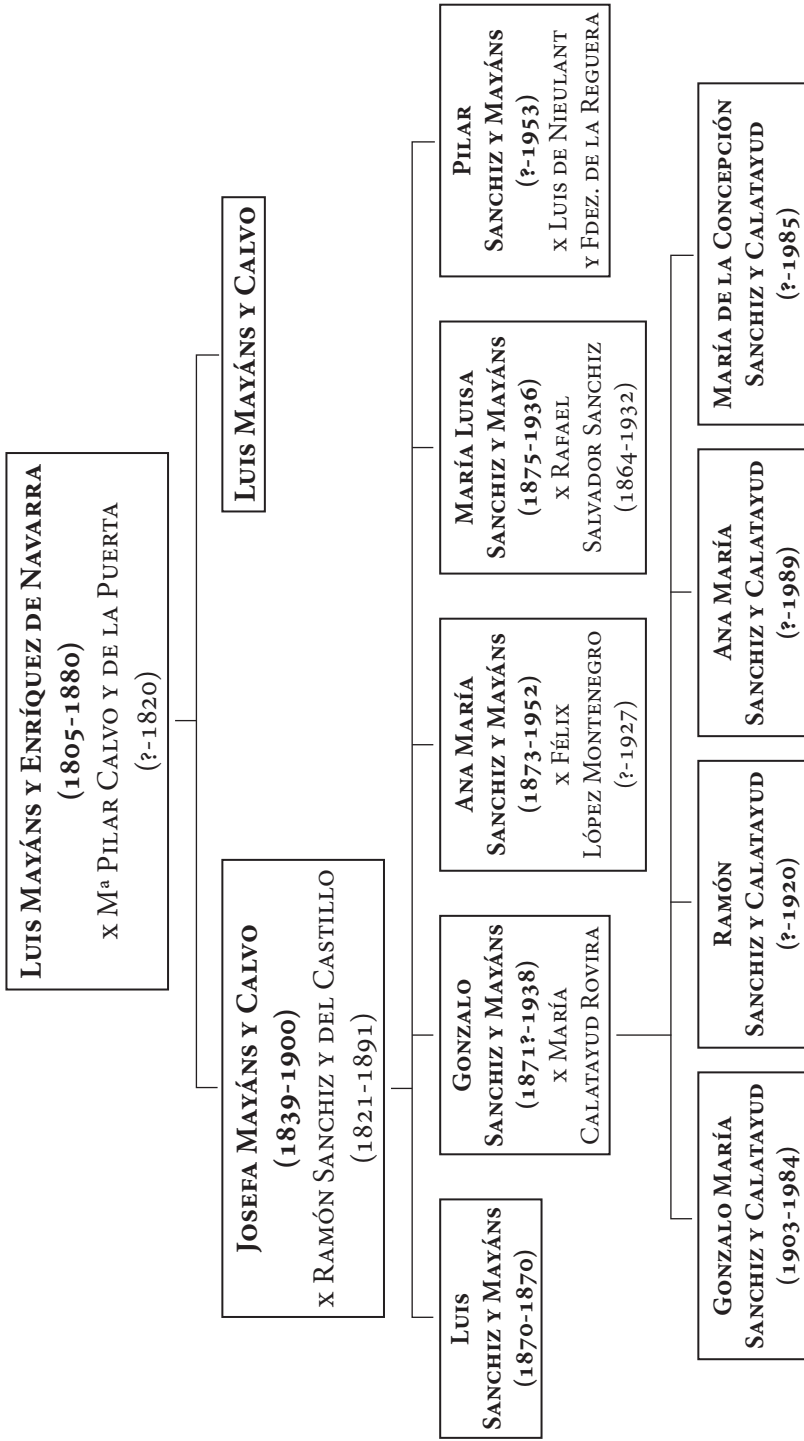
└ GONZALO MARÍA SANCHIZ Y CALATAYUD (†1984)

└ **GONZALO R. SANCHIZ Y MENDARO (*1946)**

3R COMTE DE MAIANS

ANNEX 2

ARBRE DELS DESCENDENTS DE LUIS MAYÁNS Y ENRÍQUEZ DE NAVARRA

LA CASA DEL MARXUCAL D'OLIVA: PROJECTE DE RESTAURACIÓ¹

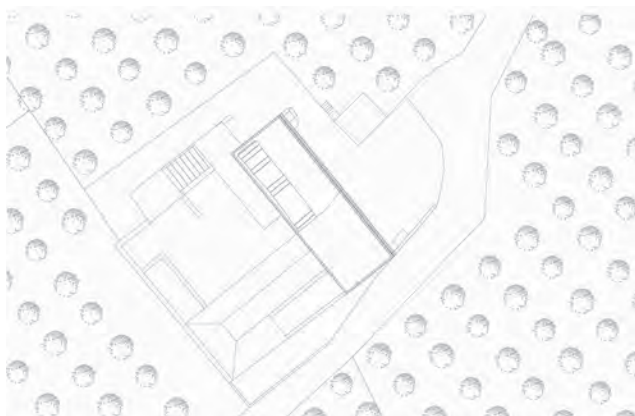
GUILLERMO BARGUES GUZMÁN, MARÍA JOSÉ COMPANY IBÁÑEZ,
 PEDRO DE LA PIEDRA CUBELLS, VICENTE GUILLEM BARBER,
 ANNA LLECHES CARDONA I MARÍA AMPARO MORANT RAMIRO
Alumnes d'arquitectura (ETSAV), curs 2010-2011
Universitat Politècnica de València

1. EMPLAÇAMENT

La casa del Marxucal se situa en les faldes de la serra de Mostalla, pròxima al barranc de la Cova, en la ciutat d'Oliva. Està ubicada en un entorn rural, on predominen els cultius de tarongers.

2. DESCRIPCIÓ DE L'EDIFICI I CONTEXT HISTÒRIC

En línies generals, el patrimoni cultural rural, sensible als canvis estructurals de la societat, està en vies de desaparició en un gran nombre de llocs. No és el cas d'Oliva, on encara es conserven un gran nombre de cases rurals similars al nostre objecte d'estudi, com són la casa del Rellotge o la casa del Petxino, entre moltes altres. Açò és a causa de la gran extensió del seu terme municipal, el qual conserva molta superfície rural encara que la ciutat haja crescut.

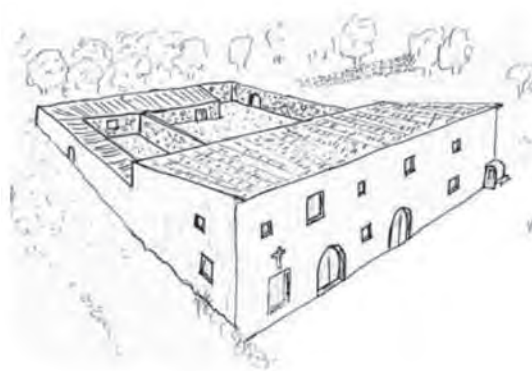
Entorn pròxim.

¹ Treball editat i traduït al valencià per Anna Lleches Cardona.

La construcció de la casa es va fonamentar en l'explosió demogràfica i l'auge econòmic de la mà de la seda i la canya de sucre. En la part posterior de la casa trobem un pati o corral que indica que en la casa també hi havia animals. Per tant, la utilitat de la casa era l'aprofitament dels recursos ramaders i agrícoles de la vall.

Es tracta d'una casa compacta, de dues crugies paral·leles a façana i habitatge en planta baixa, el tipus de casa rural més abundant en el territori valencià. Des de finals del s. XVI, però sobretot durant el s. XVII, comencem a tenir arquitectures construïdes amb línies de càrrega paral·leles a façana. La casa del Marxucal, emmarcada en la primera meitat de s. XVIII, està construïda quan aquest tipus d'estructura ja portava temps realitzant-se.

Es tracta d'una casa compacta, i per a definir-la cal estudiar la crugia, la seua manera de construir-se i la seua direccionalitat.

Les cases amb esquemes paral·lels a façana presenten una tradició constructiva, des de la qual es desenvolupen els esquemes classicistes que proposa la Il·lustració i amb ella s'estabilitza el tipus arquitectònic de casa rural en la geografia valenciana durant els segles XVIII i XIX. Aquestes cases alberguen diferents maneres de situar l'habitatge, i destaquen, com en el nostre cas, aquelles que el situen en la planta baixa i deixen la planta superior com andana o cambra d'emmagatzematge o de transformació de productes agraris.

Com que té dues crugies, la seua construcció es realitza amb tres murs de càrrega paral·lels a façana, de manera que sobre el mur central es practica una gran obertura que articula tots dos cossos d'edificació.

La condició de façana l'adquireix el mur anterior i els laterals els podem considerar com a testeres, encara que es tracten amb buits més petits.

Observem que la façana dóna una imatge de certa modernitat a causa de

l'absència de decoracions i de l'austeritat dels elements que componen l'arquitectura, pròxim a la racionalitat constructiva que domina el món rural, però també per les condicions formals que defineixen la seua arquitectura.

Al llarg del segle XVIII s'estructura un esquema d'organització espacial que ja era conegut i, fins i tot, utilitzat en l'arquitectura rural valenciana, com podem veure en els diferents edificis que ja es van construir amb dues crugies paral·leles a façana en el s. XVII. Aquest esquema s'estabilitza i es configura en una tipologia estable i s'articula a partir d'un eix transversal centrat en planta; eix sobre el qual se situen grans obertures en cadascun dels tres murs de càrrega i que defineixen en façana les portes d'accés principal i posterior.

La crugia es cobreix amb biguetes que treballen a flexió i els forjats recolzen directament sobre la línia de càrrega.

En la primera crugia se situaven dues estances, una per cada costat i amb les portes enfrontades. Concretament, en l'habitable de l'esquerra hi havia una capella-oratori, la Capella de Sant Tomàs de Villanueva, la qual va ser inaugurada en 1738 per la família Sanxis i en ella es van realitzar les visites pastorals de 1744.

En la façana exterior de la capella hi havia un crucifix, del qual es conserva la marca en la façana principal de la casa.

En aquesta capella es trobava, fins a 1997, un paviment d'alt valor pictòric però deteriorat pel pas del temps i pels fenòmens als quals estava exposat. És per això que es va decidir extraure'l per a restaurar-lo i exposar-lo en el Museu Arqueològic Municipal. Més endavant, en l'apartat de paviments, farem una explicació detallada.

La segona crugia quedava com un espai únic i en ell es trobava la llar en la part esquerra i l'escala en la dreta. Aquest espai es denominava la cuina, i en ell es desenvolupava la vida domèstica.

Els buits de la primera planta tenen grandària i forma variable. Pensem que pot ser a causa de la utilització de l'estança com a andana. El fet que hi haja buits de diferents grandàries i situats en diferents paraments afavoreix la ventilació creuada i permetien l'assecat dels productes hortícoles i evitava la putrefacció.

En la part posterior de la casa, i adossada a ella, podem trobar el corral, format per un pati quadrat tancat per tàpies, a les quals s'adossen en dos dels seus costats cossos d'una crugia coberts, que obrin cap al mateix pati i defineixen el que es denomina ras, on els animals estan o dormen al ras, i coberts o corrals coberts on dormen les cries.

La coberta de la casa és a una aigua i aboca a la façana posterior, és a dir al pati posterior. El sistema de recollida d'aigües pluvials de la teulada es fa mit-

jançant cisterna subterrània. Per això no s'aprecia canaló en la línia de carener.

Actualment la casa i el corral estan dividits en dues propietats per un mur, però ambdues pertanyen a la mateixa família. Sabem que la construcció del mur és posterior a la de la casa pel canvi de material i per la variació d'espessors, passant dels més de cinquanta centímetres en els murs de pedra, als vint centímetres en el mur divisor de blocs, fins i tot quinze centímetres en les zones on és de rajoles.

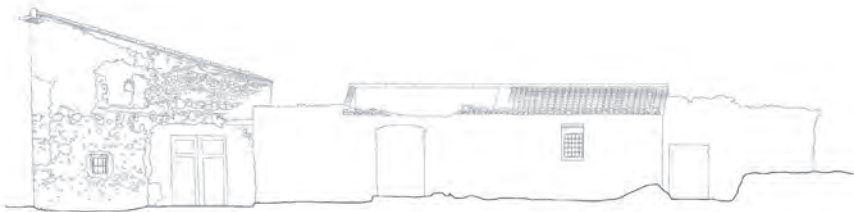
En el plànol adjunt es mostren les antigues titularitats dels cossos de la casa, però a dia d'avui pertany tot a la mateixa família (família Gregori-Orellana).

3. PLANIMETRIA DE L'ESTAT ACTUAL

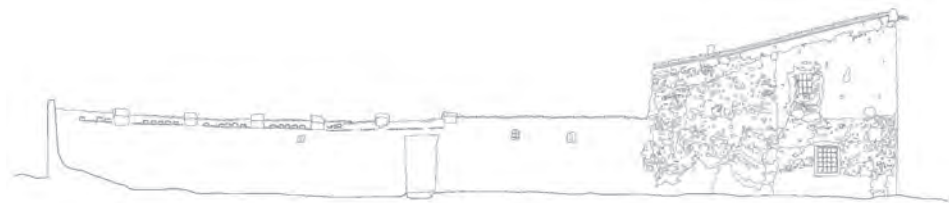
Alçat principal (Nord)

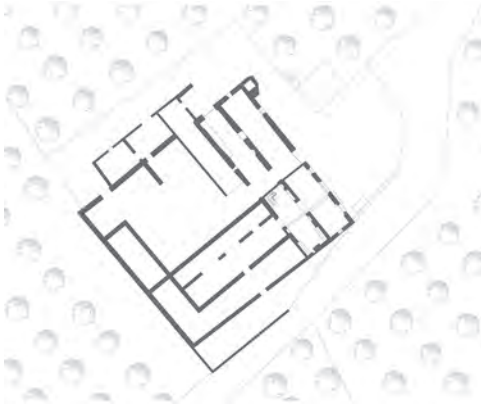
Alçat lateral dret (Oest)

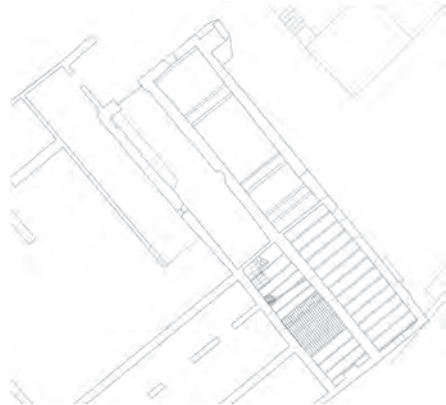
Alçat lateral esquerre (Est)

Planta baixa

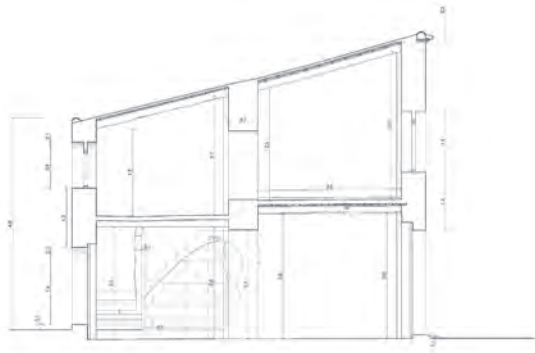
Planta primer forjat

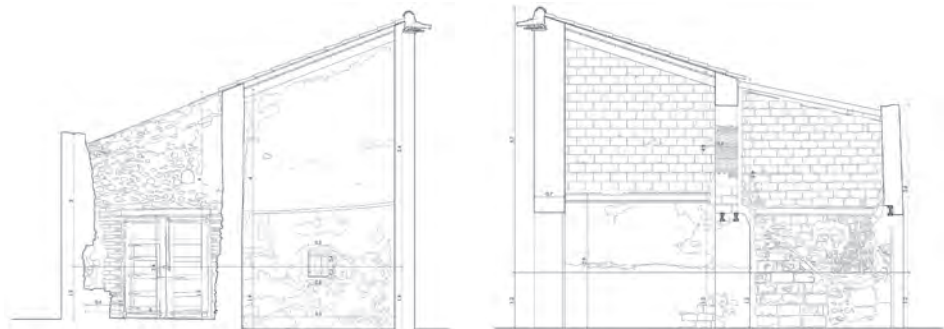
Planta forjat superior

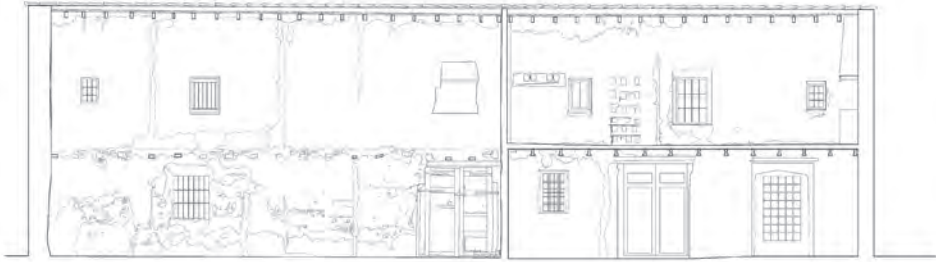
Secció 1a

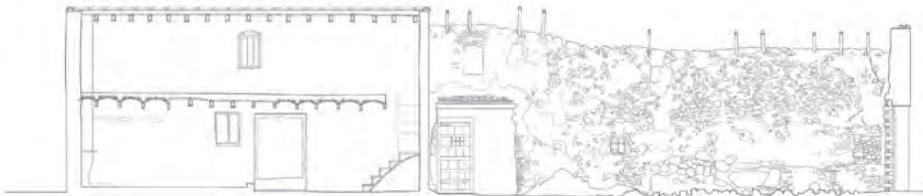
Secció 1b i 2

Secció 3

Secció 6

4. PAVIMENTS

A l'interior de la casa del Marxucal podem trobar una distinció entre dos tipus de paviment. A més, antigament es conservava un paviment d'especial interès per la seua decoració pictòrica, que descansa actualment al museu arqueològic de la ciutat, del qual més endavant parlarem detalladament.

Tipus 1

El primer tipus de paviment es tracta d'uns taulells ceràmics de dimensions 25x25 cm travat a portell. Trobem restes d'aquest tipus de paviment a la part dreta de la primera crugia i a la part esquerra de la segona.

A la primera crugia presenta major estat de desintegració, pel fet que aquesta part de la casa està permanentment oberta i exposada als fenòmens atmosfèrics com humitats. Tant el mur perimetral com la coberta presenten obertures que deixen entrar l'aigua de pluja, la qual és difícil d'evaporar pel fet que la major part de l'estança roman en ombra durant tot el dia, ja que està orientada a nord.

A la part de la casa que roman tancada presenta un millor estat de conservació.

No obstant això, al llarg de tot l'entramat, tant d'una zona com de l'altra, aquest paviment presenta esquerdes a causa de les càrregues suportades i al mateix desgast sofert pels més de 250 anys que han passat des que es va ubicar a l'interior de la casa.

Tipus 2

El segon tipus de paviment es troba adjacent al tipus anterior. Ocupa tot l'ample de la casa en les zones de pas directe, des de l'exterior al pati interior.

Es tracta de rajoles ceràmiques de dimensions 11x11 cm, travades també a portell.

Respecte a l'estat de conservació, també estan molt més deteriorades les de la part dreta que l'esquerra, pels motius abans explicats.

La junta en els dos tipus de paviments és d'aproximadament 5 mm.

4.1. Paviment ceràmic decoratiu de la casa del Marxucal

Es trobava en la part esquerra de la primera crugia, en la sala-capella. Es tracta d'un valuós paviment ceràmic valencià del segle XVIII, que actualment està exposat al Museu Arqueològic de la ciutat.

Les dades que apareixen a continuació les trobem en la *Memòria identificativa per a l'extracció del paviment ceràmic decoratiu de la casa del Marxucal*, realitzada per a l'extracció del paviment quan es produí la troballa d'aquest. La dita memòria ha estat facilitada pel seu autor, Vicent Burguera, arqueòleg municipal.

4.1.1. Antecedents: cessió del paviment i recuperació

El 8 de juliol de 1997, els propietaris de la casa signaren un acord amb l'Ajuntament d'Oliva. Aquest comprometia els propietaris a cedir el valuós exponent de patrimoni artístic valencià al consistori per a un període de deu anys. A més, l'autoritzava a exposar-lo al públic.

Prèviament a l'extracció, s'emprà un tractament previ de consolidació a fi de no agreujar l'estat original del paviment, ja que aquest presentava taulells bastant clivellats, exfoliació de vernís en els decorats, pèrdua de matèria i presència de concrecions i brutícia.

Després d'aquest tractament, i de l'alçament planimètric a escala i del calc a mida natural, es procedí a la numeració dels taulells per a la seua posterior extracció manual per sectors.

4.1.2. Característiques tècniques

Els taulells

El paviment ocupa una superfície de 13.15 m², i està format per un total de 334 taulells ceràmics dels següents tipus i disposició:

- Setze taulells envernissats de 22x22 cm que formen el motiu central i amb decoració vegetal estilitzada: una sanefa perimetral que emmarca un motiu floral rematat al mig per una flor de gira-sol. Els colors emprats són el groc, el blau, el verd turquesa, el marró clar i el blanc per al fons no decorat.
- Cent cinc taulellets quadrats i envernissats d'11,5x11,5 cm, disposats aïlladament entre taulells bescuitats i en falsa regla la major part; com a decoració, el pètal, en posició obliqua, d'una flor i amb les esmentades combinacions de colors sobre el fons blanc; aquests taulellets, en origen, són per a combinar-se en quatre, i es reproduïx així la decoració completa d'una flor amb els pètals disposats en aspa.
- Tres taulellets quadrats d'11x11 cm, amb decoració de flor completa amb els seus pètals i fulles, emmarcada per línies de manganés que limiten perimetralment un fons groc; els colors són els mateixos que en els casos anteriors i sobre el fons blanc.
- Dos taulellets quadrats d'11,5x11,5 cm, amb decoració de flor completa, amb els mateixos colors i en quadre delimitat per manganés però amb motiu diferent a l'anterior. Un dels taulellets ha perdut gairebé tota la decoració.
- Dos-cents set taulellets bescuitats de 24x24 cm, disposats en alternança amb els taulellets envernissats i dels quals se'n distingeixen dos tipus: uns amb patina rogenca més marcada i d'altres més clara.
- Un fragment de taulell envernissat del tipus 22x22 cm, amb part de motiu de la flor de gira-sol.

Tècnica

Els taulells envernissats pertanyen a produccions seriadades i comercialitzades, arreu de les terres valencianes durant el segle XVIII. La decoració aplicada sobre el vernís estannífer reproduïx amb destresa els motius vegetals i florals típics de l'època: les línies de manganés perfilen nítidament el contorn dels dibuixos i amb la consistència necessària; en alguns casos s'hi produï un corriment del vernís durant la vitrificació dels òxids, però és tan petit que no afecta al conjunt de la composició. Així mateix, la decoració reflecteix la policromia caracte-

rística d'aquesta centúria: els motius combinen diferents tonalitats de colors com el blau, el verd, el groc i l'ocre front al blanc estannífer de la superfície no pintada.

Disposició

La disposició dels taulells sobre el terra de l'habitació adquireix característiques pròpies dintre d'una concepció estàndard, pel que fa als paviments d'aquesta cronologia. La peculiaritat consisteix en la forma d'articulació de la resta de taulells entorn el motiu central (situat de manera equidistant als murs perimetrals).

El fet que hi haja alguns taulellets amb diferent decoració pot ser a causa d'una reparació posterior, en la qual es primara la substitució sobre el manteniment de l'ordre establert en la pavimentació original. Aquesta possibilitat es veu reforçada, perquè les reparacions de morter dels voltants eren clarament més recents que les atribuïdes a aquests taulells.

4.1.3. Característiques artístiques. Cronologia

Els taulells ceràmics envernissats i decorats del paviment del Marxucal són una mostra representativa, tant en els aspectes tècnics com en els decoratius, de la ceràmica arquitectònica valenciana del s. XVIII, i amb infinitat de variacions sobre una mateixa temàtica. Són temes freqüents i relacionables amb altres coneguts, però el que li confereix valor al paviment del Marxucal és precisament aquesta condició de pertànyer a una producció seriada i, per tant, de difícil conservació en l'actualitat fora de comptats edificis públics o religiosos on, entre els distints tipus de ceràmica arquitectònica que s'hi localitza, els paviments ceràmics són també un bé escàs.

5. DEGRADACIÓ DELS MATERIALS

5.1. Lluïts

Erosió

- Descripció: Fenomen pel qual la capa de calç que recobreix les façanes va desgastant-se i veu reduït el seu espessor.
- Causes: Es produeix per fenòmens atmosfèrics, com poden ser la pluja o el vent.

Pèrdua de material

- Descripció: Parts de les parets en les quals ja no trobem lluit.
- Causes: Les causes poden ser diverses: l'acció de l'home o que el fenomen d'erosió estiguera tan avançat, que al final es produïra la pèrdua del material.

Micro-vegetació

- Descripció: Elements orgànics (florit) que trobem en parts de l'edifici, principalment amb bastant humitat.
- Causes: La principal causa d'aquest element és l'aigua, ja siga de pluja o de l'ambient.

Alteració cromàtica

- Descripció: Parts del mateix material del lluit o esquerdejat del mateix color, que amb el pas del temps han anat variant el seu color fins a ser diferents un de l'altre. Parts de l'esquerdejat o del lluit que ha variat el seu color respecte del lluit general.
- Causes: Es produeix per l'acció dels fenòmens atmosfèrics (pluja, vent, assolellament). A més, té diferent acció depenent del tipus de material.

Fissuració

- Descripció: Formació de fissures i esquerdes en el material.
- Causes: Pot produir-se per diferents causes, com la retracció del material en assecar-se. Però en aquest cas, les esquerdes que trobem són causades per la tècnica constructiva emprada (fissures entre tongades diferents) i per l'excessiva erosió del material.

5.2. Fusteries

Pèrdua de material

- Descripció: Parts que originalment tenia la fusta i que actualment li falten.
- Causes: Les causes són diverses: falta de tractament adequat de la fusta segons les condicions d'assolellament i humitat, a les quals està exposat, i l'acció d'insectes xilòfags i l'acció de l'home.

Insectes xilòfags

- Descripció: Organismes que s'alimenten de la fusta i li fan malbé en distints graus, segons el tipus d'insectes.
- Causes: Presència d'aquests insectes. El grau d'afectació varia segons si-guen anòbids o curculiònids. Aparentment no hem trobat termites.

Oxidació de la fusta

- Descripció: Aparició d'òxid en els elements metàl·lics incrustats en la fus-teria, com claus o panys.
- Causes: Contacte dels elements metàl·lics amb l'oxigen de l'aire durant un llarg període de temps, sense rebre el tractament adequat.

Oxidació del reixat

- Descripció: Aparició d'òxid en les reixes de les obertures.
- Causes: Contacte dels elements metàl·lics amb l'oxigen de l'aire durant un llarg període de temps, sense rebre el tractament adequat.

Putrefacció

- Descripció: Afectació important de la fusta.
- Causes: Combinació de la humitat amb l'acció dels insectes.

Alteració cromàtica

- Descripció: Canvi de la coloració d'una zona respecte a la resta del material.
- Causes: La causa més probable és l'assolellament excessiu.

5.3. Ceràmics

Fractura

- Descripció: Trencament de les peces ceràmiques.
- Causes: La principal causa és la intervenció de l'home i la degradació pel pas del temps.

Pèrdua de material

- Descripció: Forats que trobem en l'element per la falta d'algunes peces.
- Causes: La causa principal és la intervenció de l'home en l'edifici i la degradació pel pas del temps.

Microvegetació

- Descripció: Elements orgànics (florit) que trobem en parts de l'edifici, principalment amb bastant humitat.
- Causes: La principal raó d'aquesta és l'aigua, ja siga de pluja o de l'ambient, principalment la primera.

5.4. Morters

Pèrdua de material

- Descripció: Falta de morter en les juntes.
- Causes: Erosió pel pas del temps i per l'acció dels fenòmens atmosfèrics.

6. TÈCNiques CONSTRUCTIVES

Argamassa tipus 1

- Descripció de l'element: Argamassa que completa les últimes tongades del mur en la seua part superior. Es conjuga amb còdols en la meitat superior del mur.
- Materials: Calç: conglomerant principal.
Fang: àrid i aigua que formen la pasta de l'argamassa.

Argamassa tipus 2

- Descripció de l'element: Argamassa que completa les últimes tongades del mur en la seua part superior. Es conjuga amb files de rajoles que donen acabat al mur vora les teules
- Materials: Calç: conglomerant principal.
Fang: àrid i aigua que formen la pasta de l'argamassa.

Formigó encofrat

- Descripció de l'element: Argamassa que completa les últimes tongades del mur en la seua part superior.
- Materials: Calç: conglomerant principal.
Àrid fi, àrid gros i còdols.

Biguetes de fusta en forat

- Descripció de l'element: Biguetes de fusta de secció rectangular perpendiculars al plànol de façana, i introduïdes en forats en el mur de maçoneria encofrada.
- Materials: Biguetes. Dimensions: Secció: 80x160 mm.
Longitud: 3,3 m.

Biguetes de formigó

- Descripció de l'element: Biguetes de formigó pretesat.
- Materials: Biguetes. Dimensions: Secció: 129x180 mm.
Longitud: 3,3 m.

Pintat

- Descripció de l'element: Capa de pintura impermeabilitzant, aplicada en la part baixa del mur mitger entre els dos habitatges, en un intent de cobrir la humitat ascendent del terreny.
- Materials: Pintura: coloració gris, aplicada en una sola capa.

Forja i enreixat

- Descripció de l'element: Treball de forja en l'enreixat de buits de finestra i en els passadors, les frontisses i els panys de les portes.
- Materials: Ferro forjat.

Fusteria

- Descripció de l'element: Ús de la fusta, tant en estat natural per a formar les llindes dins del mur de maçoneria, com treballada en les fusteries de

portes i finestres i per a la formació de forjats de fusta en les plantes primera i de coberta.

- Materials: Fusta natural llaurada o directament clavada.

Teula ceràmica

- Descripció de l'element: Teules àrabs en les cobertes i en els cavallons dels murs que envolten el pati posterior.
- Materials: Teula Ceràmica. Dimensions: L: 50 cm.
H1: 5 cm.
H2: 7 cm.
T: 1 cm.

Morter de calç general dels murs

- Descripció de l'element: Morter de calç que serveix d'esquerdejant als murs de maçoneria encofrada en l'exterior preferentment. S'utilitza calç aèria com a conglomerant principal i distints àrids. Superficialment emblanquinat. Gruix de la capa de 3 cm.
- Materials: Calç; conglomerant principal.
Àrid.

Morter de ciment 1

- Descripció de l'element: Morter ric en ciment emprat amb profusió en façana, per a omplir buits i diferents reparacions.
- Materials: Ciment: conglomerant principal.
Àrid fi.

Morter de ciment 2

- Descripció de l'element: Morter de ciment amb una dosificació baixa i àrids de tonalitats clares. Emprat en intervencions que daten de l'últim mig segle.
- Materials: Ciment: conglomerant principal.
Àrid fi.

Morter de ciment 3

- Descripció de l'element: Morter de ciment amb una dosificació baixa i

àrids de tonalitats clares. Emprat en intervencions que daten de l'últim mig segle. Es diferencia d'altres morters semblants per una major grandària de l'àrid.

- Materials: Ciment: conglomerant principal.
Àrid fi.

Morter de ciment 4

- Descripció de l'element: Morter de ciment amb gran contingut de graves que ha adquirit una tonalitat rogenca. El trobem en intervencions dels anys 60.
- Materials: Ciment: conglomerant principal.
Àrid fi: grava amb grandària màxima de l'àrid de 8 mm.

Pintura de calç

- Descripció de l'element: Emblanquinat amb calç viva com a revestiment o capa d'acabat de la façana sobre esquerdejat de morter de ciment.
- Materials: Calç viva.
Aigua.

Còdols de maçoneria

- Descripció de l'element: Còdols, pedres de forma principalment arrodonida que s'empren en la confecció dels murs de maçoneria encofrada que constitueixen l'habitatge.
- Materials: Còdols: grandària mitjana 25 cm.

Rajola ceràmica

- Descripció de l'element: Rajola ceràmica de diferents èpoques i factures, des de rajola massissa de conformat manual, que forma els arcs de descàrrega inserits en el mur per a obrir els buits, fins a rajola ceràmica industrialitzada en les noves construccions, com farcits, envans de cantell o noves obertures.
- Materials: Rajoles. Massissa: 235x110x 25 mm i 135x110x45 mm.
Doble buit: 350x180x75 mm.
Triple buit: 243x108x107 mm.

Mur tipus 1: maçoneria encofrada

- Descripció de l'element: El mur està construït mitjançant una maçoneria de rebles de pedra amb argamassa de fang i calç. Els brancals i llindes dels buits es construeixen mitjançant rajoles aparellades. Es recobreix amb un esquerdejat de calç i amb pintura de calç blanca.
- Materials: Pedra. Dimensions diverses: diàmetres entre 20 - 250 mm.
Forma arrodonida.
Ceràmic: Rajola massissa. Dimensions: 235x110x25 mm.
235x110x45 mm.
Farcit: argamassa de fang i calç.
Esquerdejat: calç.
Pintura: pintura blanca de calç.

Brancals i llindes de les obertures: fàbrica de rajola

- Descripció de l'element: Fàbrica de rajola de diverses grandàries i amb diferents materials que es disposa per a formar els brancals i llindes dels buits i arcs. Aquests apareixen vistos en algunes parts del mur, per la degradació del mateix o per l'obertura de nous buits. Es disposen de diverses formes (apilats i travats amb el mur).
- Materials: Ceràmic: rajola massissa. Dimensions: 235x110x25 mm.
235x110x45 mm.
Morter de ciment. Espessor juntes variable, d'1 a 2 cm.
Argamassa de fang i calç. Espessor juntes variable, d'1 a 6 cm.

Mur tipus 2: de fàbrica

- Descripció de l'element: Mur que tapa un arc anterior per a conformar una finestra. Es compon de filades de pedra amb verdugades de rajola, en les quals s'utilitza un formigó de calç.
- Materials: Pedra. Dimensions: diàmetres des dels 20 mm fins als 250 mm.
Forma arrodonida.
Ceràmic: Rajola massissa. Dimensions: 280x150x30 mm.
Formigó de calç.

Mur tipus 3: de fàbrica de rajola

- Descripció de l'element: Fàbrica de rajola situada entre la part habitable i

la no habitable. Es compon d'una fulla de rajola doble buida, situada de cantell. Aquest es deixa vist en la part no habitable i en l'habitable es recobreix amb un lluït.

- Materials: Ceràmic: Rajola doble buida. Dimensions: 350x180x75 mm.
Mortor de ciment. Espessor juntes: 1 cm.
Lluït: blanc, de calç.

Mur tipus 4: mur de fàbrica de blocs de formigó

- Descripció de l'element: Fàbrica de blocs de formigó prefabricats, que es compon d'una fulla i que separa la part habitable de la no habitable. Aquests es reben amb mortor de ciment. En algunes parts queda vist i en altres es tapa amb un lluït.
- Materials: Blocs: formigó prefabricat. Dimensions: 400x200x200 mm.
Mortor de ciment. Espessor juntes: 1 cm.
Lluït: blanc, de calç.

Mur tipus 5: de fàbrica de rajola

- Descripció de l'element: Fàbrica de rajola que se situa per a obrir una porta en la façana. Es realitza mitjançant rajola ceràmica triple buida, rebuda amb mortor. Les rajoles es col·loquen a soga i algunes es traven per a formar el brancal de l'obertura.
- Materials: Ceràmic: rajola triple buida. Dimensions: 243x108x107 mm.
Mortor de ciment.

Tancament de pavés

- Descripció de l'element: Obertures de finestres tancades mitjançant blocs de pavés dipositats sobre juntes de mortor pegament blanc. Aquest s'utilitza en les obertures de finestra de planta baixa de la part habitable.
- Materials: Blocs: pavés. Dimensions: 190x190x180 mm.
Juntes: Mortor pegament blanc. Espessor: 2 cm.

Finestra 1: fusta amb forja metàl·lica

- Descripció de l'element: Obertura en la qual es col·loca un marc de fusta amb un enreixat metàl·lic format per quatre barres de secció quadrada en

- horitzontal i dues verticals que s'encreuen.
- Materials: Metall: ferro. Secció barres: 13x13 mm.

Finestra 5: fusteria

- Descripció de l'element: Obertura amb fusteria en el qual sols queden el marc, un tros de llistó i dues frontisses.
- Materials: Fusta. Dimensions marc: secció de 60x55 mm.

Finestra 6: fusteria amb forja metàl·lica

- Descripció de l'element: Obertura en la qual es disposa fusteria amb una reixa metàl·lica formada per dues barres en vertical i tres en horitzontal de secció quadrada que generen nou forats. Aquesta es complementa en la part interior amb una malla metàl·lica.
- Materials: Fusta. Dimensions marc: secció de 60x65 mm.
Metall: ferro. Secció barres de 15x15 mm.

Finestra 7: fusteria amb forja metàl·lica

- Descripció de l'element: Obertura en la qual es disposa una fusteria amb un enreixat metàl·lic format per tres barres en vertical i dues en horitzontal de secció quadrada que formen dotze forats. També té una porta interior i es complementa en l'exterior amb una malla metàl·lica.
- Materials: Fusta. Dimensions marc: secció de 50x70 mm.
Espessor porta: 38 mm.
Metall: ferro. Secció barres de 15x15 mm

Finestra 8: fusteria amb forja metàl·lica

- Descripció de l'element: Obertura en la qual es disposa una fusteria amb porta i un enreixat metàl·lic format per tres barres en vertical i dues en horitzontal de secció quadrada que generen dotze forats. Aquesta es complementa en l'exterior amb una malla metàl·lica.
- Materials: Fusta. Dimensions marc: secció de 57x50 mm.
Espessor porta: 35 mm.
Metall: ferro. Secció barres: Verticals: 20x20 mm.
Horitzontals: 25x25 mm.

Finestra 9: fusteria amb forja metàl·lica

- Descripció de l'element: Obertura amb fusteria amb porta en el qual es col·loca una reixa formada per una única barra vertical. En la part exterior es disposa un malla metàl·lica.
- Materials: Fusta. Dimensions marc: secció de 50x105 mm.
Espessor porta: 35 mm.
Metall: ferro. Secció barres: circular de 20 mm de diàmetre.

Finestra 10: fusteria amb forja metàl·lica

- Descripció de l'element: Obertura en la qual es disposa una fusteria amb una reixa metàl·lica formada per dues barres en vertical de secció quadrada que formen tres forats. Té una porta bastant deteriorada.
- Materials: Fusta. Dimensions marc: secció de 60x70 mm.
Espessor porta: 35 mm.
Metall: ferro. Secció barres: 15x15 mm.

Porta 1: fusteria

- Descripció de l'element: Porta de dues fulles realitzada amb fusta, una de les fulles té una portella de pas. Té diversos ferratges de ferro.
- Materials: Fusta. Dimensions: dues fulles de 1352x2350x75 mm.
Metall: ferro de les frontisses i dels panys.

Porta 2: fusteria

- Descripció de l'element: Porta de dues fulles realitzada amb fusta. Una de les fulles té una portella de pas. Té diversos ferratges. Pertany a l'arc de la façana que dona accés a la part no habitable.
- Materials: Fusta. Dimensions: dues fulles de 884x2446x70 mm.
Metall: ferro de les frontisses i dels panys.

Porta 3: fusteria

- Descripció de l'element: Porta de fusta que tanca l'obertura al pati posterior de la part habitable de l'habitatge. Construïda amb taulers verticals, sobre un bastidor de llistons amb taulers transversals que uneixen els

muntants del bastidor. Les frontisses i el pestell corredís de ferro són els ferratges principals. Presenta diferents faltes de material per trencament dels taulers verticals.

- Materials: Fusta. Dimensions: una fulla de 890x1982x75 mm.
Metall: ferro de les frontisses i dels panys.

Porta 4: fusteria

- Descripció de l'element: Obertura amb una porta de fusta en la qual es conserva únicament una de les fulles. Franqueja el pas de la part no habitable de l'habitatge al pati interior i permetia el pas de carros.
- Materials: Fusta. Dimensions: una fulla de 975x2803x70 mm.
Metall: ferro de les frontisses i dels panys.

Porta 5: fusteria

- Descripció de l'element: Obertura de porta realitzada amb fusta. És de poca altura i de poca amplària en relació amb l'espessor del mur.
- Materials: Fusta. Dimensions: Fulla de 485x1605x70 mm.
Obertura de 585x1685x560 mm.
Metall: ferro de les frontisses i dels panys.

Porta 6: fusteria

- Descripció de l'element: Obertura amb porta de fusta de dues fulles amb serralleria de ferro. Es disposa en un buit practicat posteriorment.
- Materials: Fusta. Dimensions: dues fulles de 953x2300x70 mm.
Metall: ferro de les frontisses i dels panys.

Forjat tipus 1: bigueta amb bards

- Descripció de l'element: Forjat de planta primera situat en la part davantera de la part habitable. Està constituït per biguetes pretensades de formigó, amb bards ceràmics sobre els quals es situa una capa de compressió de formigó.
- Materials: Formigó: Biguetes pretensades. Dimensions: secció de 110x180 mm.
Capa de compressió. Espessor: 70-80 mm.
Ceràmic: bards. Dimensions: 30x180x700 mm.

Forjat tipus 2: bigueta amb bards

- Descripció de l'element: Forjat realitzat amb biguetes ceràmiques realitzades in situ en les quals es col·loquen les armadures i es farceixen de formigó. Sobre aquestes es disposen els bards ceràmics amb una capa de compressió de formigó. El conjunt està pintat per la part inferior amb pintura de calç.
- Materials: Ceràmic: Biguetes realitzades in situ amb armadura i formigó.
Secció: 110x180 mm.
Bards. Dimensions: 30x180x700 mm.
Metall: armadures de ferro col·locades en els buits de les biguetes i farcits amb formigó.
Formigó: capa de compressió. Espessor: 100 mm.
Calç: pintura de calç per la part inferior.

Forjat tipus 3: bigueta amb bards

- Descripció de l'element: Forjat de planta baixa de la part habitable de l'habitatge realitzat mitjançant biguetes de fusta amb revoltos de rajola ceràmica i farcit de formigó. Per la part inferior es pinta amb pintura de calç.
- Materials: Fusta: Biguetes. Secció: 60x160 mm.
Ceràmic: revoltos de rajola.
Formigó: capa de compressió. Espessor: variable.
Calç: pintura de calç per la part inferior.

Forjat tipus 4: biguetes amb taulers

- Descripció de l'element: Forjat de planta de coberta de la part davantera de la part habitable i una petita part de la no habitable formada per biguetes de fusta, amb llistons de fusta i taulers de fusta. Sobre aquests se situa una capa de compressió de formigó.
- Materials: Fusta: Biguetes. Secció: 80x160 mm.
Llistons. Secció: 50x16 mm.
Taulers. Secció: 150x300 mm.
Formigó: capa de compressió. Espessor: 100 mm.

Forjat tipus 5: bigueta amb bards

- Descripció de l'element: Forjat de la coberta de la part no habitable da-

vantera i d'un fragment de forjat de planta primera de la part habitable. Es compon de biguetes de fusta amb bards ceràmics i una capa de compressió de formigó. Aquest apareix pintat per la cara inferior amb pintura de calç en la part habitable.

- Materials: Fusta: Biguetes. Secció: 80x160 mm.
Ceràmic: Bards. Dimensions: 180x700x30 mm.
Formigó: capa de compressió. Espessor: 100 mm.

Escala: volta paredada

- Descripció de l'element: Escala de dos trams amb replanell, realitzada mitjançant la tècnica de volta paredada o catalana. Es realitza amb dues fulles de rajola, la primera rebuda amb escaiola i la de damunt amb morter. Es realitzen els escalons amb rajola i el buit que queda entre la volta i els escalons es farceix amb rebles. La traça de l'escala la podem veure en la part no habitable.
- Dimensions escala: Petjada: 27 cm.
Contrapetjada: 22,5 cm.
- Materials: Ceràmic: dues fulles de rajola de la volta i els escalons.
Rebles: trossos de teules, pedres, etc. com a farcit del buit entre la volta i els escalons.
Escaiola: per a rebre la primera fulla de la volta.
Morter: per a rebre la segona fulla i els escalons.

7. DANYS ESTRUCTURALS, QUADRES DEFORMATIUS

7.1. Façana principal

Els desploms nets de la part superior del mur són els de major elongació i ens permeten llegir una torsió de la meitat superior de la façana, amb un desplom del vèrtex esquerre cap a la part posterior de l'edifici i un desplom del vèrtex dret cap a l'exterior del plànol de façana. La part inferior del mur es troba sòlidament encastat en el vèrtex Oest, en la construcció del pou que actua com a mur de gran rigidesa impeding els desplaçaments. En el vèrtex Est, la part baixa del mur s'integra amb el talús que conforma el camí rural ascendent que voreja l'edifici, amb un efecte equivalent al del pou sobre les deformacions que apareixeran solament a partir de la cota d'1,2 m.

Com a punts singulars i més accessible, hem mesurat els desploms en els

vèrtex de l'edifici i les deformacions i danys estructurals en l'arc de façana que forma l'accés al segon habitatge.

Arc de fàbrica de rajola

L'arc presenta la falta, per picat i demolició, de la rosca interior de rajola per a eixamplar i permetre el pas de carros a l'interior del segon habitatge. Malgrat aquest dany, causat per una intervenció de l'home, la traça reconegible de l'arc original no presenta cap deformació (mesurada sobre cinc punts). Açò ens ofereix un elevat nivell de confiança en la construcció històrica ja que les fissures o esquerdes en la part superior del mur que carrega en l'arc són pràcticament imperceptibles.

7.2. Façana Est

El desplom mesurat en el vèrtex de les façanes Nord i Est denoten una deformació del mur en la part superior, amb caiguda cap a l'interior de l'habitatge

7.3. Façana Oest

El desplom mesurat en el vèrtex de les façanes Nord i Oest denoten una deformació del mur en la part superior, amb caiguda cap a l'interior de l'habitatge.

7.4. Façana interior longitudinal segona crugia

Mesurem el desplom del mur en vuit punts. Observem que la diferència de l'altura de coronació és molt gran, inclús evident a simple vista. Açò s'ha donat a causa de la pèrdua d'un mur perpendicular de lligam entre els dos murs longitudinals de la crugia, i que la coberta ha desaparegut quasi per complet i sols queden algunes de les biguetes. Com que s'han perdut aquests dos elements de trava entre els murs longitudinals, aquest mur ha anat desplomant-se progressivament cap enrere, especialment en els estrats més superiors, probablement més degradats per l'acció de la intempèrie. A més, la falta del mur de lligam es percep en la rotació diferencial del mur: en la part esquerra, el mur té un desplom molt menor i una lleugera inclinació cap avant; en la dreta, el mur té un desplom cap enrere cada vegada més gran, en especial en la part central

perquè a penes té biguetes de coberta que el falquen.

Alçats interiors laterals

En l'alçat lateral esquerre, no s'observa cap desplom ni altres danys estructurals. Açò és a causa de la seua trava a les crugies de l'habitatge adossat.

En l'alçat lateral dret, es percep un desplom bastant gran en la part superior, des del llindar fins a la coronació del mur. Els brancals estan perfectament aplomats. La causa d'açò és que el mur superior pertany a la fase original de construcció, mentre que la part inferior ha estat modificada posteriorment amb uns pilars de rajola i un llindar de formigó prefabricat, els quals han estat posats en l'obra amb molt de compte. Actualment no han sofert encara un gran deteriorament.

7.5. Façanes interiors transversals

Alçat transversal esquerre

En aquest alçat, s'observa que l'estructura en general està ben aplomada i sense rotacions perquè fita amb l'habitatge contigu, el qual li confereix estabilitat.

En la primera crugia, no s'aprecien desploms importants en els murs interiors, ja que la coberta protegeix dels efectes climatològics i falca els murs longitudinals.

En la segona crugia, s'aprecia un lleuger desplom del mur exterior cap a dins, resultat de no estar falcat per la coberta i un mur de compartimentació, ambdós desapareguts.

També s'observa un lleuger descens de la biga, visible en l'alçat, possible influència del desplom del mur cap a dins..

Alçat transversal dret

En aquest alçat, igualment s'observa que en la crugia que dona a la façana principal no hi ha desploms per l'estabilitat de la coberta. En canvi, en la crugia a la intempèrie observem que el deteriorament dels murs ha produït un bombament en el mur intermedi, o bé una pèrdua de material de la part superior i té unes diferències d'espessor considerables en l'arrencada. El mur dret presenta un desplom important cap a fora, especialment quan s'acosta al mur transversal de façana, segurament per la falta de trava de la coberta.

8. MEMÒRIA CULTURAL

En primer lloc, per a poder fixar els criteris d'intervenció adequats per al nostre projecte, hem d'analitzar en què consisteix, quins valors de patrimoni posseeix i quins d'ells volem preservar especialment a la nostra restauració. Una vegada prioritzats els objectius, hem de fer una reflexió sobre les diferents línies ideològiques, extraient de cadascuna d'elles els seus aspectes positius i negatius per a conformar la nostra conclusió i línia a seguir. Finalment, aplicarem aquestes idees recollides al nostre projecte per elaborar-lo d'una forma coherent.

8.1. Aspiracions culturals

En una anàlisi de l'edifici, observem que és una casa de poble als afores d'Oliva, amb un entorn i una construcció de tipus rural. El seu ús era el d'habitatge, de manera que no tenia un ús ni un significat simbòlics i responia a fins completament pràctics i no artístics. Per tant, pensem que la nostra línia d'actuació s'ha de centrar en mantenir aquest valor d'arquitectura com a document històric, en què es rescata la història de la construcció (materials, tipologies constructives...), l'empremta dels hàbits de vida del moment, etc. El valor artístic, en canvi, no ens sembla una de les nostres prioritats, ja que l'edifici mai va tenir unes pretensions artístiques més enllà del gust estètic propi de la seua tipologia.

Quant als valors d'antiguitat i autenticitat, sí que els considerem importants, ja que no ens semblen adequats els falsos històrics, i creiem que l'essència del nostre edifici es basa en la seua evolució al llarg del temps. D'altra banda, considerem que el nostre edifici encara pot tenir un valor funcional i social, perquè aquest ús el faria útil, i el fet d'habitar-lo contribuiria al seu manteniment, fet que ens sembla essencial. En relació amb aquesta utilització, creiem que a més es pot obtenir un valor econòmic directe de l'edifici, ja que una de les nostres idees és convertir una part d'ell en un petit hostel, que pugui rendibilitzar la restauració. No obstant això, aquest objectiu és secundari.

En conclusió, els valors que ens pareix necessari tractar en aquest projecte són:

- Valor històric.
- Valor d'autenticitat.
- Valor d'antiguitat.
- Valor funcional/social.
- Valor econòmic.

8.2. Anàlisi de les línies teòriques i elaboració de criteris de projecte

Ara reflexionarem sobre les diferents postures ideològiques que han tingut lloc al llarg de la història, per extreure els nostres propis principis.

Les primeres idees sobre restauració van sorgir a França entre els segles XVIII i XIX de la mà de Quatremère de Quincy i Viollet-le-Duc.

Els conceptes fonamentals del pensament de Quatremère de Quincy són:

- Diferència entre reproducció creativa (escultural) i mecànica (arquitectura).
- Diferenciació de la intervenció per a no falsificar una obra (intervencions de Stern i Valadier).
- Necessitat de manteniment continu de l'edifici.
- Lluita contra l'èspoli i conservació de les obres en el seu propi lloc d'origen.

Totes aquestes idees ens semblen adequades, encara que creiem que el seu pensament encara està poc evolucionat i no s'endinsa molt en els aspectes de què conservar, què substituir i com fer-ho, ja que és un dels primers a parlar de restauració. Destaquem positivament la no reproducció creativa (inventar alguna cosa no coherent amb la preexistència), el rebuig als falsos històrics i la necessitat del manteniment.

Sobre aquestes idees evoluciona el pensament de Viollet-le-Duc. El seu concepte fonamental sobre la restauració és que “restaurar un edifici no és mantenir-lo, reparar-lo o refer, és restituir a un estat complet que potser no ha existit mai”. No pretén llavors tornar l'edifici a una condició primigènia o intermèdia entre les seues diverses fases, sinó a una condició ideal, gràcies al coneixement de l'edifici i dels estils històrics. Nosaltres, encara que entenem aquesta idea, no estem totalment d'acord amb ella, ja que creiem que posa massa èmfasi en l'harmonia i unitat en estil de l'edifici, oblidant completament les seues possibles fases d'evolució, que també poden tenir molt d'interés.

Els seus conceptes fonamentals són:

- Reconstrucció en estil de las parts faltants.
- Construcció en estil de parts noves.
- Eliminació completa de les fases evolutives de l'edifici.
- Privilegia la idea sobre la matèria.

Nosaltres considerem que l'objectiu de la restauració no és la necessitat de situar l'edifici en un estat ideal, amb un estil que el situe en un punt concret en el temps, sinó que l'edifici pot mostrar la riquesa de la seua evolució, amb els diferents canvis i evolucions pròpies de l'adaptació al llarg dels anys i els canvis

d'ús, un poc més propi del tipus d'edifici que tractem. A més, aquesta teoria evoluciona en Viollet-le-Duc, i a mesura que augmenten els seus coneixements tècnics i històrics es torna menys prudent i conservador, per a convertir-se en un creador d'edificis ex-novo amb una completa adaptació de l'estil. Aquest aspecte li va ser molt criticat per la creació de falsos històrics i la pèrdua d'autenticitat, entre d'altres per l'inspector de Monuments, Prosper Merimée.

En canvi, com a aspectes positius de les teories de Viollet-le-Duc destaquem el seu interès pel coneixement previ i tècnic de cada edifici com a base per a la seua restauració, la intenció de donar-li a cada edifici una funcionalitat, la seua reflexió sobre el que hauria fet en el seu lloc l'arquitecte original de l'obra i la importància d'un projecte exclusiu per a cada edifici amb les seues circumstàncies.

A continuació passem a les teories angleses, amb John Ruskin i William Morris, influenciats pels antecedents de destrucció dels monestirs per l'eliminació del poder catòlic.

John Ruskin vincula les seues idees a la importància dels efectes de la societat industrial, l'art (i per tant també l'arquitectura) com a expressió de la societat i la importància dels valors humans i de la natura. És important el seu enfocament de l'art com a testimoni de la presència humana, com a empremta del pas de l'home. Això el porta a prioritzar la conservació del pas del temps en si a l'edifici, les seues evidències d'envelliment i deteriorament i la seua autenticitat, valorant la materialitat com a tret de l'home sobre la idea artística de l'edifici.

Els seus plantejaments són completament oposats als de Viollet-le-Duc, i defensa que hem de respectar els edificis tal com estan, en qualitat d'obres a les quals el pas del temps va completant, dotant d'aquesta "pàtina daurada dels anys que els confereix una bellesa que ningú podria reemplaçar i que la nostra des-tresa hauria de consultar i ambicionar". Per a ell, restauració significa destrucció de l'edifici i de la seua autenticitat, i per tant si restaurem un edifici l'hauré perdut, perquè hauré eliminat la seua essència. Defensa sobretot la ruïna.

D'acord amb aquests plantejaments, Ruskin proposa no fer res en els edificis, únicament dotar-los de manteniment i les reparacions oportunes. Per reparacions, Ruskin entén un concepte molt diferent del de restauració. Per a ell, una reparació és un arranjament evident, sense cap pretensió artística, que pot distingir perfectament l'edifici i que no elimina ni canvia res. Morris té una opinió molt similar, i també opta per la impossibilitat de la restauració i la defensa del manteniment dels edificis.

En conclusió a aquestes idees, nosaltres considerem que Ruskin té part de

raó en pretendre conservar l'edifici com està abans que transformar-lo en alguna cosa mancada d'autenticitat, però creiem que els seus conceptes són massa radicals, i que sí que és possible una restauració que mantinga l'essència de l'edifici i conserve els valors materials. A més, en el nostre cas concret, és més fàcil considerar la reparació dels paraments per no tenir iconografia o un altre tret artístic. El nostre projecte es concentra més bé en l'interés dels materials i les tipologies constructives, i podem optar a una solució intermèdia.

En un punt mitjà entre la restauració d'estil de le-Duc i la conservació pintoresca de Ruskin s'hi troba Camillo Boito, ja en un context italià. Advoca per la conservació del valor històric i l'autenticitat, i rebutja els falsos històrics de le-Duc, que complicaran posteriorment una anàlisi cronològic de l'edifici, davant de les “males restauracions” que almenys distingeixen les reparacions d'allò preexistent. D'altra banda, considera radical l'opinió de Ruskin, ja que si només conservem les ruïnes dels edificis, sols el manteniment no aconseguirà mantenir-los sempre, i al final tots els edificis acabaran sent una ruïna. El seu principi bàsic és “Conservar, no restaurar”, i busca una intervenció conservativa.

Per tant, a l'hora de restaurar un edifici, aquest ha de mantenir el seu aspecte pintoresc i el pas dels anys, i que les integracions, per diversos mètodes, es distingeixen clarament de l'original per a no crear confusions. També creu que els edificis “han de ser consolidats abans que reparats, i reparats abans que restaurats”, i que per a cada intervenció és necessari elaborar un estudi previ i una documentació de cada fase necessària. Considerem que la ideologia de Boito és amb la que més estem d'acord i més encaixa amb el nostre projecte, per tant és la que seguirem a nivell fonamental.

Destaquem els principis de la “primera” Carta de la Restauració Italiana (1883), els del Text de la carta d'Atenes (1931), que es basa en els principis de Boito amb l'aportació i ampliació de diversos autors i institucions, i en alguns principis més vistos al llarg de les diferents ideologies, per a conformar els principis bàsics del nostre criteri:

- 1.- Els monuments arquitectònics han de ser consolidats abans que reparats i reparats abans que restaurats.
- 2.- Els afegits i substitucions han de tenir caràcter diferent del monument.
- 3.- Si es reconstrueixen parts, s'han de diferenciar segons un senyal, una data...
- 4.- En els monuments amb caràcter pintoresc, les obres de consolidació han de respectar aquest caràcter.
- 5.- Respecte i conservació de totes les fases de la construcció de l'edifici.
- 6.- Documentació acurada de l'edifici abans i després de la restauració.
- 7.- Cal que una làpida recorde las dates de la restauració.

- 8.- Abandonament de la pràctica de la repristinació, manteniment regular, respecte de les fases constructives de l'edifici.
- 9.- Existeix una tendència comú: conservació escrupolosa de les ruïnes; diferència dels materials nous; necessitat d'un atent estudi previ abans de la intervenció.
- 10.- S'aprova l'ús atent de materials nous en les consolidacions estructurals (especialment el formigó armat) i que s'intenten dissimular.
- 11.- Conservació de l'entorn urbà del monument. Atenció també cap al paisatge que constitueix l'entorn del monument. Eliminació de propaganda, cables elèctrics...
- 12.- Necessitat de crear inventaris dels monuments i arxius d'informació sobre les restauracions.
- 13.- Importància de l'educació en el respecte dels monuments.
- 14.- Realitzar un manteniment continu dels edificis, per a evitar en allò possible les necessitats d'intervenció.

9. MEMÒRIA DE CRITERIS DE PROJECTE

9.1. Descripció de les necessitats de l'edifici

La casa del Marxucal és una de les nombroses cases pertanyents al patrimoni cultural rural d'Oliva. Per tant, com ja hem explicat en la memòria cultural, considerem que els aspectes importants a conservar i rehabilitar d'aquest projecte són els valors històrics i d'antiguitat. Per això, totes les intervencions aniran encaminades a aconseguir un punt intermedi entre la tornada a l'estat original i l'apreciació del pas del temps en les seues agregacions i l'envelliment dels seus elements.

Ens centrarem exclusivament en el volum edificat d'habitatge, en el qual mantindrem la tipologia històrica i típica de l'arquitectura rural valenciana dels segles XVII i XVIII, consistent en dues crugies longitudinals paral·leles a la façana principal i forjats de biguetes perpendiculars. Les seues dues altures corresponen a la tipologia rural tradicional valenciana de planta baixa per a habitatges i primera planta com a magatzem. Com que la seua habitació actual no inclourà les activitats agrícoles, utilitzarem aquesta primera planta també per a habitacions.

A la part posterior hi ha l'antic corral, un pati delimitat per tàpies a les quals s'adossen cossos coberts d'una crugia en dos dels seus costats i que sobrin al pati. En aquests cossos dormien els animals. Mantindrem en el seu

estat actual de conservació, eliminant únicament les ampliacions posteriors d'aquests, que llevaven espai al pati. D'aquesta manera, el pati tornarà a quedar obert i es propiciarà el seu ús.

Perquè quede constància d'aquest projecte d'intervenció, es col·locarà una placa al costat de la casa amb una descripció general de la intervenció, i es conservarà a la casa una còpia de la documentació de tota la informació a disposició de consulta de qui la visite.

9.1.1. Socials

Ens sembla important adaptar l'edifici a l'activitat i ús humans, de manera que les intervencions aniran dirigides a convertir les dues parts originals d'habitatge en habitables. La part nord-est, en la qual ens centrarem especialment, es convertirà en un petit hotel rural de dues habitacions. D'aquesta manera podrà acostar a la gent a la zona i a la seua cultura tradicional, i fer que s'interesse per la seua història. Al seu costat, la part est seguirà dedicant-se per a l'ús de la família propietària, s'habilitarà amb una cuina, bany i dormitoris per a poder habitar i ocupar-se de l'hostal.

9.1.2. Funcionals

Les principals necessitats funcionals seran les d'adaptació de l'edifici a les condicions de confort necessàries per al seu ús. Serà necessari afegir una compartimentació interior, coherent amb els orígens o tipologia de la casa. També caldrà preveure la implantació de les instal·lacions d'electricitat i fontaneria, tenint en compte que la seua instal·lació s'ha de fer de manera que implique el menor mal possible a la construcció existent. Es reimplantarà la coberta, en les superfícies on ja no existeix o està molt deteriorada, i s'incorporarà a més la correcta impermeabilització i aïllament tèrmics. Les compartimentacions incorporaran els aïllaments tèrmics i acústics adequats segons les circumstàncies actuals, en els envans de guix laminat.

Es pretén donar un ús a l'edifici d'habitatge (tant fix com temporal), ja que pensem que el més adequat per a evitar una excessiva alteració de l'edifici és donar-li un ús semblant a l'original.

9.1.3. Ambientals

Com ja s'ha comentat en la memòria cultural, l'entorn és un element més en

la caracterització de l'edifici, i és important la seua consideració en les intervencions. Com considerem primordial mantenir l'aspecte rural de l'edifici, també intentarem mantenir-lo en l'entorn. Afortunadament, aquest entorn no ha estat molt danyat amb els anys, ja que se segueix trobant en una zona apartada del poble. El camp de tarongers limítrof contribueix al caràcter rural, i els únics canvis significatius han estat la conversió del camí en carretera asfaltada i la construcció d'una petita caseta enfront de la façana davantera del nostre edifici. La nostra intenció és eliminar la caseta, ja que està construïda massa a prop del nostre edifici (probablement de forma il·legal), impeding veure la imatge original de tota la façana en aproximar-se des del camí i contamina l'estil tipològic de l'entorn.

9.1.4. Estructurals

L'estructura de l'edifici està, en general, en bon estat. Tot i ser visibles certs desploms o bombaments en algunes zones (especialment en la crugia que ha perdut la coberta i no té lligam a la part superior i ha sofert major part de pèrdua de material), la transmissió de les càrregues es produeix de manera adequada. Les principals tasques de reparació constituïran la substitució de la coberta, la restitució de forjats intermedis i l'eliminació d'intervencions recents, com els pilars de maó dels brancals i les biguetes prefabricades de les llindes, actuacions poc afortunades a nivell estètic i tècnic.

9.1.5. Materials

Murs

Es configuren la majoria per maçoneria encofrada de runes de pedra amb argamassa de fang i calç. Les seues principals degradacions són l'erosió, pèrdua de material, microvegetació, alteració cromàtica i fissuració, encara que els seus efectes no són importants excepte en la crugia sense coberta, per la major acció de la intempèrie i la pèrdua dels arrebossats. Per aquest mateix motiu, aquesta és l'única crugia que presenta danys estructurals i fissuratius visibles, que es resoldran amb el lligam a la nova coberta i petites tasques de consolidació dels murs.

Paviments

Actualment, la part est del volum d'habitatges conserva paviment ceràmic en bon estat i necessita d'una neteja i petites reparacions. La part nord només

conserva paviment en part de la seua superfície, i la resta queda sobre terra i grava. Aquesta part necessitarà major reparació i implantació de paviment nou.

Paraments

Actualment, només la façana exterior principal conserva el seu revestiment: esquerdejat i diverses capes de calç sobre les quals recentment s'ha pintat amb pintura impermeable plàstica blanca. Totes aquestes capes estan escrostonades per l'acció de la intempèrie. A l'exterior busquem un acabat a mig camí entre les dues pretensions principals: reconstruir l'aspecte general de la façana i mantenir l'essència del pas del temps per ella.

Fusteria

Les finestres actuals, totes de fusta, es troben actualment en diversos estats de conservació, i experimenten en major o menor grau les patologies de pèrdua de material, podriment o atac d'insectes xilòfags, per la qual cosa haurem d'analitzar obertura per obertura l'estat de la fusteria per a decidir el que es pot mantenir.

Ferratges

La major part dels ferratges de forja de les finestres es troben en procés d'oxidació, de manera que necessiten tractament. A més, haurem de revisar obertura a obertura l'estabilitat del seu encastament al mur o a la fusteria i afermar-lo si és insuficient.

9.2. Idea general i criteris d'avantprojecte

9.2.1. Funció i distribució

Quant a la funció i distribució, la part reparada serà la part dels habitatges, deixant la part posterior, amb el pati, en un grau mínim d'intervenció. La zona edificada consta de dues parts (mirar esquema de distribució):

Habitatge de la família propietària (part est)

L'adaptarem per a fer-lo habitable. Situem a la primera crugia el menjador a la dreta i la cuina a l'esquerra, i en la segona crugia l'escala i l'estada

diàfana. Al pis superior, pujant per l'escala situarem un saló estar en la segona crugia, i dos dormitoris a la primera, subdividint l'espai original en dos mitjançant un envà de guix laminat. El bany s'ubicarà a la planta baixa fora de l'habitatge, en una habitació al pati exterior.

Hotel rural (part nord)

La nord es destinarà al petit hostel que aportarà un valor econòmic al projecte. A aquesta zona s'entrarà per la porta principal de l'edifici, que donarà a un vestíbul separat per un panell de guix laminat d'una de les dues habitacions. Aquest vestíbul comunica també amb l'habitatge dels propietaris, que seran qui gestionen l'hostal. A la segona crugia se situa un saló i zona d'estar a doble altura, i una escala per a pujar al segon nivell de la primera crugia, on es troba la segona habitació de l'hostal. Ambdues habitacions tenen bany inclòs. Darrere d'aquesta part es troba també un pati més gran, i altres habitacions de construcció posterior que no es tractaran. Al pati es plantaran alguns arbres i es col·locaran algunes taules per fer més agradable l'estada. Aquest pati té sortida directa a l'exterior de l'habitatge.

9.2.2. Criteris d'avantprojecte

Com volem mantenir la imatge original del Marxucal, realitzarem la intervenció de millora de la forma més subtil possible, i repararem les coses estrictament necessàries perquè l'edifici pugui ser habitable i còmode. Ens centrarem en la part més deteriorada, la part que dona a nord dins el volum construït d'habitatges, on s'ubicarà el petit hotel, ja que especialment la pèrdua total de la coberta a la segona crugia, i parcial en la primera, ha accelerat notablement el seu deteriorament. A l'interior, retirarem les restes del lluit original, molt deteriorat i inexistent en moltes zones (a causa sobretot de la pèrdua de la coberta), per a substituir-lo per un de nou que es distingisca i unifiqui l'aspecte. Examinarem l'estat de les fusteries per a decidir quines han de ser reparades i quines substituïdes, a causa de patologies greus, per fusteries noves de fusta de pi, amb un disseny harmònic i similar. Únicament conservarem la porta d'accés principal. La resta de decisions respecte a l'eliminació de materials es referiran a la retirada de reparacions fetes recentment, amb poca utilitat tècnica i menor harmonia amb la tipologia constructiva de l'edifici, com ara les biguetes de formigó prefabricat de les llindes o els pilars de maó. Conservarem també la forja de les finestres, amb un tractament previ d'eliminació de l'òxid.

9.2.3. Criteris estructurals

9.2.3.1. Coberta

La coberta es substituirà en tota la seua extensió, s'extraurà la capa de formigó i altres materials i es conservaran només les biguetes i bards originals de la primera crugia de la meitat est que encara es troben en bon estat i algunes biguetes més que encara puguen conservar-se, tractant-se prèviament per millorar el seu aspecte i durabilitat. Les biguetes danyades es substituiran per altres de noves, també de fusta però de pi, perquè el seu aspecte les faça clarament distingibles de les originals. Sobre les biguetes posarem uns bards ceràmics encadellats de 600x200x30 mm, igualment distingibles dels originals en grandària i model. A continuació, col·locarem una capa de compressió de 50 mm de formigó armat amb mallat d'acer per a evitar retraccions. Aquesta capa de compressió es col·locarà, tenint especial atenció d'empalmar acuradament amb la capa de compressió preexistent en la part que es conservarà de coberta. Sobre la capa de compressió, situarem una làmina impermeable autoprotegida i transpirable de 2 mm de gruix, a continuació l'aïllant tèrmic de poliestirè extruït de 4 cm de gruix i, finalment, les teules àrabs amb paletades de morter sobre l'aïllant.

D'altra banda, el sistema de recollida d'aigües de la coberta discorre per l'interior d'un rebaix realitzat a la coronació del mur. A causa de l'actual caiguda que està patint la meitat nord del mur, intervenim per a millorar el sistema original i així evitar que les humitats danyen el mur una vegada consolidat. Sobre el rebaix original, col·locarem un canaló metàl·lic que recollirà l'aigua de les teules. La làmina impermeable se solaparà parcialment sobre aquest canaló per a assegurar la seua estanquitat, i a més protegirà l'extrem de les capes de la coberta. La separació del canal amb el parament exterior es farà amb una carenera i morter d'unió sobre la coronació del mur, per a evitar aigües retingudes.

En els murs de delimitació del pati, també es restituiran les teules que conformaven la carenera, tal com estaven en la seua posició original, però destacant l'actualitat d'aquesta intervenció amb les teules noves i el morter nou de les paletades.

9.2.3.2. Coronació de murs

Es regularà la coronació dels murs que han perdut la coberta i han patit pèrdues de material. Si no s'esmenen aquestes irregularitats clarament visi-

bles, no es pot establir un nivell horitzontal per al suport de les biguetes i, per tant, de la coberta. Resoldrem aquest problema introduint un cèrcol: un perfil angular metàl·lic de 200 mm d'ala, amb una armadura cargolada a la seua ala horitzontal que s'introduirà en el mur (amb resina epoxi injectada per a una major subjecció), per a ajudar a actuar solidàriament entre les seues parts. Després, aquest perfil quedarà completament embegut en el mur quan afegim material per a regularitzar la coronació del mur. A més, es connectaran a aquest cèrcol les biguetes d'aquesta crugia, i quedarà tot el sistema estructural completament solidari. Aquesta connexió es realitzarà mitjançant dues cartelles soldades a l'angular, que abraçaran cada biga i rebran les seues càrregues mitjançant quatre cargols a cada unió biga-cartel·la.

Respecte a l'evacuació d'aigües, en els murs de tancament exterior s'ubicarà un canaló que evacuarà les aigües recollides a la coberta, tal com s'ha explicat en l'apartat anterior i en els detalls constructius.

9.2.3.3. Forjats intermedis

Habitatge propietaris – forjat preexistent (part est)

Es repararà el forjat intermedi que encara es conserva. El desperfecte principal consistia en una bigueta fracturada, que ja va ser anteriorment recolzada sobre una altra bigueta afegida davall la primera, en un arranjament amb molt mals resultats. En la nostra intervenció, eliminarem la bigueta de recolzament i substituïrem la fracturada per una nova, refent alhora els dos revoltos que es recolzen en ella. Com aquest forjat no s'havia completat amb un paviment sobre la capa de compressió del formigó, el completarem nosaltres amb un paviment de taulons de fusta encadellats, inserit sobre llistons de fusta, que es recolzen perpendicularment a les biguetes i hauran estat elaborats per a absorbir la fletxa del forjat.

Hotel rural – forjat desaparegut (part nord)

Reposem el forjat intermedi que havia perdut la primera crugia de la part nord per a poder dividir-la en dues altures i recuperar la imatge original de l'espai. Utilitzarem els forats originals de les biguetes, pels quals introduïrem rodons d'acer encastats a les biguetes i al mur per a una major connexió. Els eixamplaments pel deteriorament dels forats seran emplenats amb morter per a assegurar el suport.

Utilitzarem les biguetes de fusta originals que es puguen reparar i en col·locarem de noves en lloc de les desaparegudes (també de fusta, però amb un altre aspecte).

Sobre les biguetes posarem un tauler DM, sobre el qual afegirem una capa de compressió de formigó armat de 4 cm de gruix, que portarà a sobre, com en el cas anterior, uns llistons de fusta que absorbiran la fletxa del forjat i sobre els quals es col·locarà un paviment de fusta per a l'habitació i de rajola ceràmica per al bany.

9.2.3.4. Murs

S'eliminaran els pilars de maó nou en els brancals d'alguns buits, resultat d'una intervenció recent i poc meditada. Es substituiran per mur de maçoneria del mateix caràcter que l'original, encara que de manera que es distingisca per la diferència de tonalitat i tipus de la pedra i el morter, que serà morter actual de fàbrica.

L'únic mur que serà totalment substituït serà el mitger entre les dues parts del volum d'habitatge, que ja era un afegit recent, realitzat amb blocs de formigó prefabricat i fàbrica de rajola de cantell. Hem decidit reconstruir totalment aquest mur pel fet que tenia certes discontinuïtats, com el pas de la fàbrica de rajola a la de blocs de formigó prefabricat, i les contrapetges de l'escala preexistent, ja que el mur es va fer solapant-se amb ella. D'altra banda, en tenir aquest mur problemes d'humitats se li havia aplicat una pintura bituminosa a la part inferior, que caldria haver-lo retirat per a poder lluir. A més, si ho restituïm podem fer-ho amb fàbrica armada de formigó prefabricat, que resistirà millor les sol·licitacions.

9.2.3.5. Escales

La part de l'habitatge dels propietaris (part est) conserva encara la seua escala, de volta paredada, en estat útil, de manera que únicament li realitzarem petites tasques de consolidació, en aquelles parts en què haja pogut deteriorar-se el morter o fracturar alguna rajola.

A la part de l'hotel rural (nord) no hi ha cap escala, no sabem si perquè originalment tot el volum d'habitatge utilitzava la mateixa escala preexistent o bé perquè va ser eliminada en una intervenció anterior, encara que no s'aprecia cap indici de la seua preexistència.

Afegirem, per tant, una escala en la segona crugia per a connectar amb l'habitació sobre el forjat intermedi afegit a la primera crugia. Aquesta escala

es farà amb materials lleugers, i recolzarà sobre el mur de blocs de formigó (que haurà estat totalment reconstruït), mitgera entre les dues parts d'habitatge. Cada escaló serà un IPE 160 tallat en diagonal, sobre el qual s'enganxarà l'estesa, que serà un tauler de fusta de 30 mm de cantell, amb rebaixos per ajustar-se a l'ala del IPE i fixats amb cargols hexagonals. Els IPE es soldaran a un perfil tubular de 200X80 mm. La barana serà també tubular metàl·lica.

El recolzament en el mur es realitzarà mitjançant una placa de repartiment que transmeta les càrregues de la muntant d'escala al recolzament en el mur, que seran peces blocs de formigó prefabricat en forma d'U oberta al recolzament, que contindrà al seu interior un cercol de formigó armat, que absorbirà les càrregues per a transmetre-les als fonaments. El suport a terra consistirà en un dau de formigó que transmetrà les càrregues de l'arrencada de l'escala directament al terreny.

9.2.3.6. Llindes

S'eliminaran totes les biguetes de formigó prefabricat que funcionen com a llindes dels buits, per a substituir-se per llindes de fusta, que quedaran embeuguts en la nova maçoneria que completarà les parts de mur que falten.

9.2.4. Criteris materials

Murs

No es realitzarà en ells cap intervenció a part de la mínima consolidació entre diferents estrats que hagen pogut perdre la trava i les reparacions de coronació i dels pilars de maó ja comentades en l'apartat estructural. L'únic mur substituït totalment, el mitger, ja s'ha explicat en l'apartat estructural, i es reconstruirà amb els mateixos materials, ja que necessita mantenir la mateixa esveltesa que l'anterior per la manca d'espai.

Respecte al problema de les humitats, estudiant la preexistència hem observat que l'únic mur que tenia problemes d'humitat era el mur mitger que anem a substituir, ja que la resta no tenen signes d'humitats, i aquest té un tractament amb pintura impermeable bituminosa a la part inferior. Per tant, a l'hora de substituir-lo per un mur nou, col·locarem una làmina impermeable entre la biga de fonamentació, sobre la qual es recolza el mur i aquest últim, de manera que la humitat no pugui ascendir per ell.

Paviments

Realitzarem una neteja dels paviments existents i les petites reparacions necessàries en els taulells fracturats. A les plantes superiors, posarem paviment de taulers de fusta encadellada de fàcil muntatge.

A les parts que han perdut o no han arribat a tenir paviment, col·locarem un paviment de taulells de tipologia similar a l'existent, però amb taulell ceràmics clarament distingibles de les originals en model, color i actualitat.

Paraments

Eliminarem la capa de pintura plàstica impermeable que havia estat col·locada recentment, ja que està molt deteriorada i no aconsegueix el resultat estètic que busquem.

A la façana principal conservarem, d'aquesta manera, el mur i la capa d'esquerdejat sobre ell, encara que es revisarà prèviament que estiga en bon estat. Sobre l'esquerdejat realitzarem un emblanquinat lleuger, que és la solució intermèdia entre deixar la façana totalment envellida o pintar de manera cobrent (s'obté un resultat bastant més artificial). D'aquesta manera, aconseguirem un acabat en un blanc menys lluminós i amb un aspecte més envellit i tradicional.

En la resta de façanes exteriors, en les quals no es conserva gairebé cap capa de revestiment i el mur queda a la superfície, s'aplicarà el mateix emblanquinat lleuger directament sobre la superfície del mur, sense esquerdejats, perquè es puguin apreciar les irregularitats dels murs, i es transmeta la idea del pas del temps per ells.

Els paraments interiors es regularitzaran amb morter i se'ls aplicarà un lluit de guix. Els paraments de la crugia que havia perdut la coberta no es regularitzaran, excepte en la seua coronació per al suport de les biguetes. La resta de la seua superfície es conservarà intacta després d'una neteja, i s'aprofitarà aquesta zona més castigada per a mostrar al visitant el valor històric, constructiu i artístic dels seus murs.

Fusteria

Substituïrem les peces que falten o les fusteries senceres que hagen desaparegut o hagen patit patologies com pèrdua de material, podriment o atac d'insectes xilòfags a un nivell irreparable. La resta de les fusteries, tot i que mostren alguns trets de patologies o deteriorament, podran ser mantingudes

després d'un tractament de neteja i conservació. Les restitucions de parts faltants o deteriorades es faran prestant especial atenció al fet que les peces noves siguin igualment de fusta massissa similar, però empalmant-les de manera que a nivell general donen una impressió d'unitat de la fusteria i de prop es puguin percebre les substitucions.

Pel que fa als vidres, seran instal·lats completament nous, ja que òbviament la casa no té cap finestra amb aquest material. Col·locarem vidres en fusteries fixes, oscil·lobatents, abatibles, o encastats, buit a buit, directament al mur en funció de les circumstàncies originals de cada buit i la compatibilitat de moviments amb les contrafinestres preexistents.

Ferratges

Realitzarem una neteja dels ferratges i els aplicarem un producte que es combinarà amb la capa oxidada formant una capa d'òxid passivant, que impedirà o retardarà l'avanç de l'oxidació per l'interior de la peça.

9.2.5. Criteris de consolidació i conservació

Respecte als processos de consolidació i conservació de materials, ens centrarem en la pedra, ja que la construcció "sòlida" principal de l'edifici es basa en el mur de maçoneria. Els processos de restauració que aplicarem a la pedra seran:

- 1.- Neteja.
- 2.- Consolidació.
- 3.- Protecció.

1.- Com que la pedra de la segona estada es troba a l'aire lliure i volem conservar-la, la seua neteja es converteix en una acció necessària per a eliminar els productes nocius, com ara sals solubles en aigua, incrustacions insolubles, pols i sutge, microflora, etc. Amb tot això, estem preparant el mur per a l'aplicació dels productes consolidants. La neteja ha de ser duta a terme amb molta precaució per a no danyar-la.

2.- Els objectius d'un tractament de consolidació consisteixen en millorar l'adhesió i cohesió dels materials i minerals que componen la pedra.

Una profunda penetració en la pedra sense discontinuïtats és extremadament important per a l'èxit de la consolidació, que depèn de l'estructura porosa de la pedra, les propietats fisicoquímiques dels consolidants i la manera d'aplicació de la solució, així com el temps de contacte de la pedra.

S'entén per consolidació l'aplicació de productes adhesius, per impregnació, polvorització, degoteig, injecció, immersió, i inclús en alguns casos, mitjançant càmera de buit per a assegurar la penetració.

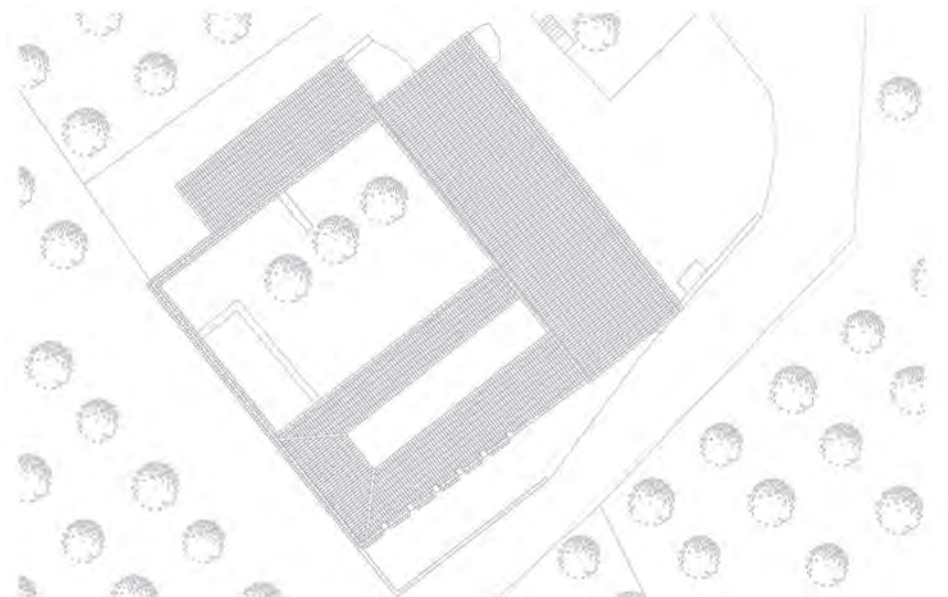
3.- Una protecció s'aplica després d'una neteja, reintegració i consolidació correcta del material petri. Existeixen infinitat de preparats en el mercat amb propietats repel·lents a l'aigua. Aquestes substàncies protectores són silicones de fàcil aplicació, principalment aplicades amb brotxa o mitjançant polvoritzats.

Hi ha un altre tipus de protecció basat en l'aplicació de ceres microcristal·lines. Aquestes es presenten en diversos graus de fusió, i s'obté menor retenció de la pols, etc. Es prefereixen els de punt de fusió de 90° centígrads, als quals se li confereix menor brillantor i permeabilitat.

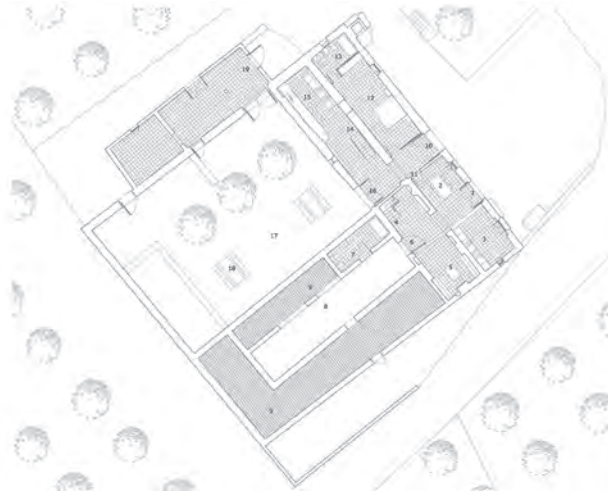
En alguns casos, materials que contenen sals solubles que no poden ser extretes, s'han impregnat amb ceres per bloquejar la mobilitat de les sals enfront del vapor d'aigua.

10. PLANIMETRIA: PROJECTE

10.1. Planta de cobertes

10.2. Zonificació PB

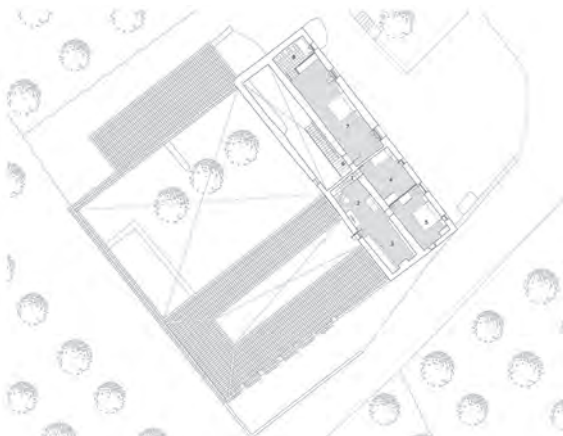
CASA DELS PROPIETARIS

1. Accés a l'habitatge dels propietaris
2. Menjador
3. Cuina
4. Escala d'accés a la planta superior
5. Zona d'estar
6. Accés al pati posterior
7. Bany
8. Pati
9. Zona coberta del pati

HOTEL RURAL

10. Accés al petit hotel rural
11. Comunicació d'ambdues cases
12. Habitació 1
13. Bany de l'habitació 1
14. Escala d'accés a l'habitació superior
15. Zona comú per als clients
16. Accés al pati posterior
17. Pati
18. Menjador a l'aire lliure
19. Accés directe al pati

10.3. Zonificació P1

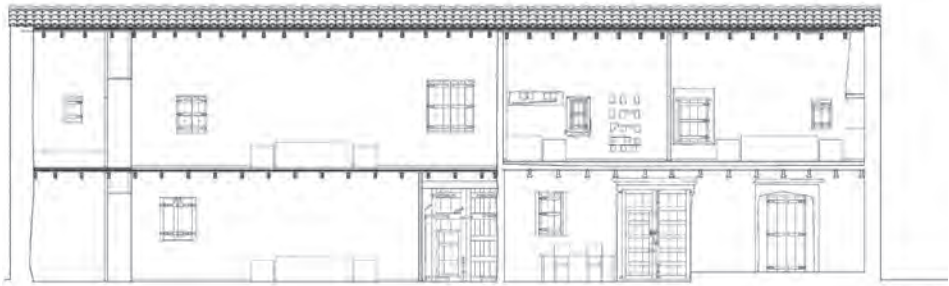
CASA DELS PROPIETARIS

1. Accés mitjançant l'escala
2. Sala d'estar
3. Estudi
4. Habitació
5. Habitació principal

HOTEL RURAL

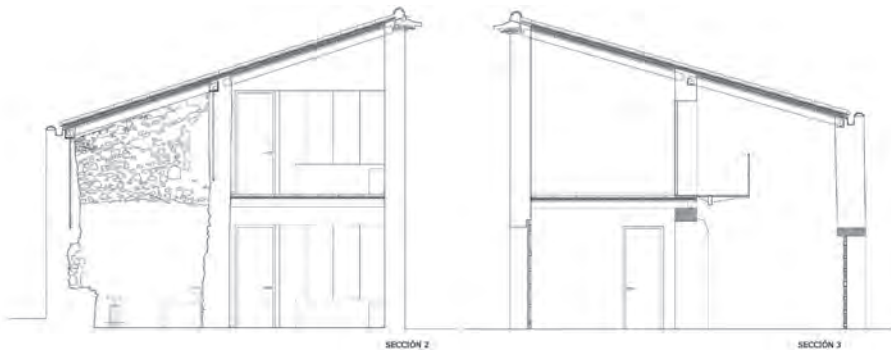
6. Accés mitjançant l'escala
7. Habitació 2
8. Bany de l'habitació 2

10.4. Secció 1

Secció 1

10.5. Seccions 2 i 3

SECCION 2

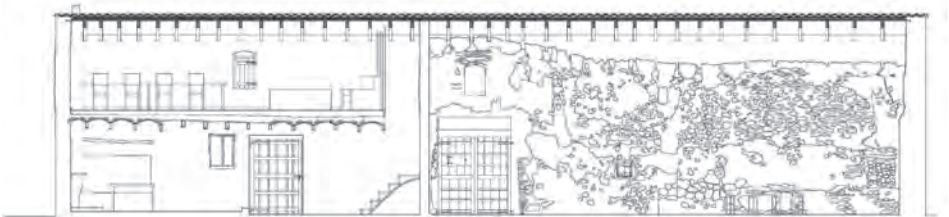
SECCION 3

10.6. Secció 4

Secció 4

10.7. Secció 5

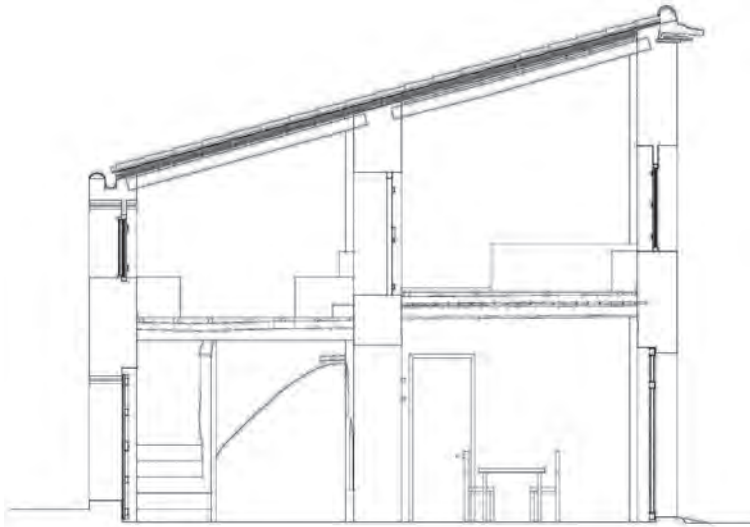
Secció 5

10.8. Secció 6

Sección 6

10.9. Secció 7

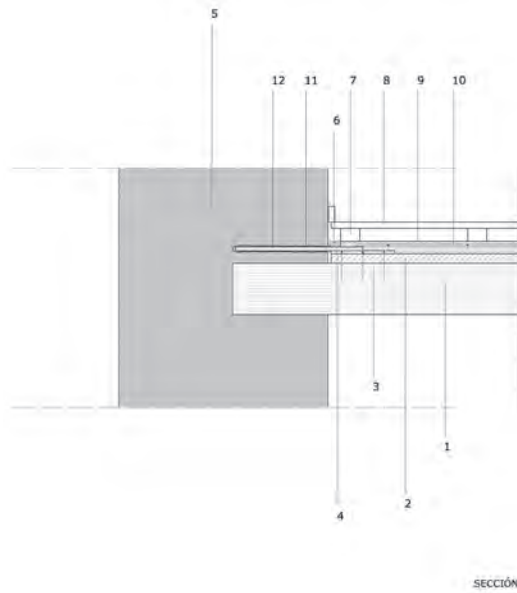
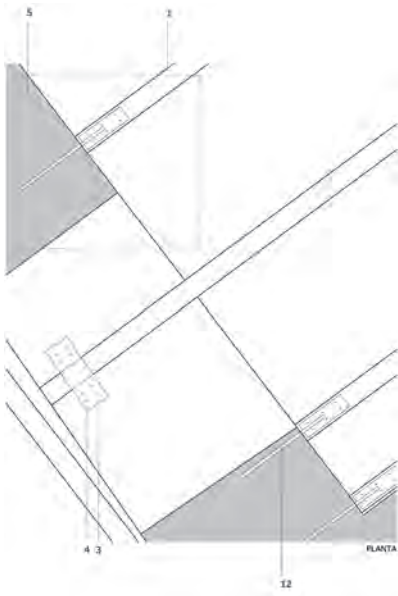
SECCIÓN 7

11. DETALLS CONSTRUCTIUS

11.1. Forjat intermedi

Llegenda

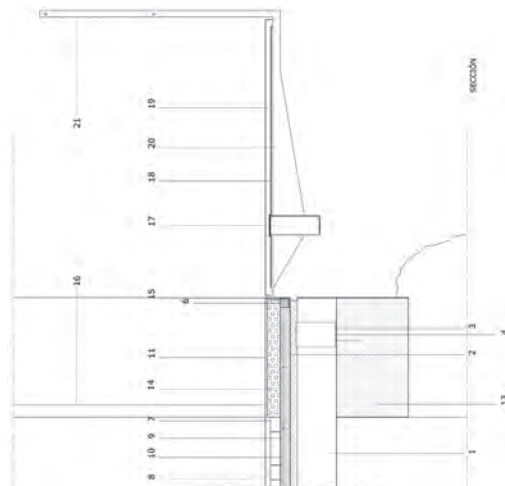
1. Bigueta de fusta	8. Paviment de fusta
2. Tauler DM	9. Capa de compressió
3. Claus	10. Malla electrosoldada per a la capa de compressió
4. Xapa metàl·lica	11. Resines epoxídiques
5. Mur de maçoneria preexistent	12. Armadura de connexió
6. Junta de dilatació	
7. Llistons de fusta	

Llegenda

- 1. Bigueta de fusta
- 2. Tauler DM
- 3. Claus
- 4. Xapa metàl·lica
- 5. Mur de maçoneria preexistent
- 6. Junta de dilatació
- 7. Llistons de fusta
- 8. Paviment de fusta
- 9. Capa de compressió
- 10. Malla electrosoldada per a la capa de compressió
- 11. Paviment ceràmic
- 12. Armadura de connexió
- 13. Llinda de fusta
- 14. Morter
- 15. Angular metàl·lic
- 16. Porta de fusta
- 17. Muntant d'escala metàl·lica de secció tubular rectangular
- 18. Adhesiu d'unió entre el tauler i l'IPE

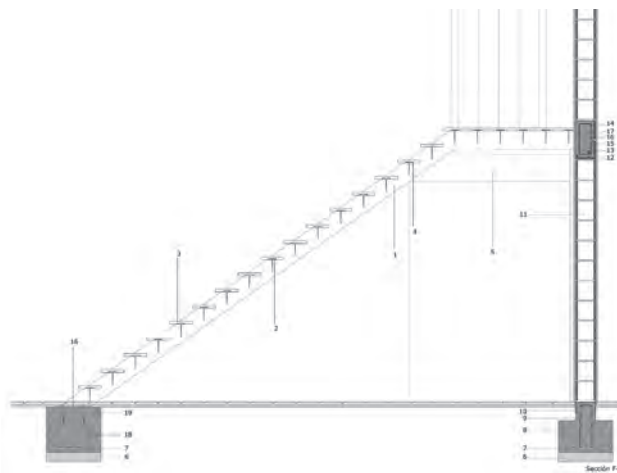
- 19. Petjada de fusta
- 20. IPE 160 tallat en diagonal per l'ànima
- 21. Muntant de barana

11.2. Escala

Llegenda

1. Muntant d'escala metàl·lica de secció tubular rectangular	10. Làmina impermeable
2. IPE 160 amb l'ànima tallada en diagonal	11. Mur de fàbrica armada
3. Tauler de fusta per a formar la petjada de l'escala	12. Peça especial de fàbrica per a poder formigonar
4. Adhesiu d'unió entre el tauler i l'IPE 160	13. Faixa armada de reforç per a l'ancoratge de l'escala
5. Llinda de fusta	14. Armadura
6. Formigó de neteja	15. Estreps
7. Armadura en malla	16. Placa de repartiment
8. Sabata correguda sota el mur	17. Armadura d'ancoratge
9. Nan de fonaments	18. Dau de formigó per a l'arrencada de l'escala
	19. Perns d'ancoratge

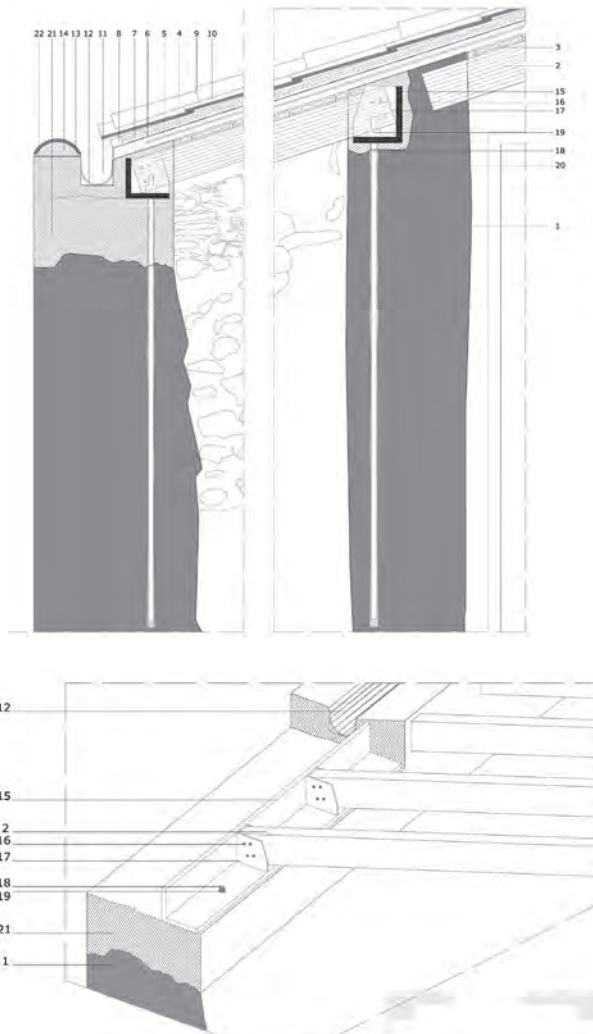

11.3. Coberta

Llegenda

1. Mur de maçoneria existent	de compressió #200 Ø6
2. Bigueta de fusta de pi de secció 160x80 mm	6. Làmina impermeable autoprotegida i transpirable de 2 mm
3. Bard ceràmic de 200x600x30 mm	7. Aïllant tèrmic. Polièstiré extruït de 4 mm
4. Capa de compressió de 50 mm	8. Llistó
5. Malla electrosoldada de la capa	

9. Teula capell	bigueta cartel·la
10. Teula canal	17. Cartel·la
11. Sistema de recollida d'aigües per l'interior del mur	18. Barra corrugada d'ancoratge al mur Ø20 mm cada 1'2 m
12. Canaló	19. Rosca de subjecció de la barra
13. Carener	20. Resina epoxi per a subjecció de la barra al mur
14. Morter d'unió	21. Límit de fases d'execució de la nova maçoneria
15. Angular de 25 mm corregut al llarg del mur	
16. Cargols passants de connexió	

FONTS I BIBLIOGRAFIA

FONTS

Ministeri d'Hisenda i Administracions Públiques
 Secretaria d'Estat d'Hisenda
 Direcció General del Cadastre
 Cadastre.

Fons orals

Vicent Canet Llidó.
 Alejandro Cardona.
 Genaro Gregori, propietari de la casa.
 Vicent Llopis Cardona, arquitecte tècnic.

BIBLIOGRAFIA

- APUNTS DEL TEMARI DE L'ASSIGNATURA.
- BURGUERA, Vicent (1997): *Memòria identificativa per a l'extracció del paviment ceràmic decoratiu de la casa del Marxucal*, Ajuntament d'Oliva.
- REY AYNAT, Juan Miguel del (1998): *Arquitectura Rural Valenciana: tipos de casas dispersas y análisis de su arquitectura*, València, Direcció General de Patrimoni Artístic.
- UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA: *Catàleg de béns i espais protegits (homologació i revisió del pla general d'ordenació urbana d'Oliva)*, Departament d'Urbanisme, Urbanística, Ordenació del Territori i Dret Administratiu.
- VEGAS LÓPEZ-MANZANARES, Fernando i Camila MILETO (2007): *Renovar conservando: manual para la restauración de la arquitectura rural del Rincón de Ademuz*, Mancomunidad de Municipios del Rincón de Ademuz.

RESUMS / ABSTRACTS

Intervenció a la torre de la Comare: Palau dels Centelles

JOSEP IVARS PÉREZ

Per la nombrosa documentació gràfica –plànols i fotos– existent, podem afirmar que el palau dels Centelles és el millor palau de transició del gòtic al renaixement existent a les terres valencianes. El llarg període d'abandonament, la venda parcial al principi del segle xx i la construcció d'habitatges sobre el seu solar, féu desaparèixer aquesta potent imatge urbana; però gran part de les restes arquitectòniques encara hi són. Entre 1997 i 1999 es redactà un projecte de “restauración de los restos arquitectónicos del Palau dels Centelles” i s'executaren les obres. La intervenció ve condicionada pel deficient estat i l'escassa superfície de l'edifici i per la necessitat de fer-lo visible i visitable.

Due to the enormous amount of existing graphic documentation –photographs and plans–, we can state that the Palace of Centelles is the best Gothic-to-Renaissance transition palace that there exists in Valencia. The long period of abandonment, the partial sale at the beginning of the 20th century and the construction of dwelling on their plot, caused the disappearance of such powerful urban image; however, big part of the architectural remains are still there. Between 1997 and 1999, a project about “restoration of the architectural remains of the Palace of Centelles” was written and the works were executed. Such intervention is conditioned by the poor state and the scant surface of the building as well as by the need to make it visible and visitable.

PARAULES CLAU: Oliva / Torre de la Comare / Palau dels Centelles / Castell de Santa Anna / Fortalesa de Murla / Fortalesa de Salses.

KEY WORDS: Oliva / Comare Tower / Palace of the Centelles / Saint Anna Castle / Murla Fortress / Salses Fortress.

El català a Sardenya a través de la documentació dels comtes d'Oliva (segles XVI-XVII) (2a part)

JOSEP SENDRA I MOLIÓ

Actualment, la llengua catalana es conserva només a la ciutat de l'Alguer, però durant la major part del període en què Sardenya va pertànyer a la Corona d'Aragó (1323-1713), fou utilitzada com a llengua oficial a tota l'illa, coexistint amb el llatí, amb el sard i, a partir del segle XVI, amb el castellà. L'autor analitza el català usat en la documentació que afecta els senyorius feudals que els comtes d'Oliva (i més tard els ducs de Gandia) posseïen a l'illa, i que foren anomenats "Estats d'Oliva". Partint d'una mostra de documents datats en diferents moments dels segles XVI i XVII i en diferents localitats d'aquells senyorius, l'autor estudia les característiques fonològiques, gramaticals i lèxiques, i les interferències del català amb les llengües en contacte, dins del context lingüístic de l'illa. En la segona part de l'article compara aquell antic català (avui desaparegut a quasi tota Sardenya) amb el seu únic representant actual, el dialecte alguerés, amb el qual manté nombrosos trets comuns, però també fortes diferències, degudes a les innovacions produïdes en l'alguerés amb el seu aïllament després de 1720, en què Sardenya passà al domini piemontès i quedà inserida en l'òrbita italiana.

Currently, the Catalan language is only preserved in the city of Alguer, but during most of the period when Sardinia belonged to the Aragon Crown (1323-1713), was used as an official language in the whole island, where coexisted with Latin, Sardinian, and, from the 16th century onwards, with Spanish. The author analyzes the Catalan used in the documents concerning the feudal domains which the Earls of Oliva (and later the Dukes of Gandia) owned in the island, the so-called "States of Oliva". From a sample of documents dated in different moments of the 16th and 17th centuries and in different locations belonging those domains, the author studies the phonological, grammatical and lexical features and the Catalan interferences with other languages, in the linguistic context of the island. In the second part of the article that old Catalan (today almost disappeared all over Sardinia) is compared to its unique current representative, the Alguer dialect, keeping both, many common features and significant differences as well, due to the innovations produced in the Alguer language as a result of its isolation after 1720, when Sardinia became part of Piedmont and was immersed in the Italian sphere of influence.

PARAULES CLAU: Sardenya / Llengua catalana / Llengua catalana a Sardenya / Alguerés / Llengua sarda / Sardismes en el català / Estats d'Oliva a Sardenya / Centelles, comtes d'Oliva / Borja, ducs de Gandia.

KEY WORDS: *Sardinia / Catalan language / Catalan language in Sardinia / Alguer language / Sardinian language / Sardinian words in Catalan / States of Oliva in Sardinia / Centelles, Earls of Oliva / Borja, Dukes of Gandia.*

L'enigma Sanxis Maians i dues concessions nobiliàries de la Casa d'Àustria

DOMÉNEC-XAVIER CANYAMÀS I VALLCANERA

En investigar l'origen del nom del carrer de Sanxis Maians, del qual hi havia dubtes sobre la seua procedència, descobrim que es correspon amb els cognoms d'una família de terratinents de classe alta. Els Sanxis Maians gaudien de propietats a Oliva heretades dels seus avantpassats, entre els quals trobem un il·lustre home d'estat: Luis Mayáns i Enríquez de Navarra. Aquesta família, formada per quatre germans, va mantenir relació amb la ciutat d'Oliva entre els segles XIX i XX. Un d'ells, Ana María, sol·licità en 1929 la rehabilitació del comtat de Maians, títol nobiliari de Castella atorgat a principis del segle XVIII a Lluís Maians i Pasqual, pertanyent a la família de l'erudit Gregori Maians. La concessió nobiliària la féu l'arxiduc Carles, pretendent a la Corona d'Espanya a la mort del rei Carles II. Però l'estudi sobre l'origen d'aquesta dignitat ens va revelar l'existència d'un altre comtat de Maians, el que fou concedit per l'emperadriu Maria Teresa d'Àustria a Francesc de Maians en 1754. Francesc de Maians fou un militar oliver que participà en la Guerra de Successió pel bàndol austriacista i que, en finalitzar la contesa, va ser detingut i encarcerat pel nou monarca, Felip V de Borbó. Després de patir una duríssima repressió que durà onze anys, Maians va ser alliberat en 1725 i s'exilià a Viena, on va rebre honors i distincions per part dels Habsburg.

Along with the investigation of the Sanxis Maians Street, about which origin doubts arose, we discover that it matched the surnames of a high-classed family. The Sanxis Maians enjoyed some properties in Oliva inherited from their ancestors, among which we find a distinguished statesman: Luis Mayáns I Enríquez de Navarra. This family, made up of four brothers, kept a relationship with the

city of Oliva between the XIX and the XX centuries. One of them, Ana María, requested the renovation of the Maians earldom, one of the noble titles of Castile awarded at the beginning of the XVIII c. to Lluís Maians I Pasqual, who belonged to the family of the Scholar Gregori Maians. The peerage was granted by the archduke Charles, pretender to the Spanish crown at the death of King Charles II. Nevertheless, research about such dignity revealed the existence of another Maians earldom, the one awarded by the empress Mª Teresa I of Austria to Francesc de Maians in 1754. Francesc de Maians was a soldier from Oliva who participated in the Succession War for the Austrian side and who was arrested when the countess finished and sent to prison by the new Monarch Philip V of Borbón. After suffering harsh repression that lasted for eleven years, Maians was set free in 1725 and went into exile to Vienna, where he was honored and distinguished by the Habsburgs.

PARAULES CLAU: Sanxis Maians / Comtat de Maians / Segle XVIII / Guerra de Successió / Arxiduc Carles / Lluís Maians i Pasqual / Francesc de Maians.

KEY WORDS: *Sanxis Maians / Maians earldom / XVIII c. / Succession War / Archduke Charles / Lluís Maians I Pasqual / Francesc de Maians.*

La casa del Marxucal d'Oliva: Projecte de restauració

GUILLERMO BARGUES GUZMÁN, MARÍA JOSÉ COMPANY IBÁÑEZ,
PEDRO DE LA PIEDRA CUBELLS, VICENTE GUILLEM BARBER,
ANNA LLECHES CARDONA I MARÍA AMPARO MORANT RAMIRO

L'article tracta sobre un projecte de restauració de la casa del Marxucal, construcció rural situada en el terme municipal d'Oliva. En ell es descriuen aspectes com la situació geogràfica i el context històric de la casa, s'hi fa un alçament planimètric de l'estat actual i una descripció detallada dels materials, de les tècniques constructives utilitzades i dels danys estructurals. A més, s'hi fa un recorregut per les diferents teories de la restauració d'alguns dels autors més destacats en aquest camp. També s'hi descriuen els criteris de projecte a seguir i s'hi fa una reconstrucció d'elements, una planimetria de projecte i de detalls constructius i una simulació d'alguns resultats de la intervenció. El projecte fou realitzat col·lectivament, durant el curs 2010-2011, per a l'assignatura de cinqué curs "Restauració Arquitectònica", impartida per la professora Ca-

mila Mileto, del departament de Composició Arquitectònica de la Universitat Politècnica de València.

The article deals with the Marxucal House restoration project, countryside building located in the municipal area of Oliva. In it, aspects such as geographical setting and the house historical context are described, a planimetric lifting of the present state and a detailed description of the materials are done as well as of the building techniques used and of the structural damages. Moreover, a perspective of the different restoration theories from some of the most outstanding authors in this field is drawn up. Project criteria to be followed are also described and element reconstruction, a project planimetry and building details as well as a simulation of some of the results of the intervention are practiced. It was a collective task realized during the school year 2010-2011 inside the subject "Architectural Renovation" given by the teacher Camila Mileto from the Valencia Polytechnic University Architectural Composition Department.

PARAULES CLAU: Oliva / Casa del Marxucal / Alçat / Arc de descàrrega / Argamassa / Bard / Biga / Coberta a una aigua / Encofrat.

KEY WORDS: Oliva / Marxucal House / Front elevation / Relieving arch / Mortar / Bard / Gilder / Roof covering / Form work.

ÍNDEXS DELS CABDELLS ANTERIORS

CABDELLS I

- P. E. MULLER, "A la recerca del palau", p. 21.
- J. SENDRA I MOLIÓ, "L'abús de poder als feus sards del Comte d'Oliva en un decret del virrei madrigal sobre el Senyoriu del Màrguine (1561)", p. 29.
- J. CASTELL BOMBOÍ, "Les religioses clarisses i els Borja-Centelles", p. 41.
- F. GIL PERICÁS, "El sistema beneficial de l'església de Santa Maria la major d'Oliva, del segle XIV al XIX", p. 51.
- J. SANCHIS COSTA, "L'economia de Santa Maria en el trànsit del segle XVIII al XIX", p. 79.
- M. MARTÍ I ASCÓ, "Sobre l'antiga confraria de la Sang d'Oliva", p. 101.
- A. MESTRE SANCHIS, "*Apuntamientos de Oliva*, tres volums en el Fons documental mayansià", p. 123.
- E. CASANOVA, "La variació lingüística del valencià al segle XVIII a través de Joan Antoni Mayans (1718-1801)", p. 129.
- J. F. PI I APARICI, "El classicisme italià a la capella del Santíssim Crist de Sant Roc d'Oliva i la vessant social de la mateixa", p. 153.
- Recull documental, p. 169

CABDELLS II

- J. SANCHIS COSTA, "Moriscos i terratinents. L'origen de les propietats de Santa Maria la major d'Oliva", p. 15.
- M. MARTÍ I ASCÓ, "Un distingit matrimoni en l'Oliva del segle XVII: Alonso de Celada i Clara de la Cerda", p. 47.
- G. TORE, "El feu d'Oliva: família, poder i xarxes clientelars a l'època del comte-duc d'Olivares", p. 75.
- G. MURGIA, "El Regne de Sardenya i els feus d'Oliva durant la guerra dels trenta anys (1618-1648)", p. 85.
- A. MESTRE SANCHIS, "Aspectes de la vida dels olivans del segle XVIII recollits per Gregori Mayans", p. 91.
- E. CEBRIÁN, "La restauració de la Mare de Déu del Rebollet", p. 113.
- P. INEBA TAMARIT, "Estudi analític de la Mare de Déu del Rebollet", p. 127.
- V. F. LLOPIS CARDONA, "La capella del Crist de Sant Roc: sistemes constructius i patologies", p. 133.
- E. GIL MUÑOZ, "Dos tractadistes de la geologia humana: Enric Sòria i Joan Fuster", p. 151.
- Recull documental, p. 167.

CABDELLS III

- J. BORDES GARCIA, “Mercat de la terra i producció agrària a Oliva en el primer terç del segle XV”, p. 11.
- F. CARBONI, “Segimon Arquer i Gaspar de Centelles en la tempesta política del segle XVI”, p. 29.
- B. ANATRA, “Reflexos de la crisi camarassa en l'estat sard d'Oliva”, p. 61.
- J. SENDRA I MOLIÓ, “El llenguatge administratiu valencià a principis del segle XVIII”, p. 71.
- F. PONS FUSTER, “Sobre la peste de Oliva de 1785”, p. 95.
- M. DEL REY, “Les cases del carrer Tamarit en Oliva”, p. 119.
- “Monumentos de Oliva. Carrer de les Moreres”, p. 143.
- F. MESTRE, “Donació de taulellets gòtics del Palau d'Oliva”, p. 146.

CABDELLS IV

- V. FELIP SEMPERE, “Notes sobre els Centelles al Regne de València i l'inventari del seu Palau d'Oliva”, p.15.
- “Antecedents de la conquesta”, p. 17. “Enfeudació del castell de Nules i el seu territori. Fundació de Nules i Moncofa. Els Montcada”, p. 27. “Els Centelles, senyors de Nules”, p. 37. “Recull d'imatges”, p. 47. “Els Centelles, senyors de Nules, Rebollet i Oliva”, p. 65. “Els Centelles, senyors de Nules, i comtes d'Oliva”, p. 73. “La successió de Pere de Centelles”, p. 93. “L'inventari del Palau d'Oliva”, p. 101. “Apèndix documental”, p. 109.

CABDELLS V

- “2007, cent anys de la concessió del títol de Ciutat a Oliva”, p. 11.
- J. SENDRA I MOLIÓ, “La toponímia urbana d'Oliva”, p. 15.
- C. LLOPIS BAUSET, “Antonio Cortina, pintor dels evangelistes del temple parroquial de Sant Roc”, p. 53.
- F. SENDRA BAÑULS, “Plafons ceràmics i imatges devocionals a Oliva”, p. 81.
- J. F. PI I APARICI, “José Maria Vidal Pastor i el món organístic a Oliva entre 1537-2005”, p. 105.
- J. SENDRA I MOLIÓ, “Homenatge a Francesc Ferrer Pastor durant les II Jornades Internacionals d'Història dels Centelles i del Comtat d'Oliva (18 d'abril de 1999)”, p. 167.
- F. FERRER PASTOR (†), “La família Carròs i Violant Carròs i de Centelles”, p. 171.
- A. ESTEVE BLAY, “Visita dels conservadors de *The Hispanic Society of America* a Oliva”, p. 192.

CABDELLS VI

- I. BUSSA, “La documentació sobre els Estats Sards d'Oliva”, p. 9.
- F. MESTRE PONS, “Breu estudi de les imatges de la Mare de Déu de la parròquia de Santa Maria la Major d'Oliva”, p. 83.

- I. GARATE LLOMBART i J. L. REGIDOR ROS, “Redescobrint la ‘Glòria’ de la Capella del Santíssim Crist de Sant Roc d’Oliva”, p. 97.
- V. C. NAVARRO OLTRA, “Sobre el topònim *Awr.ba* del districte de Dénia islàmica”, p. 115.
- F. PONS MONCHO, amb pròleg de J.A. GISBERT SANTONJA, “*Erudició esparsa*. Recull d’articles breus de temàtica local”, p. 133.

CABDELLS VII

- M. HERRANZ, I. MARTÍNEZ, P. PORTA, B. MARTÍ, R. TERCERO i F. GULINO, “La casa del Relotge d’Oliva: projecte de restauració”, p. 9.
- V. GIRAU, V. ESTRUCH, V. MALONDA, C. MIÑANA, J. R. MORELL, P. PEIRÓ, J. SENDRA i V. BARRERES, “Els ‘xiquets de Rússia’ d’Oliva”, p. 69.
- M. ARCOS i MARTÍNEZ, “Aproximació als aspectes socials del bandolerisme vuitcentista valencià: el cas d’Oliva”, p. 83.
- V. F. LLOPIS CARDONA, “Restauració d’una xemeneia de fàbrica ceràmica. Intervenció en el patrimoni industrial protegit”, p. 97.
- J. F. PI i APARICI, “Els emblemes heràldics dels Centelles en la gènesi medieval de l’heràldica”, p. 117.
- E. ORQUÍN LLORCA, “Ressenya de l’Exposició d’Art Religios celebrada a la Cripta de l’església de Santa Maria en maig de 2008”, p. 133.
- A. CARDONA BALLESTER, amb pròleg de F. BRINES BAÑÓ, “Salvador Cardona Miralles, mig segle de memòria”, p. 151.
- S. CARDONA MIRALLES (†), “*Erudició esparsa*. Recull d’articles breus de temàtica local”, p. 185.

CABDELLS VIII

- J. JUBERÍAS, M. IBÁÑEZ, M. DEVESA, P. VILLALBA, M. ROMERO i C. MORALES, “L’ermita de Sant Antoni d’Oliva: Projecte de restauració”, p. 7.
- J. SENDRA i MOLIÓ, “Sobre una carta de franquesa atorgada pel duc de Gandia al prevere Josep de Celada (1611)”, p. 77.
- E. MOSCARDÓ SABATER, “¿Netejar pedres i traure ossos? La necessitat de la difusió de l’arqueologia i del patrimoni als ciutadans de la Safor-Vallidigna”, 101.
- J. E. ALONSO i LÓPEZ, “Centelles i Borges als arxius: breu notícia sobre les seues relacions amb la casa Íxer”, p. 127.
- A. FERRANDO MENA, “Els olivers a Bufarik i a la Plana de Mitidja (l’Algèria francesa) en la segona meitat del segle XIX”, p. 151.
- R. M. GIRAU BORRÁS i J. ESCRIVÁ ENGUIX, “La fotografia com a font històrica: la galeria d’alcaldes d’Oliva”, p. 177.

CABDELLS IX

- A. ESTEVE BLAY, "L'Associació Cultural Centelles i Riusech sol·licita a l'Ajuntament d'Oliva la declaració de l'any 2010 com a any Ciscar", p. 9.
- A. ESTEVE BLAY, "El projecte pren forma", p. 11.
- R. M. GIRAU BORRÀS, "El Monument a Gabriel Ciscar Ciscar. Memòria de la seua construcció", p. 15.
- J. MARTÍNEZ IBÁÑEZ, "Arrancada de l'any Ciscar. 27 de març de 2010", p. 25.
- J. MARTÍNEZ IBÁÑEZ, "Visita del Veler escola Pelegrina a la costa d'Oliva", p. 29.
- J. MARTÍNEZ IBÁÑEZ, "Concert homenatge de l'Armada Espanyola a Gabriel Ciscar Ciscar", p. 35.
- A. ESTEVE BLAY, "Conferència homenatge del Centro de Historia y Cultura Militar a Gabriel Ciscar i Ciscar", p. 39.
- A. ESTEVE BLAY, "L'Exposició. Gabriel Ciscar Ciscar. L'home, el marí, el polític", p. 41.
- A. ESTEVE BLAY, "Les Jornades d'Història. Gabriel Ciscar Ciscar. L'home, el marí, el polític", p. 57.
- A. ESTEVE BLAY, "Homenatge de l'Associació Cultural Centelles i Riusech a Gabriel Ciscar Ciscar al Panteó de Marins Il·lustres. San Fernando, Cadis", p. 65.
- J. MARTÍNEZ IBÁÑEZ, "Lliurament d'agraïments", p. 79.
- A. ESTEVE BLAY, "Acte de restitució de la làpida commemorativa de Gabriel Ciscar Ciscar de la plaça de l'Església a la plaça Raconada de Alonso. 19 de desembre de 2010", p. 81.
- FE D'ERRATES. En aquest número, les fotos de les pàgines 139, 140, 141, 142 i 143 són obra de J. Sendra, mentre que la foto de la pàgina 16 s'ha d'atribuir a J. C. Fuster.

CABDELLS X

- A. SOLER, "Un document inèdit d'Ausiàs March, relacionat amb el comte d'Oliva i el molí de Beniflà (Palerm, 1453)", p. 5.
- J. SENDRA I MOLIO, "El català a Sardenya a través de la documentació dels comtes d'Oliva (segles XVI-XVII) (1a part)", p. 15.
- J. MAS I MARTÍ i J. NOGUERA I MENGUAL, "L'empremta morisca a la vila d'Oliva després del 1609", p. 77.
- A. MESTRE SANCHIS, "Del camí Vell de Dénia i les ermites", p. 89.
- A. CARDONA BALLESTER, "Casa del Marxucal, lloc de pau", p. 99.
- R. M. GIRAU BORRÀS i J. ESCRIVÀ ENGUIX, "L'ajuntament en guerra (1936-1939)", p. 161.
- P. PÉREZ LEDO i G. BELTRÁN LÓPEZ, "La senyalització dels recursos turístics del centre històric d'Oliva: Diversificació i complementarietat en els productes turístics", p. 195.

Tots aquests articles els podeu consultar en format pdf a:
www.raco.cat/index.php/Cabdells [01-12-2013]